

GELOOF EN HELDENMOED IN WAALS VLAANDEREN

Door

Joh. DECAVELE

Toegevoegd: bijzondere geloofsgetuigenissen van martelaren,

Door

A. van Haamstede

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2008

INHOUD

Woord vooraf.

Overgenomen uit: *De eerste protestanten in de Lage Landen; geloof en heldenmoed*
door Joh. Decavele

DIT BOEK IS TE VERKRIJGEN BIJ UITGEVERIJ DAVIDSFONDS TE LEUVEN

Hoofdstuk 2

Ketters en papisten in het Kortrijkse stadsbestuur; De godsdienst als splijtzwam
binnen de stedelijke burgerij

Uit: *De eerste protestanten in de Lage Landen*
door Joh. Decavele

Hoofdstuk 3

MARTELAREN IN KORTRIJK

1. Hendrikus, een Augustijner monnik
2. Jan Catel
3. Simeon van Torre
4. Wouter Wilge
5. Antonius Moreau

Hoofdstuk 4

Doopsgezinden in Kortijk

Algemeen overzicht

- ? Geloofsgetuigenis van Joos 't Kint;
- ? Maayken Boosers

Hoofdstuk 5

De Hervormden in Rijsel in grote verdrukking

Hoofdstuk 6

MARTELAREN TE RIJSEL

1. Robert Oguier, Johanna de moeder, zoon Boudewijn en de jongste zoon Maarten
2. Jacob van Lo
3. Paulus Minnet
4. Jan Disreneaux
5. Jan Buisson, koopman
6. Pieter Klein, van Hondscote
7. Simon Willemsz. En Jan Denijs
8. Simon Hermansz.
9. Willem Tauwart
10. Pieter Motte

Hoofdstuk 7

Martelaren uit enkele andere plaatsen in het vroegere Waals Vlaanderen

1. Carolus de Bruijne
2. Gillis Vertrecht
3. Jan Schakele
4. Marcus van Waerde
5. Marten Clerewerck
6. Antonius Caron; Reinholdina Fransz de l'Estre en anderen uit Kamerijk

Woord vooraf

In de geschiedenis-handboeken is het protestantisme in Vlaanderen maar karig bedeed. Na enkele algemeenheden over misbruiken in de roomse Kerk, de ketterplakkaten van keizer Karel v, de Lutheranen en de Calvinisten, de Beeldenstorm en Alva's Raad van Beroerten, gaat men doorgaans vrij vlug over naar Willem van Oranje, de Nederlandse Opstand, de val van Antwerpen en de scheiding van de Nederlanden na 1585. Over het onderwerp bestaat er ook maar weinig toegankelijke literatuur in het Nederlands voor een breed publiek. Na Robrecht van Roosbroecks in Nederlandse ballingschap geschreven *Emigranten uit 1968* en het niet feilloze werkje *De geschiedenis van het protestantisme in Vlaanderen* van dominee Ernest Pichal uit 1975 is er enkel het zeer gedegen boek van Guido Marnef, *Antwerpen in de tijd van de Reformatie* uit 1996.

Veel andere detailstudies, zoals die van Gérard Moreau, Alastair Duke, Ludo Vandamme, Marcel Backhouse, Gustaaf Janssens en ondergetekende, liggen besloten in veeleer moeilijk toegankelijke, geleerde publicaties.

Het is dus een aantrekkelijk opzet de ongemeen boeiende geschiedenis van het protestantisme in Vlaanderen in de 16de eeuw voor een ruig, lezerspubliek te beschrijven, in een bevattelijke betoogtrant, maar met een verantwoorde omgang met de bronnen — en dus zonder toegevingen aan de eisen van het wetenschappelijk onderzoek. Het feitenmateriaal komt er niet zelden helemaal anders naar voren dan wat vandaag meestal in het historisch bewustzijn leeft.

Wie had bijvoorbeeld vermoed dat sommige Mennonietengemeenschappen in Siberië en Latijns-Amerika - waarover Lut Vandekeyhusch in 1999 een aangrijpende documentaire maakte - nog steeds teruggaan op hun Vlaamse en Friese roots, zowel in godsdienst en levensstijl als in taal en gebruiken? Dikwijls ook wordt het protestantisme van de Lage Landen beschouwd als iets van de (Noord-)Nederlanders. Wie vanuit Knokke de naburige grens met Zeeuws-Vlaanderen oversteekt en er vaststelt dat al onmiddellijk in plaatsjes als Retranchement, Cadzand, Schoondijke, IJzendijke of Groede de hoofdkerk een protestantse kerk is, vindt alleen maar bevestiging van zijn vooroordeel.

Vanuit het domineeshuis van een van die Zeeuws-Vlaamse grensdorpen, Sint Anna-ter-Muiden bij Sluis, schreef Henricus Quirinus Janssen een kleine honderd vijftig jaar geleden zijn *De Kerkhervorming te Brugge*, in 1868 gevolgd door *De Kerkhervorming in Vlaanderen*. De Nederlandse kerkhistoricus Christiaan Sepp sprak van *een groot geschenk voor de geleerde wereld!* Maar van de Brugse kanunnik Charles Carton kreeg de arme Zeeuws-Vlaamse dominee een onbekookte scheldtirade naar het hoofd geslingerd: 'Hij is een man wiens gemoed sinds zijn prilste kindsheid doordrongen is van afgrijpselijke vooroordelen tegen de katholieke godsdienst.'

Hetgeen Guido Gezelle er niet van weerhield Henricus Quirinus te vragen eens op bezoek te komen in Brugge. Zijn uitnodiging aan de dominee eindigde hij echter fijntjes met de katholieke speldenprik: *'God groet U en Sinte Marije'*.

Zo was de toon waarop de allereerste, min of meer wetenschappelijk verantwoorde geschiedenis van de Reformatie in Vlaanderen werd onthaald. 'Vlaanderen ooit een land van protestanten? Dat is toch je reinste onzin!'

Vandaag kan het onderwerp veel rustiger, sine ira et studio, behandeld worden. Wat

niet betekent dat de gebeurtenissen zelf toen rustig zouden zijn geweest.

Het is bijna onvoorstelbaar hoezeer geloofsaangelegenheden in de 16de eeuw zich ook in onze contreien aanhoudend op het scherp van de snede afspeelden. Zoals overal elders in Europa gold in de landen van keizer Karel v en koning Filips II de stelregel dat Kerk en Staat hand in hand werkten voor de vrijwaring van het geloof. *Cuius regio, eius religio* speelde aan beide kanten: onderdanen moesten de godsdienst van hun vorst volgen en de vorst moest die godsdienst tot elke prijs verdedigen. Ten gevolge van de onmenselijke repressie in Karels en vervolgens Filips' erfgebieden riep de ene afgrond de andere op. Energie en verzet kolkten des te heviger naar boven. Niet enkel verbale krachtpatserij vanaf kansels of in pamfletten, kwetsende spotprenten, intriges, familievetes en handgemeen waren schering en inslag, ook regelrechte wraakoefeningen, vernielzucht, ja zelfs doodslag en oorlogsgeweld ontbraken niet. Niets was de verschillende opposenten in de groeiende kloof tussen 'rechtgelovigen' en 'kettters' vreemd, ook al omdat politieke en maatschappelijke doelstellingen zich op den duur met godsdienstige vermengden. De 16de eeuw, de eeuw van humanisten en wetenschapslui en van de nieuwe intellectuele en morele fijnbesnaardheid, was ook de eeuw van brutaal geweld en wreedheid zonder scrupules.

De brutale kanten van de toenmalige samenleving zijn in deze verhalen allerm minst verdoezeld. Vaak gebruik ik een of ander sensationeel, ook al eens grappig voorval als aanleiding voor de behandeling van weer een nieuw thema. Bij sommige schrijvende verhalen, zoals dat over het ellendige bestaan en het trieste lot van de Mennonieten uit Tielt, kan men slechts stil worden.

Andere bieden ongetwijfeld stof genoeg voor een spannende historische roman, ware het niet dat de naakte realiteit al eens de fictie van de schrijversfantasie inhaalt. Dat die verhalen vandaag nog steeds zo tot de verbeelding kunnen spreken, heeft te maken met de aard van het bewijsmateriaal dat we hebben gebruikt. In een tijd van hevige vervolgingen hebben de ver volgden zelf weinig of geen eigen archieven kunnen bewaren en overleveren. Wat we over hen te weten kunnen komen, moeten we voornamelijk uit bescheiden van de ver volgende overheid halen: enquêtes, verslagen van razzia's, verhoren, processen, gevelde vonnissen, betaling van reisonkosten en prestaties van gerechtsambtenaren, vergoedingen voor de scherprechter.

Hoe ongewoon die repressiebronnen ook zijn, ze bieden ons toch soms een uitzonderlijke inkijk in het alledaagse leven van de 16de-eeuwse bewoners van onze gewesten.

Dit verleden wordt benaderd met de vraag hoe de mensen van toen die tijd beleefden, hoe ze aankeken tegen wat er om hen heen gebeurde, hoe ze daar zelf een rol in speelden, hoe ze dachten en wat ze voelden. *De petite en de grande histoire lopen* bij hen voortdurend door elkaar. Naast de militante strijdbaarheid en de aanhoudende zorgen waarmee ze wegens hun geloofsovertuiging te maken hadden, ontmoeten we ze elders als intelligente, gevoelige en vaak hartelijke mensen met een grote familiezin. Zelfs de beruchte geloofsvervolger van Vlaanderen, Pieter Titelmans, liet zich tegenover een aanhanger van de meest belaagde sekte, een dooper, eens ontvallen: 'Gij leeft met mekaar in vrede, liefde en eendrachtigheid, wat zeer goed is, gij staat elkaar bij in uw nood en benauwenis en zijt bereid uw leven te geven voor elkaar, hetgeen ook zeer goed is, ik kan daar niets tegen zeggen.'

Het meest nog is de hedendaagse waarnemer gefascineerd door de wijze waarop de nieuwgezinden het decennialang tegen de nietsontziende repressie hebben

uitgehouden. En hoewel zij (althans in Vlaanderen) de ongelijke strijd uiteindelijk hebben verloren, zijn de straffende kerkelijke en burgerlijke overheden er nooit in geslaagd hun geestkracht definitief te breken.

Ik ga ervan uit dat een gedetailleerd relaas van concrete gebeurtenissen en van de figuren die daarin een rol hebben gespeeld pas het volle pond geeft aan de complexiteit van het godsdienstige tijdsgebeuren. Het is dus zeker niet mijn opzet om — zoals dat in de historiografie lange tijd gangbaar is geweest — alles sociaal-economisch of via veralgemenende maatschappelijke verklaringsmodellen te willen duiden. 'De eens zo bloeiende boom waaraan de vruchten der historie rijpten schijnt gedoemd om te verdorren', zo betreurde Johan Huizinga reeds in 1941 hoe in de geschiedschrijving het economische — en daarmee het collectieve — steeds meer op de voorgrond was gekomen. De geschiedenis kon volgens hem slechts tot een beeld worden 'verdicht' indien ze werd opgehangen aan één of enkele *dramatis personae*.

Door de wederwaardigheden van deze mateloos turbulente tijd heen wordt telkens zorgvuldig gepeild naar de intrinsieke betekenis van de religieuze vernieuwingsbeweging zelf. Alhoewel dit boek niet bedoeld is als een allesomvattende synthese over het onderwerp '*het vroege protestantisme in de Lage Landen*', proberen we op een min of meer complete en genuanceerde wijze recht te doen aan wat Lutheranen, Menno'nieten, Gereformeerden en Calvinisten bezielde en aan de wijze waarop ze hun geloof beleden. Met nog de meeste aandacht voor het lot van de individuele gelovigen zelf en hun leiders (vaak voormalige geestelijken, van wie er enkele tientallen in onze verhalen rondlopen) die hier ter plekke de verschillende richtingen belichaamden. Vandaar dan toch de drie hoofdstukken met een veeleer algemeen karakter.

In het eerste geven we een summier overzicht van de ontwikkeling van de Reformatie in de Lage Landen, om de lezer toe te laten elk van de verhalen in het juiste referentiekader te duiden.

Het tweede hoofdstuk belicht de relatie tussen de boekdrukkunst en het opkomende protestantisme in de (Zuidelijke) Nederlanden.

In het vijfde hoofdstuk blijf ik wat langer stilstaan bij de ontwikkeling van het onderwijs in Gent, waaruit blijkt dat de samenhang tussen intellectuele emancipatie en openheid voor de nieuwe godsdienstige denkbeelden nooit ver weg was. Kan men die Gentse schoolsituatie allicht moeiteloos overplaatsen naar andere Nederlandse steden van ongeveer dezelfde omvang, dan is het onderwijsproject dat in de nochtans uiterst bewogen jaren 1578-1584 door toedoen van de Calvinistische machthebbers in de Arteveldestad werd opgezet, wel uniek te noemen.

Voor de verschillende hoofdstukken heb ik een keuze gemaakt uit bijdragen die ik eerder heb gepubliceerd in vaktijdschriften. Hoewel ik ze voor dit boek naar verhaaltrant grondig heb herwerkt en volledig herschreven, ontslaat die werkwijze mij van de verantwoordingsplicht in een voetenapparaat dat in een boek bestemd voor een ruim lezerspubliek als ballast zou kunnen worden beschouwd. Wel geef ik achteraan per hoofdstuk een opsomming van de oorspronkelijke bijdragen, waarin alle gebruikte bronnen en literatuur perfect kunnen worden nagekeken.

Ten slotte moet een lijst van toegankelijke literatuur over het onderwerp de kritische lezer helpen zich verder in deze materie te verdiepen.

Mijn gebruik van de term 'Vlaanderen' zou — ik ben er mij goed van bewust — een wetenschappelijke toetsing niet doorstaan. Steden als Antwerpen en Brussel, die hier ruim aan bod komen, passen natuurlijk in de hedendaagse connotatie van Vlaanderen, maar behoren historisch gezien tot het hertogdom Brabant. Axel, Hulst, Hondschote (Hondschoote), Belle (Bailleul), Duinkerken (Dunkerque) horen dan weer sinds vele eeuwen tot een ander staatsverband, al blijft hun historische oorsprong bewaard in de namen 'Zeeuwsch Vlaanderen' en 'la Flandre Francais' (thans meer en meer 'les Flandres '). Het gebruik van de term 'Zuidelijke Nederlanden' zou - afgezien van de verwarring die zulke duistere term zaait bij de niet-gespecialiseerde lezer - niet correct zijn aangezien kernen van het 16de-eeuwse protestantisme als Doornik, Bergen, Rijsel (Lille) en Valenciennes slechts in de rand worden behandeld. Dat geldt trouwens ook —hoewel in beperktere mate — voor Leuven, Mechelen, Turnhout, en tevens voor Hasselt (dat historisch gezien niet eens tot de Nederlanden behoorde; wel een hedendaagse Vlaamse stad is) Alle genoemde steden behoorden tot een netwerk waarin de ontwikkeling van de Reformatie tamelijk gelijklopend was en waarin Antwerpen, Doornik en alleszins ook een uitzonderlijke concentratie van vele steden en dorpen van het toenmalige graafschap Vlaanderen de belangrijkste rol hebben gespeeld.

Biedt dit boek het volledige plaatje van de godsdienstige ontwikkelingen? De kritiek op de lage graad van kennis en moraliteit bij sommige geestelijken, het parasitaire leventje in veel kloosters, de vraag van zowel de geleerden als de geletterde stedelijke klassen naar een meer spirituele godsdienstbeleving, dichter bij het voorbeeld van de vroege Kerk, bekommerde zeer zeker ook veel leidende katholieken. De katholieke Reformatie, ingeleid door het Concilie van Trente sinds 1545, begon vanaf 1561 ingang te vinden in de Lage Landen, onder meer door de oprichting van de nieuwe bisdommen. Van de bisschoppen werd verwacht dat ze met de organisatie van priesteropleidingen en regelmatige synodes en door persoonlijke visitaties, de pastorale zorg zouden vergroten en de ketterij zouden bestrijden. Dat dient hier op zijn minst te worden vermeld, omdat het een belangrijk — hoewel zeer traag op gang komend — aspect was van het religieuze leven tijdens de hier behandelde periode. Een beschrijving van de katholieke Reformatie (de 'Contrareformatie') valt evenwel buiten het thema van dit boek, dat voor Vlaanderen als het ware een 'protestants' pendant vormt van het mooie 'katholieke' boek van Eddy Put en Craig Harline, *Verloren schapen, schurftige herders* (Davidsfonds Leuven, 2001).

Ik ben me er verder van bewust dat een figuur als Pieter Titelmans, door hen eenzijdig te belichten als *inquisiteur en geducht ketterjager*, eigenlijk onrecht wordt aangedaan. Ook om zijn theologische werk was hij niet onbelangrijk en men kan er waarschijnlijk van uitgaan dat zijn rusteloze activiteit ingegeven was door een oprecht streven om de zozeer belaagde katholieke gemeenschap voor groter onheil te behoeden. Ook dat aspect, bij hem en andere vervolgers, laat ik buiten beschouwing.

Samen bieden de vijftien verhalen - min of meer chronologisch gerangschikt - dan toch een vrij compleet overzicht van de reformatorische beweging, vanaf de opkomst omstreeks 1520 tot de herovering door Spanje van Brugge, Brussel, Gent en Antwerpen in het midden van de jaren tachtig van de 16de eeuw. Hier en daar werpen we ook een blik op de eerste helft van de 17de eeuw.

In zijn geheel beschouwd valt vooral de internationale dimensie van het protestantisme in Vlaanderen op. Bijna elk hoofdstuk van dit boek bevat verwijzingen

naar plaatsen als Basel, Zürich, Straatsburg, Genève, Parijs, Montpellier, Londen, Cambridge, Sandwich, Emden, Wesel, Duisburg, Keulen, Frankfurt, Wittenberg, de Palts, Heidelberg. En uiteraard was er binnen de Nederlanden zelf een netwerk van velerlei contacten, ook met steden boven de grote rivieren: Leiden, Haarlem, Amsterdam, Harlingen, Utrecht, Middelburg, Dordrecht, of in het zuiden Doornik, Bergen. Rijsel en Amiens. Vandaar dat het boek kan worden gelezen als een geschiedenis van *de vroege Reformatie in de Lage Landen*. Net zoals dat het geval was in de toenmalige wereld van geleerden en kunstenaars, oversteeg het protestantisme in Vlaanderen in ieder geval ver de bekrompenheid rond de eigen kerktoren.

HOOFDSTUK 2

Ketters en papisten in het Kortrijkse stadsbestuur De godsdienst als splijtzwam binnen de stedelijke burgerij

Op het Gentse Sint-Veerleplein, in de schaduw van het Gravensteen, knoopte de beul op 16 februari 1574 ene Willem vanden Ameye op aan de galg. Ruim een maand later, op 26 maart 1574, werd op een schavot bij de pilaren van hetzelfde Gravensteen een zekere Jan Haesbyt ter dood gebracht. De stadschroniqueur Jan van de Vivere verhaalt hoe de scherprechter van Gent daartoe een nieuw executie-instrument uittestte. De ter dood veroordeelde *zat in een dronckaerts stoel, gheheel nieuwe*. Hoewel nadere bijzonderheden over de constructie ontbreken, kan men zich voorstellen dat de 'patiënt' als een dronkenman op de stoel achteroverliggend moest plaatsnemen, het hoofd over de leuning heen naar beneden hangend, zodat de hals vrij en goed bereikbaar was. Maar door de slag van het beulszwaard brak het meubel in stukken, zodat het onthoofde lichaam naar beneden tuimelde. Van de Vivere achtte het voorval curieus genoeg om het in zijn Gentse kroniek op te nemen. Hij weet evenwel niets te vertellen over de persoon zelf, noch over de reden van diens doodvonnis. De archieven van de Raad van Vlaanderen verschaffen wél tekst en uitleg.

Deze onthoofding, ongewild tegelijk tragiek en vaudeville, was de voorlopige finale van een reeks vetes binnen de magistratuur van Kortrijk. Dramatische en groteske kanten hadden er jarenlang onontwarbaar door elkaar gelopen. Inzet was de aan te nemen houding tegenover het protestantisme in de stad. De beide heren die in 1574 in Gent zo jammerlijk aan hun einde kwamen, waren zelf overheidspersonen uit Kortrijk. Vanden Ameye was er zestien jaar lang cipier geweest. Haesbyt, 44 jaar oud, had een opmerkelijke carrière van ongeveer twintig jaar bij de overheid achter de rug. Zijn laatste functie was koninklijk ontvanger van aangeslagen goederen in de nasleep van de godsdienststroeibelen. Beiden waren eerst passieve getuigen geweest van de felle spanningen in het Kortrijkse stadsbestuur inzake kettervervolgung. Op den duur hadden ze zich laten overhalen om er zelf een actieve rol in te spelen. Hetgeen hun uiteindelijk noodlottig werd.

De uitvoerige processtukken in het archief van de Raad van Vlaanderen betreffende de zaak Willem vanden Ameye en het geval Jan Haesbyt bieden een zeldzame schat aan informatie. In combinatie met een veelheid aan andere archiefbronnen krijgen we een levendig beeld van de Kortrijkse samenleving — Kortrijk was toen een stad van zo'n 10.000 inwoners—gedurende een periode van ongeveer dertig jaar, namelijk vanaf omstreeks 1550 tot 1580. Dat zijn precies de cruciale jaren in de ontwikkeling van het protestantisme in de Nederlanden. En al leren de beschikbare gegevens ons niet al te veel over de echte religieuze gezindheid van de betrokkenen, ze vertellen des te meer over de mentaliteit en de clanvorming bij de *upper ten* van een middelgrote Vlaamse stad in die turbulente jaren. Alleszins bevatten ze stof genoeg voor een aangrijpend geschiedverhaal. Veel meer dan veralgemenende 'maatschappelijke verklaringsmodellen' geeft zulk gedetailleerd relaas van concrete gebeurtenissen een duidelijk beeld van de complexiteit van het politieke en godsdienstige tijdsgebeuren.

De hele heisa in Kortrijk draaide rond echte of vermeende ketterij, meer in het

bijzonder de houding die het stadsbestuur diende aan te nemen in de vervolging van protestanten. Voor een goed begrip dienen de gebeurtenissen voortdurend geprojecteerd te worden tegen het wettelijke kader en de wisselende politiek-religieuze situatie van die tijd.

Eerst en vooral was er het Bloedplakkaat van keizer Karel v van 25 september 1550, waardoor voortaan in de Nederlanden *elke uiting van ketterij met de dood moest worden bestraft*. Vanaf hetzelfde jaar was er in Vlaanderen de rusteloze activiteit van de geduchte inquisiteur Pieter Titelmans. Het jaar 1566 was dat van de matiging van de plakkaten en vooral van de Beeldenstorm, gevolgd door de repressie door Alva 's Raad van Beroerten in 1567-1573. In 1578 volgde de bruuske ommekeer na de overname van de macht door de aanhangers van het Calvinistische Cent. Vanaf 1580, ten slotte, begon de even bruuske rekatholisering van Kortrijk tengevolge van de verovering van de stad door de Malcontenten. De 'nationale' context van de jaren 1550, 1566, 1567-1573, 1578 en 1580 moet dus voortdurend voor ogen worden gehouden om wijs te geraken uit het onontwarbaar kluwen binnen de Kortrijkse stads-muren.

Een spilfiguur in de wederwaardigheden was vijftientig jaar lang Jacob Tsantele. Deze priester, afkomstig uit Oudenaarde, was sinds 1556 pastoor van de Kortrijkse Sint-Maartenskerk. Hij was het die het eerst een knuppel in het hoenderhok gooide. Aanleiding was de arrestatie van twee Mennonieten in de herfst van 1561, namelijk Absolon van Tombe uit Kortrijk zelf en Willem van Havekerke uit Gullegem. De Kortrijkse schepenen nodigden pastoor Tsantele uit om in de vergadering van hun rechtbank een dispuut te komen voeren met de arrestanten. Het was de bedoeling dat hij de kettters van hun dwalingen zou proberen af te brengen. De pastoor stelde zijn voorwaarden. Hij zou de opdracht maar aanvaarden als vooraf enkele schepenen, die hij zelf zou aanduiden, zouden zijn gewraakt. Indien het voltallige schepencollege aanwezig zou zijn, dan zou hij zich beperken tot het stellen van enkele formele vragen aan de verdachten. Mocht blijken dat hun antwoorden strijdig waren niet de katholieke leer, dan zou hij ze in naam van de Kerk kortweg tot kettters verklaren, zonder meer. Een echt twistgesprek zag hij in dat geval niet zitten, aangezien volgens hem sommige leden van de wet uit de bewijsvoeringen weleens meer kwaad zouden halen dan goed. Het gevaar was immers niet denkbeeldig dat ze onder de indruk zouden komen van de argumenten van de dopers.

Pastoor Tsantele kreeg zijn zin. Het godsdienstgesprek greep plaats uitsluitend in aanwezigheid van onverdacht katholieke schepenen. Maar van de kant van de gewraakte wethouders lokte het gebeurde verontwaardigde protesten uit.

Het incident kwam de raadsheren in de Raad van Vlaanderen in Gent ter ore. Ze waren op dat ogenblik een onderzoek aan het doen in Mese en Belle in het Vlaamse Westkwartier, tijdens de dagen van hevige beroering die daar door de protestanten was uitgelokt. De raadsheren waren Karel I' Espinoy en Jacob Hessele, twee juristen die hun sporen al hadden verdiend als specialisten in de kettervervolging. Op de terugweg naar Gent hielden ze op 21 december 1561 halt in Kortrijk om er informatie in te winnen. Pastoor Tsantele, als eerste aan de tand gevoeld, bevestigde de feiten die zich ruim een maand tevoren in het schepenhuis hadden afgespeeld. Vrijmoedig somde hij een aantal voorvallen op die in zijn ogen het Kortrijkse schepencollege als geheel verdacht maakten en hem in het bijzonder danig hadden doen twijfelen aan de katholieke rechtgelovigheid van ten minste twee wethouders en ook van de stadsontvanger.

In de eerste plaats noemde hij schepenen Thomas Nootebaert, een vooraanstaand

koopman van hoog aanzien. Gerekend naar zijn bezittingen behoorde hij tot de absolute top van Kortrijk. Tot twee keer toe had de pastoor van Sint-Maarten hem in de afgelopen maanden kritiek horen uiten op het doden van ketters, één keer in het huis van messire Thomas de Voghele en een andere keer ten huize van de luitenant van de hoogbaljuw, toen er daar sprake was van een terechtstelling die 's anderendaags zou plaatshebben. Elke keer had de schepen de pastoor even terzijde genomen en hem gevraagd waar hij of zijn consorten zich op konden beroepen om iemand enkel wegens zijn geloof schuldig te achten en ter dood te veroordelen. Hij had het daarbij enkel over de gereformeerden en zweeg wijselijk over de alom gebrandmerkte Mennonieten

Tsantele was door die vraag zo verbouwereerd dat hij ze te berde had gebracht bij zijn collega-pastoor Cornelius Jansenius (de latere eerste bisschop van Gent). Maar die laatste had zich na zijn vertrek naar Leuven niet verder met het voorval ingelaten. Tsantele gaf nog meer details 'Schepen Nootebaert, zo zei hij, 'is sinds ettelijke jaren berucht als begunstiger van de ketters, zelfs van dat d'heresie te Curtrycke ghecommen es' (namelijk sinds omstreeks 1550). In dat verband is het interessant te vermelden dat Nootebaert vóór zijn carrière in de schepenbank luitenant was geweest van de toenmalige hoogbaljuw van Kortrijk. Jan van der Vichte, heer van Nieuwenhove. De hoogbaljuw was de oom van Anna van Wissekercke, de vrouw van de Gentse drukker Gillis van der Erven. Ook nadat dat drukkersgezin zich circa 1550 om godsdienstige redenen in Londen had gevestigd, kwam Anna in de jaren vijftig nog herhaaldelijk op bezoek bij haar oom in Kortrijk.

Nootebaert had toen een levendige belangstelling getoond voor haar lotgevallen. 'Hij is wel te biecht geweest.' zo zei pastoor Tsantele nu, 'maar hij komt zelden naar de kerk.' Destijds was er veel te doen geweest rond het huwelijk van zijn dochter met Jacques de Crytsche, zoon van schepen Jan. De vrienden van die schepen hadden de bruiloft doen uitstellen wegens de kwade geloofsfaam van vader en dochter Nootebaert. Overigens had Tsantele van Jacques de Loof, zwager van Jacques de Crytsche, gehoord dat moeder De Crytsche zich erg opwond over de onkerkelijkheid van haar schoondochter. Op haar herhaaldelijke aansporen had ze van het meisje het smalende antwoord gekregen: 'Wat wil je dat ik met de sermoenen van meester Jacob (dat is pastoor Tsantele) aanvang?'

Een tweede naam was die van schepen Alaert de Boosere. Alhoewel hij kerkelijk was en te biecht ging, werd hij niet alleen door de pastoor, maar ook in Kortrijk zelf sinds lange tijd als verdacht beschouwd. Een van zijn dochters was wegens haar doopsgezinde overtuiging ruim drie jaar geleden gevlucht, maar kwam nog geregeld bij hem thuis. Blijkens allerhande uitlatingen stak De Booseres vrouw haar sympathie voor de overtuiging van haar dochter veel minder weg dan de schepen zelf.

Verder was er nog Alaert de Booseres nicht, Calleken Bins, die ook al om religieuze redenen uit Kortrijk was gevlucht, maar nog geregeld in zijn huis was te zien. Allemaal redenen waarom de pastoor *den meestendeel van huerlieder bestansele* als verdacht beschouwde.

Nummer drie was stadsontvanger en voormalig schepen Matthias de Warigny Hij deed zich zowel bij Tsantele als bij diens collega-pastoor Cornelius Jansenius dikwijls voor als iemand die zogezegd klaarheid zocht in zijn geloof, 'want men altemets wel twijffelt'. Hij deed daarbij provocerende uitspraken die helemaal naar ketterij zweemden.

'Eens,' zo zei pastoor Tsantele, 'toen we samen te paard aan het rijden waren, werd het

thema “Mennonieten” aangesneden. Waarop De Warigny bij wijze van vergelijking had gezegd ‘dat althans de Calvinisten nog zo kwaad niet waren.’ Toen een andere keer iemand op straat bij het voorbijkomen van het heilig sacrament zei: ‘Daer compt ons Heere’, ontlokte de reactie van een meisje dat Hij toch enkel in de hemel is, bij Matthias de Warigny de instemmende opmerking: ‘Jae myn kindt, dat es wel gheseyt.’

Over al die op zichzelf onooglijke voorvallen maakte de pastoor veel omhaal. Maar zijn zwaarste beschuldigingen hield hij voor het einde van zijn verklaring. Naar hij vernomen had zou Thomas Nootbaert op het schepenhuis eens fel zijn uit gevaren tegen Pieter Titelmans. De wethouder zou de inquisiteur onder meer openlijk in het gezicht geslingerd hebben dat hij een vervolger van onschuldig bloed was. Titelmans had niet gereageerd en zijn stilzwijgen had nogal wat twijfel gezaaid bij de omstanders: waren de woorden van Nootbaert dan toch terecht? Tsantele verwonderde er zich over — naar zijn zeggen samen met vele andere weldenkende katholieken — dat Titelmans ook later het zware incident blauwblauw liet.

Er waren volgens de pastoor trouwens nog meer tekenen dat de magistraat inzake kettervervolging het liefst van al zijn handen in onschuld wilde wassen. Zo was er een incident geweest bij het vellen van een vonnis. Zoals gebruikelijk leverde Titelmans personen die door zijn rondreizende inquisitierechtbank tot hardnekkige kettters waren verklaard en derhalve uit de schoot van de Kerk waren gestoten, telkens over aan de plaatselijke wereldlijke macht, die immers als enige bevoegd was de straf te bepalen en het vonnis te voltrekken. Het vonnis van de inquisiteur bevatte aan het eind, *proforma*, bijna steeds het verzoek aan de wereldlijke macht om in het bepalen van de strafmaat barmhartigheid te tonen, al wist hij maar al te goed dat er geen andere keus bleef dan de wet toe te passen en bijgevolg een doodvonnis uit te spreken. In naam van het voltallige college zou voorschepen *messire* Pieter van der Gracht aan de griffier opdracht hebben gegeven de laatste zin uit het vonnis van de inquisiteur te schrappen omdat hij ze hypocriet vond. Er werd bovendien beslist dat in de eigen doodvonnissen van de schepensbank tegen protestanten de formule ‘verwijzen u terechtgesteld te worden met het vuur’, voortaan zou vervangen worden door: ‘verklaren u gevallen te zijn in de plakaten en in toepassing daarvan geëxecuteerd te worden’, wat wel iets helemaal anders was. Door zulke verwijzing immers naar de vorstelijke wet ontsnapte de Kortrijkse vierschaar, althans formeel, aan de eigen verantwoordelijkheid voor de veroordeling tot de vuurdood. De schepenen, die al voldoende hadden laten blijken dat zij zonder de dwang van de plakaten wel degelijk bezwaar zouden maken tegen de terechtstelling van iemand wegens zijn geloof, wensten volgens Jacob Tsantele aldus hun geweten te ontlasten.

Er zat flink wat dynamiet in de verklaringen van de pastoor van Sint-Maarten, maar het hele geval liep met een sisser af, of werd althans deskundig in de doofpot gestopt.

Op 27 Januari 1562 kwamen hoogbaljuw Francois Schoutheete, heer van Erpe, en voorschepen Pieter van der Gracht in Gent in het hof van de Raad van Vlaanderen getuigen dat ze, na grondig onderzoek, werkelijk niets *metter waerheit* bewezen achten. Ze hadden integendeel tijdens hun zorgvuldige enquêtes en getuigenverhoren ‘kunnen vaststellen dat Thomas Nootbaert, Alaert de Boosere en Matthias de Warigny oprecht katholieke personen waren die trouw naar de kerk gingen en stipt vervulden wat van goede christenen werd verwacht. Waren er al eens onvertogen woorden gevallen over de aanpak van de kettervervolging in Kortrijk, dan was dat zonder twijfel onder invloed van drank geweest. Hoogbaljuw en voorschepen werden zonder verder aandringen door het hoge Gentse hof naar huis gestuurd, enkel met de

aanmaning in de toepassing van de plakكاتen van de vorst naarstig toezicht te houden op degenen die zouden kunnen besmet zijn met ketterij.

Niemand minder dan Pieter Titelmans zelf had tevoren al voor de anticlimax gezorgd. Op 10 januari 1562 verklaarde hij in de Raad van Vlaanderen zich volstrekt niets te kunnen herinneren van enig incident in het Kortrijkse schepenhuis. Betreffende de persoon van Thomas Nootebaert wilde hij wel kwijt dat de man sinds vele jaren een bepaalde reputatie had in de stad. Maar al onmiddellijk nadat hijzelf als inquisiteur zijn vaste intrek had genomen in Kortrijk (1559) was de schepen hem komen opzoeken met de dringende vraag toch alleszins geen geloof te hechten aan dat gerucht. 'Het is waar', zo gaf Titelmans toe, 'dat Nootebaert niet steeds ter kerke gaat, maar men bedenke dat hij het als zakenman erg druk heeft en dagelijks met kooplui moet omgaan.'

Verder wist hij niets kwaads te vertellen over Alaert de Boosere, tenzij dat die een dochter had, Mayken, die tot de sekte der Mennonieten behoorde. Van horen zeggen was hem inderdaad bekend dat ze soms in het ouderlijke huis in Kortrijk logeerde.

(De steeds zo goed geïnformeerde inquisiteur moet nochtans wel beter hebben geweten. Uit Doornikse bronnen blijkt dat dochter **Mayken de Boosere** en haar echtgenoot Olivier de Roo omstreeks 1554 de volwassenendoop hadden ontvangen in het Kortrijkse. Na 1558 was Mayken een van de meest vooraanstaande leden van de doperse kring in Doornik. *Zij werd in die stad op 18 september 1564 terechtgesteld.*¹ Nu nog wordt een peer die zij vlak voor haar terechtstelling aan haar vijfjarige zoontje zou hebben gegeven als een soort relikwie bewaard in de doopsgezinde gemeente in Amsterdam.)

De vergoelijkende woorden van Titelmans, een man die in heel Vlaanderen en ook ver daarbuiten geducht was om zijn rechtlijnigheid als inquisiteur, zijn op z'n minst zeer ongewoon te noemen. Was pastoor Jacob Tsantele dan een warhoofd die louter verzinsels kwam opdissen? Er was toch het geval Mayken de Boosere, en ook in ander onderzoek hebben we kunnen aantonen dat elk van de door hem genoemde magistratspersonen wel degelijk veel nauwere banden had met het protestantisme dan Titelmans wilde laten blijken. Vele jaren tevoren (hij woonde toen nog niet in Kortrijk) had hij trouwens zelf hun voorgangers in de Kortrijkse schepenbank al eens duchtig de mantel uitgeveegd om hun laksheid in de kettervervolging. Op een buitengewone vergadering van het college op 19 mei 1553 had de inquisiteur hun toegeroepen: *'Nergens heb ik bestuur en ingezetenen gevonden die zozeer met kwade ketterijen besmet zijn als hier te Kortrijk.'*

Vanuit zijn rigide standpunt had hij toen niet eens ongelijk gehad. Uit het midden van de jaren vijftig, en later uit de jaren zestig en zeventig van de 16de eeuw kennen we minstens enkele honderden namen van Kortrijkzanen die naar het protestantisme en niet name naar het anabaptisme zijn overgegaan. En toch waren er bij de 32 terechtgestelden in Kortrijk in die periode slechts 9 inwoners van de stad zelf. Zonder uitzondering trouwens hadden die laatste doodvonnissen telkens opnieuw aanleiding gegeven tot grote onrust, nu eens wegens de onwil van de Kortrijkse schepenbank om mee te werken aan de voortgang van de rechtspleging tegen eigen burgers, dan weer omwille van de zeer vijandige sfeer bij de stedelijke bevolking. Nog in juni 1560 had Titelmans bij landvoogdes Margaretha van Parma — al was het in nogal vage bevoordingen zich erover beklaagd dat hij in Kortrijk weinig medewerking kreeg van de plaatselijke baljuw en rechtbank. Het was bij die gelegenheid dat hij haar ontmoedigd

¹ Zie haar laatste getuigenissen aan het eind van deze brochure.

had gevraagd hem uit zijn functie van inquisiteur te ontheffen.

Maar tijdens de beroering rond het incident van 1561 heeft Titelmans gezwegen. Daardoor, en mede wegens het feit dat de Raad van Vlaanderen er wijs meende aan te doen de aangelegenheid zonder gevolg als afgedaan te beschouwen, zijn in Kortrijk de gemoederen tijdelijk weer tot rust gekomen. Was pastoor Tsantele de gedoodverfde zondebok, dan heeft het er alle schijn van dat de magistraat zich nadien in de strijd voor een zachtere aanpak van de kettervervolging als de grote overwinnaar beschouwde.

Na de beide terechtstellingen van 20 november 1561 (die de aanleiding waren geweest van het incident) sprak de Kortrijkse rechtbank tot na de beroerten van 1566 geen enkel doodvonnis meer uit tegen protestanten hoewel uit de inquisitie-archieven ten overvloede blijkt dat in die periode de activiteit van de Mennonieten in Kortrijk onverminderd doorging.

Uit dat alles mag dan toch worden geconcludeerd dat er sinds de beginnende jaren zestig in Kortrijkse magistraatskringen een toenemende afkeer was ontstaan van een al te rigoureuze aanpak van de kettervervolging, zeker daar waar het de eigen burgers betrof. Er kan bovendien geen twijfel over bestaan dat dat verzet bij enkelen ook te maken had met hun meer dan gewone persoonlijke belangstelling voor de nieuwe religie.

Titelmans, die sinds 1559 in Kortrijk woonde (in 1564 zou hij er een prebende weten te verwerven in het kapittel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk), heeft zich, vermoedelijk uit opportunisme, bij die situatie neergelegd. Van een compromisloos optreden tegen onwillige overheden, zoals hij in die zelfde jaren onder meer in Brugge, Gent en Wervik deed, heeft hij zich in Kortrijk alleszins onthouden. We hebben er het raden naar wat hem ertoe dreef om zelfs pastoor Jacob Tsantele te desavoueren.

In de zomer van 1566 was Kortrijk een van de grotere Vlaamse steden die als bij wonder aan de Beeldenstorm waren ontsnapt. Op 1 september 1566 schreef hoogbaljuw Francois Schoutheete aan landvoogdes Margaretha van Parma: Tot op heden is er in deze stad geen enkele wanorde noch uitzonderlijk schandaal geschied. Hij weet dat aan de krachtdadige houding van hemzelf en van de kapitein van het kasteel, Ferdinand de la Barre, heer van Moeskroen. Ook wees hij op de goede wil van de magistraat en van het grootste deel van de notabelen van de stad. Op 16 november 1560 rapporteerde de graaf van Egmont aan de landvoogdes: 'Het is waar dat het aantal Calvinisten gering is in Kortrijk, maar de anabaptisten zijn er overtalrijk.' Zodra de storm elders was uitgeraasd, bleek er in Kortrijk geen vuiltje aan de lucht te zijn geweest.

En toch kwam in de naweën van de Beeldenstorm de geruchtenmolen weer op gang over echte of vermeende ketterij in de magistraat. Opnieuw was Jacob Tsantele van de partij. Hij had tijdens de beroerten een moedige rol gespeeld als verdediger van het oude geloof en dus blijkbaar meteen zichzelf volkomen gerehabiliteerd tegenover de vernedering van Titelmans. Van het stadsbestuur kreeg hij een bijzondere toelage voor de goede diensten en de moeite die hij in de woelige zomer van 1566 had gedaan door het preken van Gods Woord, en nog eens voor zijn tussenkomst ten bate van de rust, de eer en de welvaart van de stad. Geen wonder dat **Jacob de Rore**, de bekende doperse voorganger van Kortrijkse afkomst, in 1566 juist hem, als dé plaatselijke kampioen van de katholieke orthodoxie, had uitgedaagd om in Kortrijk in het openbaar een gezamenlijk dispuut te houden over geloofskwesties. Tsantele was het verder die in 1570 in de Sint-Maartenskerk het grote sermoen hield ter gelegenheid

van de publicatie van het generaal pardon (de algemene verzoening) van de hertog van Alva, en het laat zich aanzien dat hij zich tevens persoonlijk inzette voor het wegwerken van alle overblijvende sporen van niet-rechtgelovigheid in de stad.

Maar nu moest hij vaststellen hoe er binnen het Kortrijkse stadsbestuur in de late nasleep van de Beeldenstorm een hevige tweespalt aan het broeden was, waarbij sommigen elkaar om strijd begonnen te beschuldigen en verklikken, teneinde het bewijs te leveren dat ze zelf zonder smet waren. Uiteindelijk koos Tsantele partij, met het gevolg dat de vete opeens mateloze proporties ging aannemen.

Het voorspel was een door Tsantele zelf uitgelokt incident op Kerstmis 1571, dat onmiddellijk tot in Brusselse regeringskringen voor behoorlijk wat deining zorgde. Aanleiding waren de beruchte 'penningen', de nieuw ingevoerde permanente belastingen van Alva. De pastoor van Sint-Maarten weigerde in de kerstbiecht de absolutie aan de ontvanger van de Xde penning (een verbruiksbelasting van 10% op roerende goederen) en tevens aan de leden van het stadsbestuur — als overheden die de inning van die belasting steunden of er zich althans niet tegen verzetten. In een stad die geconfronteerd werd met een hevige economische recessie zouden volgens hem de vele armen de eerste benadeelden zijn. Maar vooral was het ongehoord dat ook de geestelijkheid moest meebetalen, hetgeen volkomen indruiste tegen de immuniteitsrechten van de Kerk. Wie zonder pauselijke toestemming belasting van de clerus eiste viel volgens Tsantele *de facto* onder de toepassing van de excommunicatie, een standpunt dat hij steeds wenste te blijven verdedigen.

Alva was woedend. Dat weerhield de pastoor er echter niet van zijn opinie nog eens met heilige verontwaardiging te herhalen in zijn zondagspreek van 23 februari 1572. Enkele leden van het stadsbestuur die blijkbaar zijn felle aanval op de aantasting van de voorrechten van de geestelijkheid door de burgerlijke overheid niet pikten, werden nadien bereid gevonden om in detail over het voorval te komen getuigen. Het gevolg was dat de pastoor gevankelijk naar het geestelijke hof in Doornik werd overgebracht voor ondervraging. Hij vond daar evenwel veel begrip bij bisschop Guilbert d'Oignies (1565-1574). De prelaat schreef aan Alva een 'tamelijk bittere brief in de zaak van de genoemde pastoor' waarin hij stelde 'ook zelf onmogelijk met een belastingmaatregel te kunnen instemmen waardoor de clerus in zodanig servituut zou worden gedompeld.' De bisschop maande Tsantele niettemin aan zich met de Kortrijkse magistraat te verzoenen en stuurde hem begin april 1572 als een vrij man terug naar zijn standplaats in de Sint-Maartenskerk. Door de geestelijkheid van de stad werd hij er in triomf ingehaald met een *Te-Deum*.

Had Tsantele met zijn krasse uitspraken de dualiteit tussen het geestelijke en het wereldlijke gezag weer aangewakkerd, dan kwam daarbij dat hij in Doornik vertrouwelijk aan zijn bisschop had meegedeeld nog 'om heel andere redenen' dan wegens de Xde penning de absolutie te hebben geweigerd aan sommige Kortrijkse magistraatspersonen. Was dat opnieuw een allusie op hun houding inzake de kettervervolging?

Het is opvallend dat net in die tijd ook vertegenwoordigers van de centrale overheid in niet mis te verstane termen lucht gaven aan hun grote bezwaren tegen de wijze van rechtspleging in de Kortrijkse schepenbank. De koninklijke commissarissen belast met de controle op de stadsrekening 1571-1572 schreven in fine de volgende commentaar neer: 'Als commissarissen hebben wij vastgesteld dat al degenen die in de voorbije jaren in de wet hebben gefunctioneerd, zowel schepenen als pensionarissen en griffiers, zich kwalijk gekweten hebben van hun eed in hun vergaderingen en hun rechtspraak, vooral in deze tegenwoordige troebele en benauwde tijd.' Waarmee dan allicht in verband te brengen is dat Tsantele in de vergadering van het schepencollege

net zoals in 1561 weer beschuldigingen van ketterij liet horen, nu onder meer aan het adres van stadspensionaris Nicolaas Parmentier.

Meteen nam hij weerwraak voor vermeend onrecht, want samen met Thomas Nootebaert was Parmentier in 1572 een van de getuigen tegen de pastoor geweest in de zaak van Alva 's penningen.

Eens te meer bracht Tsantele een uiterst turbulent conflict op gang. De aantijging van ketterij werd immers door een aantal andere opponenten van Parmentier gretig aangegrepen om oude rekeningen te vereffenen. Er kwam een kluwen van familievetes, intriges, rancunes en dubieuze witwaspraktijken aan de oppervlakte.

Naast Jacob Tsantele, pastoor van Sint-Maarten, die nu al voldoende bekend is, stellen we hier de andere belangrijkste *dramatis personae* voor.

Bovenaan op de lijst van verdachten stond stadspensionaris meester Nicolaas Parmentier. Hij was afkomstig van Brugge, een telg uit een aanzienlijke familie van die stad. Hij was de zoon van François Parmentier, in de jaren twintig verschillende keren lid van de beide Brugse schepenbanken, en van Catharina Broucsault. Vader François had in 1556 van keizer Karel V adelsbrieven en een wapenschild toegekend gekregen. Zoon Nicolaas was zich na studies aan de Leuvense universiteit in 1559 in Kortrijk komen vestigen om er van zijn zwager, meester Raphaël Pollet, de functie van stadspensionaris over te nemen. In zijn eerste huwelijk was hij getrouwd met diens zuster Margaretha Pollet. Een andere zwager - broer van Raphaël en Margaretha - was Jan Pollet. Die kanunnik van het Sint-Pieterskapittel in Rijsel was van 1545 tot zijn dood in 1556 niemand minder dan de trouwe adjunct van Pieter Titelmans, als assessor in diens inquisitierechtbank.

Een derde broer Pollet, Joos, was op zijn beurt getrouwd met Josine Parmentier, de zuster van de geviseerde pensionaris. Net als Thomas Nootebaert behoorde hij tot de meest gegoede burgers van Kortrijk. Hij was onder meer de eigenaar van een weelderige woning op de wijk Pamele, gehuurd door voormalig schepen Jan de Crytsche, en woonde zelf aan de Leieaard in een huis met een aanpalende mouterij. In 1557 was hij als vooraanstaand burger van Kortrijk zelfs enige tijd gegijzeld geweest in Rijsel, waar hij met zijn persoon en zijn aanzienlijke goederen borg moest staan voor de schulden die Kortrijk aan die stad nog had uitstaan. Alleszins moet hier vermeld worden dat Raphaël en Joos Pollet op goede voet stonden met de toen in Kortrijk verblijvende Cornelius Jansenius, de latere bisschop van Gent. Welgesteld en trouw katholiek, zo was dus het imago van de Kortrijkse familie Pollet. Iets wat volgens sommigen niet kon gezegd worden van de aangetrouwde tak Parmentier.

Joos Pollet was blijkbaar in een felle familieruzie verwickeld met zijn 'dubbele' zwager Nicolaas Parmentier. Dat is allicht de reden waarom hij zich gretig aansloot bij een groepje samenzweerders. Hij had zich laten ontvallen dat ten tijde van de troebelen verschillende geuzen *dicwils honghen ande belle vande voirnaemde pensionaris* en dat er in diens huis geregeld psalmen waren gezongen aan tafel. Hij kon het wel weten, want het was nog wel zijn eigen vrouw Josine Parmentier die daar had voorgezongen! Dat was gebeurd, zo zei Jan Pollet, in aanwezigheid van verdachte personen, onder meer (de als protestanten bekend staande) Jan van Damme en diens echtgenote Jeanne Taffin.

Nu is die Jeanne waarschijnlijk te identificeren als de gelijknamige dochter van de rijke Doornikse koopman Denis Taffin, wiens kinderen bijna allemaal vooraanstaande Calvinisten waren. De bekendste is Jean Taffin, de latere hofpredikant van Willem van Oranje. Tijdens het wonderjaar 1566 was hij actief als Calvinistisch

predikant in Antwerpen en het valt dus aan te nemen dat Jeanne toen contact met hem heeft gehad. Een andere broer, Nicolas Taffin, was in 1566 de officiële woordvoerder van de Doornikse Calvinisten.

Behalve de pastoor van Sint-Maarten en zwager Joos Pollet behoorde nog een aantal plaatselijke overheidspersonen tot de tegenpartij van de pensionaris.

Diens belangrijkste rivaal bleek meester Lowys van Coppenhole te zijn. De man, licentiaat in de rechten, was in het begin van zijn loopbaan schout van Kortrijk geweest en was vervolgens twee keer (1568 en 1569) schepen. Na dat laatste mandaat — hij was toen circa 32 jaar oud - ambieerde hij de prestigieuze carrière van stadspensionaris. Hij wenste bijgevolg de post van meester Parmentier in te pikken. Ook Van Coppenhole stond op goede voet met pastoor Tsantele.

Vervolgens was er Jasper Handtsaeme, zoon van meester Jan, luitenant van de hoogbaljuw. Via zijn vrouw was hij wellicht aangetrouwde familie van de Pollets. Ook hij had verschillende keren als wethouder in de Kortrijkse schepenbank gezeteld (1563, 1566, 1570 en 1571), werd daarop voogd in de wezenkamer en had het in 1572 tot luitenant van de hoogbaljuw van Kortrijk gebracht. Hij had er zelf blijkbaar belang bij om gezuiverd te worden van ketterse smet, een verdenking die hem precies met Parmentier een keer een hoog oplopende discussie had opgeleverd. Tot in de schepenbank toe, in zitting van *de secrete caemere*, had hij de pensionaris een *zekere lelick verwyrt* gedaan. Betreffende zijn eigen vermeende ketterse connecties was Handtsaeme er door toedoen van zijn zwager Jan Bulteel in geslaagd twee getuigenissen á décharge los te krijgen.

Nummer vier was de in het begin van deze bijdrage genoemde Jan Haesbyt, koninklijk ontvanger van de confiscaties. In 1554 begonnen als klerk en commis van Jan Clayssone, vorstelijk ontvanger van West-Vlaanderen, was hij vervolgens luitenant van de Kortrijkse hoogbaljuw François Schoutheete, heer van Erpe, en uiteindelijk, sinds 1568, koninklijk ontvanger van de confiscaties uitgesproken tegen degenen die in de stad en de kasselrij Kortrijk bij de godsdienstberoerten van 1566/1567 betrokken waren geweest. Van zijn verbannen buurman Joos Brouc had Haesbyt vernomen dat er beschuldigingen van ketterij waren geuit aan het adres van zijn zwager Christiaan Quackelbeen. Christiaan was de broer van de bekende botanicus en arts Willem Quackelbeen, die in het gevolg van de humanist en diplomaat Ogier Busbecq, zelf afkomstig uit Komen, roem had geogst aan het hof van sultan Soliman II in Constantinopel. Brouc, die de aanklacht tegen Christiaan Quackelbeen wilde gebruiken als wisselmunt om aan de intrekking van zijn eigen banvonnissen te geraken, liet zich door Haesbyt overhalen om toch maar liever een ander slachtoffer te kiezen, namelijk Nicolaas Parmentier.

De eveneens reeds genoemde cipier Willem vanden Ameye, ten slotte, had sinds vele jaren zo zijn bijzondere redenen om zich tegen Parmentier te keren. De pensionaris had immers in 1564 bij de Raad van Vlaanderen pogingen ondernomen om het beheer van de gevangenis van Kortrijk in het stadsbestuur te incorporeren. Door het terugschroeven van die privatisering zou Vanden Ameye in zijn rechten (en zijn broodwinning!) worden geschaad. De cipier werd de sleutelfiguur van de samenzwering. Hij was het die aan zijn gedetineerde kostgangers beschuldigingen moest ontfutselen ten laste van de stadspensionaris. Voor de verrichting van het daartoe noodzakelijke schrijfwerk kon hij rekenen op de diensten van Jan Haesbyt.

In december 1573 vond men het tegen Nicolaas Parmentier bijeengebrachte materiaal

bezwarend genoeg om ermee hogerop te gaan. Lowys van Coppenhole Jaspas Handtsaeme en ook pastoor Jacob Tsantele waren akkoord. Maar wat daarop volgde werd voor alle betrokkenen een echte nachtmerrie. Haesbyts voornemen om met de stukken rechtstreeks tot bij niemand minder dan de beruchte Juan de Vargas uit de Raad van Beroerten te geraken mislukte, omdat bij zijn aankomst in Brussel op 18 december 1573 Vargas net was vertrokken naar Spanje, in het gevolg van de hertog van Alva. De stukken ten laste werden bijgevolg overgemaakt aan de schepenbank van Kortrijk. Met als resultaat dat Nicolaas Parmentier door hoogbaljuw François Schoutheete gearresteerd en onmiddellijk van zijn pensionarisschap vervallen verklaard werd.

Maar de Raad van Vlaanderen trok daarop in omstandigheden die verder nog worden verhaald, de bevoegdheid in de zaak naar zich toe en liet Jan Haesbyt en Willem vanden Ameye als getuigen naar het Gravensteen in Gent overbrengen.

Met de verhoren werd daar begonnen op 21 januari 1574. Ze liepen dagelijks, bijna zonder onderbreking, door tot 26 maart. Uit het grootscheepse onderzoek - dat uiteindelijk zeventig dichtbeschreven bladzijden notulen opleverde - kwamen de raadsheren druppelsgewijs de weinig fraaie voorgeschiedenis en de achtergronden te weten.

Van Nicolaas Parmentier werd gezegd dat hij veel vijanden had in Kortrijk, *omme dat hy zo groots ende hooverdich es*. Al zes jaar lang, sinds 1567, zocht de tegenpartij naar middelen om de pensionaris uit de stad te krijgen, door banvonnissen of anderszins, *ja hem zelfs van den hals te bringhene ende te cranckene in lyfve ende goede*. Zolang al stonden vooral Lowys van Coppenhole, Jaspas Handtsaeme en Willem vanden Ameye bekend als *duersleghen vianden* van de pensionaris. Met verbeten ijver hadden ze sindsdien naar middelen gezocht om hem nadeel te berokkenen.

Waren er redenen voor de verdachtmaking van Parmentier? Er zijn alvast een aantal aanwijzingen dat die hoge stadsjurist in de periode van de op gang komende repressie na het wonderjaar toch minstens een dubbelzinnige rol heeft gespeeld. Verdachten tipte hij over op til zijnde vervolging, terwijl hij bijvoorbeeld Jan van Saeseghem en Jaspas Handtsaeme ermee bedreigde hen te zullen aangeven. Beide laatsten kozen Parmentiers rivaal Lowys van Coppenhole als hun raadsman. Ze kregen van die jurist de raad om voor de hand liggende redenen hun zaak buiten de schepenbank van Kortrijk te houden. Beter ware het volgens hem ze bij dagvaarding rechtstreeks in de Raad van Beroerten te laten behandelen. Daar zou men in grotere vrijheid kunnen aantonen dat het de stadspensionaris zelf was die zich tijdens het wonderjaar gecompromitteerd had. Alleszins stond het voor alle samenzweerders vast dat Parmentier in 1566-67 medeplichtig was geweest aan de ketterij, maar het was zaak daarvoor bewijzen en getuigenissen aan te brengen.

De cipier werd bereid gevonden zulke getuigenissen in te zamelen bij gearresteerde kettters in zijn gevangenis. Eerst probeerde hij het bij de protestantse wever Jan vander Meersch. Hij wilde hem begin 1569 laten getuigen dat de pensionaris een aanhanger was van de rebellen en brieven had uitgewisseld met de Prins van Oranje ende andere consistorianten (Oranje werd dus door de Kortrijkzaan gelijkgesteld met protestantse consistorieleden!). Een risico van beschuldiging van valsheid in geschrifte was er niet, zo verzekerde Vanden Ameye, aangezien hij die gegevens had van een zo vooraanstaand man als meester Lowys van Coppenhole en omdat de wethouders goed op de hoogte waren van de verdachte activiteiten van de pensionaris.

De gevangene **Vander Meersch** weigerde evenwel het spel mee te spelen. En daarmee was zijn doodvonnis meteen bezegeld. Hij werd na 152 dagen gevangenschap op 7 juni 1569 als hardnekkige ketter onthoofd op de Grote Markt in Kortrijk. De

terechtstelling kreeg nog een staartje. Vrienden die tevergeefs hadden geprobeerd het onthoofde lijk van het rad waarop het tentoongesteld was weg te nemen, teneinde het heimelijk te begraven, werden als straf op bedevaart naar Keulen gestuurd. Het was de weduwe van Jan vander Meersch die later getuigde over het voorval met de cipier. Toen nog verweet ze Vanden Ameye, ondanks haar zwangerschap haar man uit re-vanche toch te hebben doen terechtstellen.

Een overredingspoging lukte evenmin bij de reeds genoemde Joos Brouc, iemand die na de troebelen door de schepenen van Kortrijk bij verstek was verbannen en nu gebruik wenste te maken van het 'generaal pardon' van Alva om intrekking te krijgen van de ban. Aanvankelijk bleek nochtans alles op wieltjes te zullen lopen. De vrouw van Brouc nodigde haar buurman Jan Haesbyt uit voor een gesprek met haar ondergedoken echtgenoot in de herberg *'t Scaeck* in Dentergem (tussen Deinze en Tielt). 'Ik heb aan Vargas van de Raad van Beroerten verschillende beschuldigingen laten geworden,' zo zei Joos Brouc daar, 'mocht ik er nog een paar kunnen doen, dan zal ik wel aan mijn pardon geraken.' Waarop Haesbyt hem de naam van de Kortrijkse stadspensionaris suggereerde, opnieuw doelend op diens geregelde contacten met Willem van Oranje.

Nadat hem verzekerd was dat zijn zaak niet zwaar zou zijn, liet Brouc zich vrijwillig meevoeren naar de gevangenis van Kortrijk, waar hij overgeleverd werd aan Vanden Ameye. Hij genoot er van een voorkeursregime met grote bewegingsvrijheid. Lowys van Coppenhole liet hem in de gevangenis een briefje bezorgen waarin stond dat zijn banvonnissen van destijds hoofdzakelijk aan Nicolaas Parmentier was te wijten. Maar toen Brouc tenslotte toch weigerde een geschreven aanklacht tegen Parmentier te ondertekenen, werd hij door de cipier in de boeien geklonken. Pas na zeventien weken werd hij er op last van de Raad van Vlaanderen uit bevrijd.

Succes had men eindelijk bij Christiaan de Scheemaekere. In de godsdiensttribulaties van die tijd was de man een gevaarlijke windhaan. Eerst had hij toenadering gezocht tot de Doopsgezinden, net zoals trouwens verscheidene leden van zijn familie die al sinds 1551 in Kortrijk bekendstond als zijnde van de doperse sekte. Een zekere **Hans de Scheemaekere** was als Mennoniet op 17 juli 1553 terechtgesteld. Ook Christiaan kwam als doopsgezinde in de Kortrijkse gevangenis terecht. Een van zijn kinderen was nog niet katholiek gedoopt. Tijdens zijn gevangenschap verklikte hij verschillende geloofsgenoten. Dat was toen de losprijs geweest voor zijn vrijlating. Hij sloot zich daarop aan bij de watergeuzen in Vlissingen en nam begin april 1573 deel aan de raid op Assenede, dat grotendeels in de as werd gelegd. Vervolgens ging hij met zijn kompaan Willem Maertens in dienst bij de bosgeuzen van kapitein Turcq in Menen. De bende was vooral actief in het gebied Wontergem-Vinkt-Poeke-Meigern Ronsele, waar ze vreselijk tekeerging tegen plattelandspriesters, in kerken en op boerderijen. De geuzentrop probeerde daarop Nieuwpoort in te nemen. In die laatste confrontatie werd De Scheemaekere ingerekend en opnieuw overgebracht naar de gevangenis van zijn geboortestad Kortrijk. Weer eens werd hij bereid gevonden om acht voormalige doperse geloofsgenoten uit Kortrijk en Menen te verklikken, met naam en adres in hun toevluchtsoord Gent.

Zulk een verlopen vagebond vond men nu bereid om enkele aantijgingen tegen de Kortrijkse stadspensionaris Nicolaas Parmentier te ondertekenen. Als wederdienst beloofde Haesbyt hem al zijn invloed bij de regering in Brussel aan te wenden om hem aan zijn pardon te helpen, zodat hij als vrij man zou kunnen terugkeren naar zijn geuzenkapitein. Was er in de vorige gevallen sprake geweest van Parmentiers

vermeende contacten met de rebellen van Willem van Oranje, dan had De Scheemaekere het nu uitdrukkelijk over diens zozegde doperse sympathieën. Hij vertelde in de zomer van 1567 of 1568 in een herberg in Kortrijk met zijn eigen ogen een brief te hebben gezien van de Kortrijkse pensionaris aan de cipier van Antwerpen. waarin gepleit werd ten gunste van aldaar gevangen Mennonieten. Inderdaad blijkt uit Antwerpse bescheiden dat er in die periode een tiental dopers uit Kortrijk in de Scheldestad waren gearresteerd. De brief was hem getoond door Gillis de Cordedraye of de Ghoreelmaker, iemand die inwoonde in het huis van de als protestant bekendstaande Joris ver Caempt, op de Kortrijkse Korenmarkt. Tevens beweerde De Scheemaekere in een Menno nietenbijeenkomst met lof te hebben horen spreken over zowel de stadspensionaris als de Kortrijkse schepen Joos Eelboo. De lovende woorden zouden uit de mond gekomen zijn van niemand minder dan Pauwels de Backere, een van de belangrijkste doperse predikanten van Zuidwest-Vlaanderen in de periode 1566, tijdens en onmiddellijk na het wonderjaar.

Met het nieuws dat er een nuttige getuige was gevonden spoedde cipier Willem vanden Ameye zich naar de koninklijke ontvanger Jan Haesbyt. Die laatste riep onmiddellijk een topberaad bijeen. Pastoor Tsantele zei dat het beter zou zijn De Scheemaekere zijn verklaring op schrift te doen stellen *omme te siene wat was*. Lowys van Coppenhole en Parmentiers zwager Joos Pollet sloten zich bij die mening aan. Voor de goede orde werd een lid van het schepencollege, Jan de Cule, op de hoogte gebracht. Op 9 oktober 1573 ging Haesbyt heimelijk in de gevangenis de verklaring opnemen en na enige moeite lukte dat ook. Het door De Scheemaekere ondertekende stuk werd triomfantelijk naar het huis van Van Coppenhole gebracht. Hij en Jaspas Handtsaeme zeiden zich te 'verblijdden inde vorseyde depositie... wel besteedt te zyne zulk vutghecommen te zyne: *wy hebben nu 't spel upde waghene ende een man wier stede, ende zynen (zijn hem) hiermede quytte*. Ook Jacob Tsantele was aanwezig. Op verzoek van Van Coppenhole - wiens huis achteraan uitgaf op de gevangenis - ging de pastoor nog dezelfde avond persoonlijk via de achterdeur in de gevangenis bij de opgesloten De Scheemaekere om er onder het voorwendsel van het afnemen van de biecht bevestiging te krijgen van de op schrift gestelde beschuldigingen. Na afloop gaf Tsantele het papier terug, met als enige commentaar dat hij in de bisschoppelijke officialiteit in Doornik 'daertoe wat doen zoude'. Waaruit men opmaakte dat hij de inhoud wel degelijk juist had bevonden.

Nog steeds op diezelfde avond, 9 oktober, ging Haesbyt ten huize van de luitenant van de baljuw, Jaspas Handtsaeme, nog veel belangrijkere getuigenissen ten laste van Nicolaas Parmentier opnemen uit de mond van linnenwever Hans vande Castele en van Jacob van den Neste. Handtsaeme was de getuigen op het spoor gekomen dankzij zijn zwager Jan Bulteel en verder door het aanbrengen van een zekere Filips van Ommeslaeghe, een hervormingsgezinde Kortrijkzaan die in 1573 in Antwerpen op de Hoendermarkt in het huis *In de Gans* woonde. Tevoren al was geprobeerd de verklaringen officieel bij notarisakte te laten registreren. Handtsaeme had daartoe een beroep gedaan op kanunnik Michiel Duyfkens, bekend om zijn diensten aan de inquisitierechtbank van Pieter Titelmans en kapelaan Raphaël de Maere, allebei in hun functie van notarissen. Maar de twee geestelijken vertrouwden het zaakje niet en hadden feestelijk bedankt.

Vande Castele en Van den Neste haalden naar ze zeiden hun informatie van een andere linnenwever, Hans Bornaige. Ook die Kortrijkzaan woonde in 1573-1574 in

Antwerpen, maar had, naar ze beweerden, een klare herinnering aan wat er zich in 1566 in Kortrijk zelf had afgespeeld. Bornaige vertelde hoe pensionaris Nicolaas Parmentier ten tijde van de Beeldenstorm - op een avond zeer laat - met een nachtabbaard boven zijn onderhemd en op zijn pantoffels stadsbode Joris de Deurwaerder had opgezocht. Mede in naam van burgemeester Jan de Tollenaere vroeg hij hem onmiddellijk naar Menen te reizen. 'Gij zult daar volk en predikanten vinden,' zo zou hij gezegd hebben, 'nodig hen uit om ook in Kortrijk te komen preken en zeg hen indien zy bevel ofte last hadden van breken dat zy ooc tot Curtrycke commen zouden.'

Bij wijze van parenthesis moet, in het licht van de huidige kennis van het verloop van de Beeldenstorm, even worden ingegaan op die opmerkelijke informatie. Enerzijds moet worden vermeld dat men ook Joos Brouc had willen horen getuigen dat pensionaris Parmentier *ten tyde vande troublen by (bij monde van) eenen Jooris de Deurweerdere ontboden zoude hebben den ministre vande sectarissen, omme te commen predeken binnen der voorseide stede*, maar hier was er wel geen sprake van een uitnodiging om te komen *breken*. Anderzijds is het bekend dat de kerkbrekers in Menen hun daden legitimeerden met een zogezegde schriftelijke toelating van de Graal van Egmont. Met het bevel ofte last in het getuigenis van Hans Bomaige wordt hier op dus allusie gemaakt. Verder weten we dat de beeldenstormers van Menen zich in derdaad op weg begaven in de richting van Kortrijk. In Wevelgem verwoestten ze de Guldenbergabdij. Waren er plannen om verder te trekken naar Kortrijk en ook daar gebruik te maken van hun zogezegde 'opdracht'? Binnen de muren van die stad zijn ze alleszins niet geraakt.

Intussen was Jan Haesbyt nog aan een derde getuigenis ten laste geraakt. In augustus 1573 had hij tijdens een cafégesprek Matthias de Warigny weten op te stoken tegen Nicolaas Parmentier. Sinds 1561, waar we hem al hebben ontmoet als criticus van de kettervervolging, was De Warigny van stadsgriffier opgeklommen tot de functie van luitenant van de kapitein van het kasteel van Kortrijk. Haesbyt diste hem nu een vreemd verhaal op. Hij zei in de Raad van Beroerten met eigen ogen een document te hebben gezien waarin hij, De Warigny, als ketter en begunstiger van de rebellen zou zijn aangeklaagd bij Jean du Bois, procureur-generaal van de Grote Raad in Mechelen, en wel door niemand minder dan zijn vermeende vriend, de Kortrijkse pensionaris. De procureur-generaal zou reeds aanstalten hebben gemaakt om Matthias de Warigny geboeid naar Brussel te laten overbrengen, ware het niet dat Haesbyt naar eigen zeggen dat voornemen nog nipt had kunnen verhinderen dankzij zijn persoonlijke invloed bij de Raad van Beroerten. Bij De Warigny was er een reactie van totaal ongeloof. Haesbyt wist evenwel een zekere Loys Coperman, klerk bij de Grote Raad, ertoe te overhalen in september 1573 persoonlijk in Kortrijk het gebeurde te komen bevestigen. De klerk getuigde inderdaad hoe hij enige tijd tevoren met de procureur-generaal, op doortocht in Kortrijk, in de afspanning *Inden Franschen Schilt* in de Pamele-wijk logeerde. Hij had er de beschuldigingen tegen Matthias de Warigny kunnen afluisteren tijdens een gesprek dat bij een roemer wijn werd gevoerd tussen zijn baas en twee Kortrijkse ambtenaren, namelijk pensionaris Nicolaas Parmentier en griffier Joos vande Piedt. De Warigny was ontzet over het verraad van zijn vriend en koos, rancuneus, dan maar de partij van diens tegenstanders.

Na de verklaringen van Christiaan de Scheemaeckere waren er volgens Parmentiers tegenpartij voldoende bezwarende getuigenissen om de stadspensionaris aan te geven bij de overheid. Zoals reeds vermeld, liep het bij de Raad van Beroerten in Brussel

mis omdat Vargas op 18 december 1573 naar Spanje was vertrokken. Daarop raadde Van Coppenhole Haesbyt aan om ermee naar Gent bij de procureur-generaal van de Raad van Vlaanderen te gaan. Maar die reis durfde hij niet alleen doen, omdat hij zich door de geuzen bedreigd voelde en vreesde dat die hem onderweg weleens in een hinderlaag zouden kunnen lokken. Jaspas Handtsaeme, die toch naar Antwerpen moest, verklaarde zich bereid hem tot in Gent te vergezellen. Maar ook van die reis keerde Haesbyt onverrichter zake terug omdat hij in Gent de procureur-generaal niet thuis had gevonden. Men legde de aanklacht dan maar neer bij de schepenbank van Kortrijk.

Nicolaas Parmentier werd daarop gearresteerd en ontheven uit zijn functie van pensionaris. De belangrijkste getuige ten laste, Christiaan de Scheemaekere, werd in de Kortrijkse gevangenis aan een officieel verhoor onderworpen. Tevoren was hij er door de cipier op voorbereid dat de onderzoeksrechters hem allicht hard zouden aanpakken en hem zelfs op de pijnbank zouden laten leggen. Hij zou zich dus moeten *cloeck* houden, maar hij mocht er stellig op rekenen dat een anonieme hand hem een dag of twee voor de foltering wel iets zou toesteken, namelijk zeker substantie, 'daerby hy de zelve torture zoude verdraeghen ende wederstaen.'

Meester Van Coppenhole, eveneens als getuige opgeroepen, verklaarde aan hoogbaljuw François Schoutheete wel twintig personen te kunnen aanwijzen die genoeg over de zaak Parmentier zouden weten te vertellen. Later zei hij aan de Raad van Vlaanderen dat er hoe dan ook aan Parmentiers ketterse gezindheid niet kon worden getwijfeld: persoonlijk had hij hem gesprekken zien voeren met suspecte personen. Pastoor Tsantele had hem als verdacht van ketterij bestempeld en tenslotte had niemand minder dan zwager Joos Pollet de verdenkingen volmondig bevestigd.

De officiële aanklacht van de hoogbaljuw tegen Parmentier luidde *dat hij sinds lange tijd verdacht werd van ketterij, met name dat hij een begunstiger zou zijn van de Mennonieten*. Raadsheer Joos Huusman van de Raad van Vlaanderen werd erbij gehaald als expert ter zake. Daarop trok het hoge hof in Gent de zaak bij evocatie naar zich en liet Parmentier gevankelijk naar het Gravensteen overbrengen. Ook Lowys van Coppenhole Jaspas Handtsaeme, cipier Willem vanden Ameye, Jan Haesbyt, Loys Coperman, Joos Brouc, Hans vande Castele, Jacob van den Neste, Hans Bomaige en Christiaan de Scheemaekere werden naar Gent gedagvaard voor een getuigenverhoor. Met uitzondering van Van Coppenhole werden ze op hun beurt in de Gravensteengevangenis opgesloten. Zelfs de edelman François Schoutheete werd door het Gentse hof opgeroepen om als hoogbaljuw van Kortrijk te komen getuigen. Allicht onder de indruk van het feit dat zowel zijn voormalige als zijn huidige luitenant in de zaak betrokken waren, hield hij zich met enkele nietszeggende verklaringen volkomen op de vlakte. Waarop hij terug naar huis werd gestuurd.

Ondertussen had de procureur-generaal van de Grote Raad van Mechelen, aan wie Parmentier een proces-verbaal had gevraagd van hun zogenaamde gesprek in herberg *Inden Franschen Schilt* in Kortrijk, formeel laten ontkennen zulk gesprek ooit te hebben gehad. Jean du Bois kon zich enkel herinneren dat griffier Vande Piedt hem in de Kortrijkse herberg de stadswijn was komen presenteren. Na wat aandringen trok procureursklerk Loys Coperman zijn eerder gedane verklaringen dan maar wijselijk weer in. De Raad van Vlaanderen sloot op 4 februari 1374 zijn zaak met het opleggen van een lichte straf. Hij moest het hof geknield om vergiffenis bidden en diende een boete van 60 karolusgulden te betalen. Matthias de Warigny kon opgelucht ademen: zijn vriend Parmentier had hem niet verraden.

Het zwaarst tilde de rechtbank aan de vermeende doperse sympathieën van Parmentier. De volgende beschuldigingen van Christiaan de Scheemaeckere lagen voor:

- 1) de pensionaris is een groot begunstiger en aanhanger van de anabaptisten - sekte, hetgeen blijkt uit het feit dat hij onlangs brieven heeft ontvangen van in Antwerpen gevangen Mennonieten en antwoorden heeft geschreven zowel aan henzelf als aan de Antwerpse cipier om voor hen ten beste te spreken;
- 2) de pensionaris heeft de Mennonieten verschillende keren met aalmoezen ondersteund;
- 3) Pauwels de Backere, dopers predikant, heeft in de sektevergaderingen tot drie keer toe doen bidden voor de pensionaris als hun weldoener.

De onderzoeksrechters evenwel, met flink wat ervaring in dat soort zaken, ontdekten ongerijmdheden in de aanklacht van De Scheemaeckere. Zo stelden ze dat de Mennonieten niet de gewoonte hebben in hun predikaties te bidden voor een particulier persoon en nog minder aalmoezen te aanvaarden van mensen die niet daadwerkelijk de volwassenendoop hebben ontvangen en aldus echt tot de gemeente zijn toegetreden. Andere gevangen dopers ontkenen trouwens dat ze in de vergaderingen Parmentier ooit door Pauwels de Backere hadden horen aanbevelen.

Na meerdere ondervragingen op de pijnbank sloeg De Scheemaeckere uiteindelijk op zijn beurt door. Hij gaf toe dat zijn beschuldigingen met alle details verzonnen waren. Haesbyt en Vanden Ameye hadden hem in de Kortrijkse gevangenis wekenlang met allerlei listen bestookt en hij had zich uiteindelijk laten overhalen. met als enig doel zo zijn hals te redden en zijn vrijheid te herwinnen.

Na in een confrontatie met de Kortrijkse cipier nog uitdrukkelijk die bekentenis te hebben herhaald, *is hij daerup als up de pure waerhede de doot ghestorven*: een dood door ophanging aan de galg op het Gentse Sint-Veerleplein op 10 januari 1574, met verbeurdverklaring van al zijn bezittingen.

Christiaan de Scheemaeckeres laatste woorden betekenden meteen ook voor zijn medegevangene, cipier Willem vanden Ameye, het doodvonnis. Precies een maand later, op 10 februari 1574, werd aan hem een identieke straf voltrokken. Tot het einde toe, ondanks het ondergaan van het volledige gamma folteringen in de pijnkelder op 28 januari en 4 februari, had hij nochtans zijn onschuld staande gehouden en de beschuldiging van poging tot omkoperij van wie ook heftig bestreden. Na het aanhoren van zijn doodvonnis sprak hij enkel nog als zijn vast vertrouwen uit *dat zijn plaats in de hemel al was voorbehouden, aangezien hij op deze wereld bij niemand meer in het krijt stond*.

Nicolaas Parmentier, nu gezuiverd van doperse smet, moest zich bijgevolg enkel nog verantwoorden over zijn zogenaamde contacten met de Calvinisten en beeldenbrekers in Menen in 1566. Hij probeerde ze niet eens te verdoezelen. 'Immers,' zo zei hij, 'toen ik van vreemdelingen bij verschillende gelegenheden het onzalig voornemen van de geuzen vernomen had, heb ik effectief een onderzoek ingesteld naar deze intenties. 'Maar,' zo stelde hij te zijner verdediging, 'het is evident dat dit niet kon geschieden zonder in contact te komen met verdachte personen.' Verder had hij zijn eigen uitleg voor het feit dat hij geen al te beste naam had in Kortrijk. Hij wist, zo zei hij, dat enkele van zijn stadsinitiatieven bij sommigen kwaad bloed hadden gezet. Zo lag hij aan de basis van de oprichting van een openbare wijnkelder, om zo de grote duurte in de stad tegen te gaan, veroorzaakt door speculatie van de wijntappers en -verkopers. Ook het voornemen van de stad om een einde te maken aan accijnsvrij verbruik en verkoop van bier en wijn door de geestelijkheid was op grote tegenstand gestoten,

onder meer bij het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw. Geen wonder dat hij in die kringen evenmin geliefd was. En uiteindelijk had hij geprobeerd binnen het stadsbestuur diverse ambten te saneren; dat was de reden waarom hij de haat van ondermeer Vanden Ameye en Haesbyt op zich had geladen. Blijkbaar wist de pensionaris met zijn argumenten het hof volkomen te overtuigen, want hij werd op 30 januari 1574 vrijgesproken en zonder meer uit de Gentse gevangenis ontslagen.

Als laatste kwam Jan Haesbyt aan de beurt. Volgens de rechtbank trof hem de zwaarste schuld en die werd hem, uit hoofde van zijn ambt van koninklijk ontvanger van de confiscaties, ook het zwaarst aangerekend. Hij viel onder het beulzwaard op 26 maart 1574.

In deze onverkwikkelijke zaak zijn Lowys van Coppenhole, Jaspas Handtsaeme en Joos Pollet uiteindelijk buiten schot gebleven. Pastoor Jacob Tsantele is zelfs niet eens verhoord. Maar het heeft er alle schijn van dat de afwikkeling van het hele geval Parmentier in januari-maart 1574 hem allerminst zinde. Hij heeft er ongetwijfeld over gesproken met de bisschop van Doornik, Guilbert d'Oignies, toen die in de zomer van 1574 in Kortrijk verbleef (en er op 24 augustus 1574 schielijk overleed ten huize van de douairière van Maelstede).

Enkele weken later, op 8 oktober 1574, stuurde Tsantele een uiterst kritisch verslag over de lamentabele toestand van de godsdienst in Kortrijk naar het geestelijk hof van Doornik. Eens te meer wees hij de stadsmagistraat als grote schuldige aan, die een onduidbare nalatigheid aan den dag legde in het arresteren en bestraffen van ketters. 'Moedige katholieken', zo stelde hij, 'krijgen hier nauwelijks toegang tot het stadsbestuur, terwijl daarin enkel lui zetelen die ten tijde van de godsdienstberoerten schandelijk afvallig zijn geworden, of tussen water en wind dreven, afwachting de kat uit de boom keken om zich dan aan te sluiten bij de partij die de bovenhand zou halen. Om de door hen gewenste vrede te doen heersen tussen de aanhangers van de verschillende religies dient er naar hun oordeel - al zeggen ze dat niet met zoveel woorden - metterdaad gewetensvrijheid gedoogd te worden. Met het gevolg dat ketterij en rebellie elke dag aan kracht winnen. De enige autoriteit die in staat is de katholieken trouw in de godsdienst oefeningen en -plichten te houden, namelijk de geestelijke jurisdictie, is te Kortrijk door de burgerlijke overheid lelijk aangerand en tenietgedaan. Wordt er niet spoedig een einde gemaakt aan deze mistoestanden, dan zal de toekomst van de Kerk in deze gewesten weldra beklagenswaardig zijn.'

Met hoeveel bittere vooringenomenheid Jacob Tsantele zijn oordeel ook neerschreef, zijn typering van de Kortrijkse magistraat in zijn houding tegenover de kettervervolging was scherpzinnig en vanuit een orthodox katholiek en koningsgezind standpunt in zekere zin niet helemaal onjuist. Men kan goed vaststellen hoe er hier, zoals elders in Vlaanderen, vanaf de jaren zestig in bepaalde overheidskringen een groeiende afkeer bestond van de bloedige repressie tegen protestanten. Een afkeer die ook onder het meedogenloze regime van Alva 's Raad van Beroerten levendig bleef bestaan. Vooral hebben de Kortrijkse bestuurders-rechters geprobeerd hun eigen afvallige burgers op z'n minst te beschermen tegen het beulzwaard, de brandstapel en de confiscatie van bezittingen. Men moet bij hen - enkelen niet te na gesproken - wellicht niet direct leerstellige motieven zoeken.

Bij het vellen van sommige vonnissen gaven de schepenen overigens ruitelijk toe dat godsdienstmateries hen te hoog waren. In de zaak van de protestant Joos Goetghebuer uit Deinze die ze moesten behandelen, erkenden ze bijvoorbeeld: 'Bevindende de materie zulcx wesende, als dat zy niet wys noch vroet ghenouch en waeren omme die

te definiëren.' Veeleer moet men bij hen denken aan een vaag intellectueel pacifisme in de Erasmiaanse traditie.

Allicht mag men in de wederzijdse aantijgingen ook de kleinnenselijke kanten, met de onderlinge rivaliteiten en afrekeningen, niet uit het oog verliezen. In een middelgrote stad als Kortrijk, waar men elkaar persoonlijk goed kende en waar er, alleszins in de hogere standen, soms veelvuldige familiebanden bestonden, was de kans op wederzijdse beïnvloeding, zo niet stemmingmakerij, erg groot. Tegelijk waren er de naijver en het openbarsten van bureu- en familieruzies. Verschillende van de in de jarenlange vete betrokken personen woonden in elkaars buurt. Joos Pollet had zijn huis aan de Leieaard en vlakbij, in het Broelstraatje, woonden de schepenen Joos Belboo en Alaert de Boosere. Schepen Thomas Nootbaert en zijn schoonzoon Jacques de Crytsche en verder Joos Brouc en Jan Haesbyt woonden in de Vrouwenstraat, waarbij, zoals reeds is vermeld, het huis van Haesbyt achteraan paalde aan de gevangenis van Willem vanden Ameye en de woning van meester Lowys van Coppenhole in de Leiestraat. Burgemeester Jan de Tollenaere, Jan van Saeseghem en Christiaan Quackelbeen woonden in het Straatje zonder einde in de Parade-wijk. Ex-burgemeester heer Pieter van der Gracht en Jaspar Handtsaeme woonden aan de westzijde van de Sint-Janswijk; Nicolaas Parmentier in de Rijselsestraat, Joris ver Caempt aan de Korenmarkt. In de parochiale sfeer van het dichte samenleven groeide de clanvorming als vanzelf uit tot een echt wespennest. Net uit de periode van het eerste grote conflict tussen Tsantele en schepen Thomas Nootbaert (1561-1562) dateert het bericht dat het Kortrijkse schepencollege de gewoonte had twee keer per week gezamenlijk een maaltijd te gebruiken, waarop het tevens de edelen en de notabelen van de stad uitnodigde.

Niet welkom in de schepenkamer was de (als rechtlijnig katholiek bekende) hoogbaljuw François Schoutheete, heer van Erpe. Men kan zich best voorstellen dat tijdens de informele gesprekken aan tafel ook de aan te nemen houding inzake de kettervervolging aan bod is gekomen.

In de revolutionaire tijd vanaf 1578 bleek hoe pastoor Tsantele de houding van sommige Kortrijkse overheidspersonen niet al te verkeerd had ingeschat. Een ultieme interventie van de vermaarde Brugse minderbroeder Cornelis van Dordrecht in februari 1578 vanaf de Kortrijkse kansel kon niet verhinderen dat de stad volop in het vaarwater van het Calvinistische Gent en Willem van Oranje terecht kwam. De zenuwen stonden erg gespannen sinds de nieuwe Spaanse landvoogd Don Juan van Oostenrijk op 31 januari 1578 in Clembloers aan het leger van de Staten-Generaal een verpletterende nederlaag had toegediend. Over de benarde militaire en politieke situatie die daarvan het gevolg was voor de positie van de staatsgezinden in Vlaanderen, komt uitvoeriger aan bod in het verhaal over de heer van Ryhove (hoofdstuk 15). Voor 'papisten' en 'kettters' kwam nu brutaal het moment van de verplichte keuze.

Toen de Gentenaren zich op 5 maart 1578 aanmeldden, werden ze eerst niet binnengelaten en ze klommen dan maar over de stadsmuren. 'De papen ende slechte magistraten van Kortrijk bleken spoorloos te zijn, omdat ze naar Don Juan van Oostenrijk gevlucht waren', zo berichtte op 7 maart 1578 een lid van het Calvinistische consistorie van Antwerpen vanuit Gent aan collega's van de vluchtelingengemeente in Londen. Maar in voetnoot gaf hij een rechtzetting: 'Zopas is hier vanavond het betrouwbare bericht binnengelopen dat die van Gent met hulp van sommige plaatselijke burgers te Kortrijk alle schepenen gevangen hebben genomen en dat er bij deze laatsten brieven gevonden zijn gericht aan Don Juan.' De conclusie was

alleszins dat Gent door onverwijd ingrijpen de verraders voor was geweest.

De eerste die door de binnenvallende Gentenaren werd geviseerd, was hoogbaljuw Francois Schoutheete, heer van Erpe, het boegbeeld van de katholieke en anti-Oranje partij. Op 8 maart werd de edelman in zijn huis in Kortrijk opgesloten door drie Gentse kapiteins. Hij werd er voortdurend vernederd en gesard als 'verrader, papist en aanhanger van Don Juan'. Tot de heer van Ryhove hem op 13 maart met vijf tig ruiters kwam ophalen en hem in een kar gevankelijk naar Gent liet overbrengen Erpe wist later te ontsnappen en vluchtte naar Rijsel. Hij was vanaf dat ogenblik betrokken bij allerlei pogingen om Kortrijk door verraad van binnenuit over te leveren aan de katholieke Malcontenten

Nadat de hoogbaljuw buitenspel was gezet, ging een aantal personen wier namen al voorkomen in de enquêtes van 1561-1562 en 1573-1574 betreffende ketterse gezindheid - voor zover ze nog in leven waren - zich manifesteren als uitgesproken aanhangers van Willem van Oranje.

Hier mag wellicht ook gedacht worden aan de invloed van Pieter de Bevere, zelf afkomstig uit Kortrijk. Na studies in Orléans was Pieter griffier geworden van zijn geboortestad, en vervolgens griffier en raadsheer in de Raad van Vlaanderen in Gent. Hij behoorde in 1576 tot de afgevaardigden van de Staten-Generaal in de onderhandelingen die leidden tot de Pacificatie van Gent (8 november 1576), maar koos daarop, in de frontvorming tegen Don Juan van Oostenrijk openlijk voor Willem van Oranje. Zijn gezag in Kortrijk was groot.

Naast gematigde orangisten waren er in Kortrijk echter ook aanhangers van het Calvinistische radicalisme van de Gentenaren. Een hele reeks 'verdachte' magistratspersonen van vroeger was nu haantje-de-voorste. Jan de Tollenaere, heer van Kuurne, hielp op 10 april 1578 het eerste Comité der Achttienmannen in het zadel.

Jacques de Crytsche die er de hoofdman van was, kreeg spoedig de functie van stadsontvanger en werd in het tweede Comité (7 juni 1578) als Achttienman vervangen door zijn schoonvader. Thomas Nootebaert, Joris ver Caempt maakte deel uit van het eerste en het tweede Comité der Achttienmannen en werd later, als 'ouderling', lid van het Calvinistische consistorie. Jan de Boosere, zoon van Alaert en broer van de notoire doopsgezinde Mayken, was op zijn beurt enige tijd lid van de Achttienmannen en zetelde tevens in de bijzondere commissie van de stadsversterkingen.

Voorschepen/burgemeester van het revolutionaire stadsbestuur was in 1578 en 1579 Jan van Damme, een man die reeds tijdens het wonderjaar 1566 als begunstiger van de Calvinisten was gebrandmerkt. In december 1578 behoorde hij tot de Calvinistische delegatie die in Gent bij Oranje ging onderhandelen over de toepassing van de Religievrede in Kortrijk. Op 26 september 1579 organiseerde hij als voorschepen een lusterrijke ontvangst voor Oranjes hofpredikant Jean Taffin en maakte er samen met zijn vrouw Jeanne Taffin meteen een soort familiereünie van. Van Damme zou na de troebelen worden aangewezen als hoofdverantwoordelijke voor de verwoesting van de abdij van Groeninge. Nog tijdens het Calvinistische bewind nodigde het stadsbestuur een zekere Quintyn Taffin, volgens Spaansgezinde bronnen een notoire ketter en rebel, uit om zich kandidaat te stellen voor de vacante functie van hoogbaljuw van Kortrijk ter vervanging van de afgezette heer van Erpe. Was ook die Quintyn een telg uit de Doornikse protestantenfamilie Taffin en behoorde hij dus tot de aange trouwde familie van de burgemeester?

Het nieuwe bestuur onderhield onmiddellijk goede contacten met de Calvinistische predikanten die vanaf april 1578 vanuit Gent naar Kortrijk kwamen. De eerste die poolshoogte kwam nemen was Jacob de Coninck, beter bekend onder zijn verlatijnste

naam Regius en afkomstig uit Kortrijk zelf. In 1569 had hij in Genève gestudeerd bij Théodore de Bèze en nadien was hij predikant geworden in Engeland, eerst in Coventry en vervolgens bij de Vlaamse vluchtelingengemeente in Londen. Sinds maart 1578 was hij een van de leidende predikanten in Gent. Begin april berichtte hij dat hij bij zijn bezoek aan zijn geboortestad Kortrijk *etlicke godvruchtige herten had gevonden*, maar dat daar toen nog geen eigenlijke protestantse gemeente was gevormd.

Opzienbarend was de eerste Calvinistische preek in de Sint-Maartenskerk, op 22 juli 1578. van niemand minder dan de toppredikant van de Nederlanden, Pieter Datheen. De dienst werd bijgewoond door de Kortrijkse Achttien en het voltallige schepencollege. Nog dezelfde dag deed Datheen in een enthousiaste brief aan de Londense kerk het relaas. Alhoewel er geen officiële publiciteit was gemaakt en de dag en het uur niet waren meegedeeld, had hij een bomvolle kerk met meer dan duizend toehoorders gehad; allicht een fel overdreven aantal.

Datheen bemoeide zich daarop persoonlijk met de zoektocht naar een vaste predikant voor de Leiestad. Hij vroeg in Londen **Adrien Saravia**, een voormalige minderbroeder van Spaans-Artesische afkomst uit het klooster van Sint Omaars. Saravia bleef niet lang, omdat hij na zijn aankomst vaststelde dat er in Kortrijk enkel een Vlaamse kerkgemeente was en dat bijgevolg zijn vrouw, zijn moeder en zijn zoon, die geen Nederlands verstonden, van de kerkdienst verstoken zouden blijven.

Hij werd in september 1578 als vaste predikant vervangen door Jan Lamoot, een voormalige wever uit Reningelst die jarenlang functies bekleed had in de Londense vluchtelingenkerk en sinds 1574 predikant was in Lisselmonde. Vandaar had hij zich in Kortrijk laten beroepen. Dat gebeurde evenwel op een onorthodoxe wijze, zonder toestemming van de classis.

Frans van Lancenberghe uit Gent - misschien verwant met de Van Lancenberghes van Kortrijk - was de tweede predikant in Kortrijk. Ook hij had zijn Calvinistisch-theologische opleiding in Londen genoten. De latere peripetieën van zowel Lamoot als Van Lancenberghe na hun Kortrijkse intermezzo, zijn reeds verhaald in hoofdstuk 5 over *het onderwijs in Gent*. Uit: *De eerste protestanten in de Lage Landen*.

Over de beide aartsrivalen rond wie het dramatische conflict van 1567-1573 zich had afgespeeld, zijn er uit die revolutionaire periode eveneens enige gegevens beschikbaar. Consequent met zijn katholieke overtuiging was meester Lowys van Coppenhole het nieuwe regime blijkbaar niet gunstig gezind. Hij was uit Kortrijk vertrokken toen Bussaert van Hembyze en Jan van Pottelberghe op 12 februari 1578 de aansluiting bij de 'particuliere alliantie' van het opstandige Gent kwamen bepleiten. Meester Nicolaas Parmentier daarentegen bleef tijdens het Calvinistische bestuur op post als stadspensionaris. Hij was goed bevriend met voorschepen Jan van Damme, dezelfde die destijds was genoemd als deelnemer aan ketterse bijeenkomsten in zijn huis tijdens het wonderjaar. Op Parmentiers advies werd er vanaf juni 1578 een grondige zuivering doorgevoerd in het gerecht en het bestuur van de stad, waarin nog slechts trouwe aanhangers van het nieuwe bewind werden gedoogd. Na het aannemen van de Religievrede in december 1578 werd hij door toedoen van Oranje tot commissaris benoemd voor het toezicht op de stipte uitvoering van de verplichting voor de katholieke clerus om jaarlijks 1200 gulden op te brengen ten behoeve van het onderhoud van de Calvinistische gemeente en de predikanten van Kortrijk. Zijn overtuiging deelde hij overigens met verwanten in Brugge. Zo behoorde zijn neef Jacob Broucsault, een rijke koopman-makelaar, tot de Achttienmannen van Brugge, om zich

vervolgens tot 1584 toe in de stadsmagistraat te handhaven, van 1580 tot 1582 zelfs als eerste burgemeester. Als ijverig Calvinist liet hij zich opmerken als een van de belangrijkste opkopers van kerkelijke goederen. Evenzo manifesteerde Nicolaas Parmentier zich in zijn privéleven in die periode als een overtuigd Calvinist. Hij, die toch de zwager was geweest van Pieter Titelmans' trouwe secundant Jan Pollet, is er een sprekend voorbeeld van hoe in de 16de eeuw de religieuze breuklijn soms dwars door gezinnen en families liep.

Parmentiers openlijk Calvinistische houding vanaf 1578 werpt alleszins een nieuw licht op de werkelijke draagwijdte van de aantijgingen tegen zijn persoon in de jaren 1566-1573, Hadden Jan Haesbyt en Willem vanden Ameye dan toch gelijk gehad en waren bijgevolg de terechtstellingen van 1574 het gevolg van een gerechtelijke dwaling?

Op 27 februari 1580 viel Kortrijk in handen van de Malcontenten. Als een van de eerste priesters kwam Jacob Tsantele terug, nu als deken van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Hij reisde op 30 maart 1580 naar Namen om in naam van het stadsbestuur met Alexander Famese, hertog van Parma, de reconciliatie van Kortrijk te negotiëren. Nu al de vierde keer in zijn loopbaan was hij de auctor intellectualis van belangrijke gebeurtenissen in de stad.

Maar althans ditmaal zou zijn 38 dagen durende zending geen teken van tegenspraak meer zijn. Kortrijk kwam opnieuw onder het Spaanse gezag en werd na 1580 weer een zuiver katholieke stad. Jan Bulteel, iemand die in 1572 mee in het complot had gezeten tegen Nicolaas-Parmentier, wist nu probleemloos diens functie van stadspensionaris in te pikken.

Hoofdstuk 3

MARTELAREN IN KORTRIJK

1. Hendrikus, een Augustijner monnik

JAAR 1528

Hendrikus, in Vlaanderen geboren, was een Augustijner monnik, die later het monnikspak en dat leven vaarwel zei, en in het huwelijk trad. Daarna reisde hij als een koopman, en werd te Kortrijk, om het Evangelie, gevangen genomen, en naar Doornik gebracht, waar hij gedurende zeven maanden in een diepe gevangenis geboeid lag. Eindelijk beloofde mr. Balthazar Cordensis hem het behoud van zijn leven, indien hij belijden wilde, dat de vrouw, die hij getrouwd had, een hoer was. Hij wilde dit in geen deele doen, maar bleef volstandig in de eenmaal afgelegde belijdenis van het geloof.

Vervolgens werd hij van zijn priesterschap en monnikenorde ontzet, waarover hij met vrolijk gemoed de Heere dankte en zong: *“Te Deum laudamus; te Dominum confitemur.”*

Daarna werd hij veroordeeld om levend verbrand te worden, welke pijn hij, om de Naam van Jezus Christus, met bewonderenswaardige standvastigheid doorstond in het laatst van de maand April, in het jaar onzes Heeren 1528.

2. Jan Catel

JAAR 1565

Te Monqueron leefde een vroom christen, Jan Catel genaamd, geboren in de streek van Kortrijk, in Vlaanderen. Toen deze tot kennis der waarheid gekomen was, doch God niet volgens Zijn Woord in zijn vaderland dienen kon was hij voornemens naar Duitsland te reizen, teneinde daar de Evangelische Hervormde gemeenten te bezoeken en zijn leven daarnaar in te richten. Voor hij zich echter op reis begaf, beijverde hij zich om zijn vrouw te bewegen met hem te reizen, en bracht haar onder het oog, welk een groot heil er uit de ware kennis en aanbidding van God, en daarentegen welk een groot onheil er uit de afgoderij voortvloeide. Maar zij was derwijze in de valse leer van het pausdom als verstrikt, dat zij zich door het onderwijs van haar Godzalige man van haar diep ingewortelde dwalingen niet wilde laten afbrengen. Daarom moest de goede man alleen reizen en zijn vrouw achterlaten, opdat hij het gewenste genot van de ware godsdienst mocht genieten.

Toen hij tamelijk lang in Duitsland vertoefd had, en hem in de evangelische gemeenten veel goeds ten deelgevallen was, kwam het verlangen weer bij hem op, om zijn vrouw en kinderen bij zich te hebben. Hij ging daarom terug, in de hoop zijn vrouw gewilliger te vinden om hem te voloen dan vroeger. Toen hij echter thuis kwam, en haar vele christelijke vermaningen gedaan had, bleef zij evenwel halsstarrig en wilde de goede raad van haar Godzalige en echtenman niet volgen.

Het geschiedde echter, dat deze vrouw korte tijd daarna stierf, zodat Jan Catel van zijn zwaar kruis bevrijd werd, en ongehinderd met zijn kinderen naar Frankfort reisde, teneinde die daar in de vrees des Heeren op te voeden. Nadat hij zich enige tijd met

zijn kinderen te Frankfort had opgehouden, en hij vernam dat de gemeenten der gelovigen in de Nederlanden zich weer uitbreidden, nam hij met vreugde het besluit naar zijn vaderland terug te keren, teneinde de stichting der gemeente te helpen bevorderen, en de gaven, die God hem verleend had, tot algemeen nut aan te wenden. Toen hij slechts korte tijd thuis vertoefd had, werd hij gevangen genomen, en deed een openhartige en oprechte belijdenis van zijn geloof. Het is waar, dat hij, uit menselijke zwakheid, of uit vrees voor de door enige tijd wankelmoedig was, en wel tengevolge van de gruwelijke pijnningen, die hij verduren moest. Doch God richtte hem door Zijn Heilige Geest weer op, en sterkte hem met zulk een standvastigheid, dat hij alle martelingen, waarmee men hem bedreigde, overwon, en in zijn afgelegde belijdenis des geloofs volhardde.

Hij werd daarom ook veroordeeld om levend te worden verbrand. De pijn dezer straf werd ook door de beul nog verzaard, daar hij hem over een zwak vuur roosterde, waarin hij nochtans onbevreesd was, en een heerlijke bekentenis deed van de hoop, die hij had op het eeuwige leven. Toen hij gedood werd had hij de leeftijd bereikt van bijna zesendertig jaren.

3. Simeon van Torre

JAAR 1580

Daar de stad Kortrijk de 26^e Februari 1580, des morgens om vijf uur, werd ingenomen, gedroegen zich de vijanden der waarheid jegens de hervormden zeer hard en bitter, en namen onder anderen gevangen zekere Simeon van Torre, een zeer oud, eerzaam en godzalig man, ouderling van de gemeente van Christus daar.

Bij dit oproer kreeg hij een slag met een wapen op het hoofd; en, terwijl hij meende naar huis te gaan, werd hij gevangen genomen. Toen de vijanden wisten, wie hij was, gaven zij hem menige zware slag, omdat hij op hogere leeftijd de ware godsdienst zo ijverig had voorgestaan. Zij trokken hem de grijze baard geheel uit, wonden hem met dolken op vreselijke wijze, en wierpen hem aldus in de gevangenis, waar hij hulpeloos en zeer ellendig stierf.

Nadat aldus deze vrome man zijn leven geëindigd had, werd zijn lijk door hen begraven op zekere plaats, *de Broel* genaamd, waar men de klederen bleekte, en wel met het hoofd boven de grond, tot spot van de christelijke godsdienst en tot grote verachting van zijn persoon.

4. Wouter Wilge

JAAR 1581

Wouter Wilge was een bejaard aanzienlijk man van Kortrijk en een warm voorstander van de hervormde godsdienst. Nadat de stad door de vijand was veroverd, begreep hij zeer goed, dat zij, in geval zij hem in handen kregen, hun moedwil aan hem betonen zouden. Hij ontvluchtte daarom over een muur in een goot, doch werd gevangen genomen en in zijn woning teruggebracht, en nadat hij daar een zeker losgeld had betaald, vertrok hij in het geheim naar een hooizolder, waar hij enige dagen vertoefde. Vandaar wist hij 's nachts over een muur in zijn huis te komen, waar hij zich verbergde in een groot duivenhok, en daar op ellendige wijze zeventien maanden doorbracht.

Op zekere Maandag werd hij echter ontdekt, vandaar gevoerd en voor de rechters gebracht. Na door hen te zijn ondervraagd, werd hij naar het kasteel in een donkere

put geleid, waar hij omstreeks veertien dagen vertoefde. Daarna onderwierpen zij hem aan scherper onderzoek, teneinde van hem enige geheimen te vernemen. Van de pijnbank werd hij andermaal naar het kasteel overgebracht, waar na enige dagen het doodsvonnis over hem werd uitgesproken, om namelijk te worden opgehangen.

Toen zij hem zeer mismaakt, bleek als de dood, met loshangend hoofdhaar, dat hem tot de schouders reikte, met een sneeuw witte baard, die tot aan zijn middel hing, uit het kasteel op de markt brachten, waar hij zou worden gedood, boden zij hem tot drie malen genade aan, indien hij zijn geloof wilde laten varen, en hielden hem daarbij zijn hoge ouderdom en vele andere dingen voor ogen, om hem aan het wankelen te brengen. Doch hij zag op de belofte van God en wat Hij zegt tot hen, die standvastig blijven in de waarheid tot het einde toe, en antwoordde hen, *dat hij liever in de handen der mensen wilde vallen, dan zijn geloof verzaken en te vallen in de handen van de vertoornde God, en dat hij liever met ere wilde sterven dan met schande leven.*

Eindelijk lieten de vijanden hem, terwijl hij op de ladder stond, door de pastoor van Menen en een minderbroeder genade aanbieden, indien hij hun sacrament wilde ontvangen. Hij verzocht hun, dat zij hem niet meer moeilijk zouden vallen, en riep met het uitspreken van het *Onze Vader* de Naam des Heeren aan. En, nadat hij de twaalf artikelen van het geloof bad beleden, zei hij eindelijk: *"O, hemelse Vader in Uw handen beveel ik mijn geest;"* en ontsliep alzo in de Heere de 11de Oktober 158.

5. Antonius Moreau

JAAR 1601

Antonius Moreau, geboren te Monue, een dorp niet ver van Kortrijk, in Vlaanderen, werd om de belijdenis der waarheid gevangen genomen, en te Doornik in de bisschoppelijke kerker gebracht, waar hij vele jaren in grote ellende werd gevangen gehouden en zeer gekweld door de Jezuiten en andere geestelijken, wier aanvallen hij alle op vrome wijze doorstond.

Toen deze verleiders zagen, dat er geen middel meer uit te denken was, om deze man van de waarheid af te trekken, behandelden zij hem in de gevangenis op de ongenadigste wijze, en lieten hem eindelijk van honger sterven.

De geestelijken van Doornik lieten het lijk onder de galg van een dorp, in het bisdom van Doornik gelegen, omtrent een mijl van de stad begraven. Toen men het lichaam van de kar zou trekken ter begrafenis, begon het zeer overvloedig uit de neus te bloeden, tot grote verwondering van alle omstanders. Dit geschiedde in Januari van het jaar 1601.

Hoofdstuk 4

Doopsgezinden in Kortrijk

A. L. E. VERHEYDEN; *Doopsgezinden in de Zuidelijke Nederlanden.*

Zoals te Gent en te Brugge kende te Kortrijk het Lutheranisme een vroegtijdig, maar tevens merkwaardig succes. De groep 'Bijbellezers' lokte reeds in 1524 een vinnig «voorgebod» uit. Het eigenlijke verzet tegen de vorderingen van de Hervorming te Kortrijk begon maar met de opkomst van de wederdoperij.

Denys Steen liep het eerst in de val. Hij werd op 17 april 1533 verbannen omdat hij zijn echtgenote verboden had haar kind te laten dopen.

In 1534 werden alle reformatorische publicaties waar de gerechtsdienaars de hand hadden weten op te leggen, op het plein vóór het Stadhuis op een stapel geworpen en verbrand.

Oste Adin, Ampleunis van Daele, Rougier en Jacob Tennis moesten zich vóór de magistraat komen verantwoorden wegens de betichting van ketterse bedrijvigheid (R. A. B., C. C., nr. 13.822, a° 1333-1336,).

Te Kortrijk vertoefden ook Jacob van der Mast en Piet van Gelder, bekend omwille van hun Herdoperse leerverspreiding in het Vlaamse graafschap, inzonderheid te Gent en Brugge. Zoals in laatstgenoemde steden heeft ook alhier het contact van de overheid met vertegenwoordigers uit het opstandige Münster een bitsige vervolging en een nauwgezette controle voor gevolg gehad. Het valt bovendien op dat bij de stichters van de Kortrijkse broederschap enkele ex-Lutheranen voorkomen. Josse Crule en Hendrik van den Broucke waren in dat geval. Zij behoorden tot de eerste Lutherse gemeente en werden ingevolge bewuste geloofsovertuiging in 1527 aangehouden, doch kort daarop vrijgelaten. Bij de opkomst van de wederdoperij waren ze alweer bij de stichters, doch vielen eens te meer in de greep van het gerecht (a° 1537-1539). Toch zouden ze wederom door het geluk gediend worden, want ze werden beiden vrijgelaten.

Josse Crule (Joos de Cruel²) verliet de stad, maar hernam zijn doopsgezinde prediking te Ronse, waar hij voor de derde maal werd aangehouden en deze maal terechtgesteld.

In 1538 werden Jan van der Helst en Gautier Courtin gearresteerd. Eerstgenoemde had een Herdopers geschrift ingestudeerd en er talrijke persoonlijke aantekeningen in aangebracht.

Nog herhaalde malen moest de stedelijke overheid vóór 1540 ingrijpen. Nadien heerste er blijkbaar kalmte tot 1545. Op 3 augustus 1545 bekende Eloy de Cokere een jarenlange ketterse bedrijvigheid in de stad (A. L. E. VERHEYDEN, *Le Martyrologe Courtraisien*, blz. 19).

De toenmalige leider van de Kortrijkse broederschap, Adriaan, moet een zeer krachtige persoonlijkheid geweest zijn. Zoals reeds werd gezegd, was het immers Adriaan van Kortrijk die te Gent het voorzitterschap waarnam van de eerste algemene doopsgezinde vergadering in het Vlaamse graafschap. Mogelijk was hij ook de opsteller van het rekest geweest. In dat geval was hij voorzeker heel goed op de

² Zie *opkomst en ondergang van de reformatie in en omtrent Ronse*, door L. Robij e.a.; op theologienet.nl

hoogte van de toestand van de doopsgezinde kernen in het graafschap. Grootpraak is hier uitgesloten. Indien Adriaen schrijft van *de grote nood aan leiders*, dan moet hij ook geweten hebben van de talrijke plaatsen, waar de broeders allesbehalve regelmatig geleid konden worden.

Deze bevestiging van de algehele verspreiding van de Doopsgezindheid in het graafschap Vlaanderen heeft een grote waarde. Ze wijst erop, en dit in zeer algemene zin, dat in deze streek de broederschap goed uitgerust was om nieuwe vervolgingen het hoofd te bieden.

Ook de Kortrijkse broederschap heeft dit bewezen, toen kort na 1550 een nieuwe persecutievlaag opstak.

Uit: De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen, door Joh Decavele. Blz. 471 e.v.

Begin 1553 liet Titelmans te Kortrijk de anabaptist **Joos 't Kindt** aanhouden, wat aanleiding gaf tot grote spanningen in de stad; telkens als de verdachte uit de gevangenis naar de vierschaar werd overgebracht troepte een massa burgers samen die een dreigende houding aannamen tegenover de gerechtelijke overheid; de dag voor de terechtstelling was de atmosfeer zo geladen dat de hoogbaljuw dringend alle dienders uit alle hoeken van de kasselrij opvorderde om het gerecht tijdens de executie bij te staan.

Titelmans, die dit alles geïrriteerd had gadegeslagen, kon de volgende dag, 21 januari, onverwacht de hand leggen op een pak brieven van Kortrijkse vluchtelingen (vermoedelijk te Antwerpen) aan hun familieleden en gelijkgezinden. Hieruit maakte Nicolas de Hondt een lijst op van verdachten en maakte ze op 26 januari over aan de stadsmagistraat. ...

Een nieuwe en heel sterke impuls kreeg de anabaptistische beweging in het Kortrijkse door het bezoek van twee Noordnederlandse Oudsten uit de onmiddellijke omgeving van Menno Simons. Gillis van Aken diende in 1554 in een bos te Marke de volwassenendoop toe aan een vijftal volgelingen, onder wie Jacob de Rore, die bijna vijftien jaar lang mee de teugels zou in handen houden van het doperdom in Zuid-Vlaanderen 201. Kort daarop won Lenaert Bouwens veertien dopelingen bij tijdens twee plechtigheden te Kortrijk zelf. De uitwerking van deze bezoeken moge af te lezen zijn uit het grote aantal processen dat einde 1554 en in 1555 door de inquisiteur te Kortrijk tegen verdachten en vluchtelingen werd gevoerd, namelijk éénentwintig. Daaruit moet worden opgemaakt dat de dopelingen een uiterst werkzaam ferment zijn geweest in een breed uitdeinende beweging. ...

Nadat Bouwens in 1557 weer aan een elftal volwassenen de doop had toegediend, werd gedacht aan een min of meer georganiseerde uittocht. ...

Te Kortrijk zelf leek de justitie pas einde 1558 enige vat te krijgen op de anabaptisten. In 1558 en 1559 werd tegen een zestiental personen geprocedeerd; in vier gevallen sprak de magistraat van Kortrijk op verzoek van de inquisiteur de doodstraf uit. Een zwaar verlies trof de broederschap door de verbranding van Daniel van der Camp (Vaercampt), de vriend en eeuwige metgezel van Jacob de Rore; hij was zowat het „brein" van de Kortrijkse groep geweest. Kort na die executies, namelijk rond Pasen 1559, kwam te Kortrijk een grote groep dopers aan uit omliggende plaatsen, die zich klaarmaakten om naar Antwerpen door te reizen. Enkele Kortrijkzanen die aan de vervolgingen waren kunnen ontsnappen voegden zich bij de groep in de herberg „De Pauw". Zoals elders verhaald wordt zou een aantal van die reizigers bij een nieuw oponthoud in Gent in handen van het gerecht vallen. Enkelen bereikten Antwerpen,

sommigen trokken nog verder naar veiliger geachte plaatsen. ...

Uit de Historie van de Doopsgezinde Martelaren, *Het Offer des Heeren*, p. 230, door T. Van Braght:

Eenen brief ofte Belydinghe van eenen ghenaaemt Joos Kint, gevangen wesende te Cortrijck, ende heeft daar na om tgetuygenisse Jesu zijn leven aldaar gelaten, int Jaar 1553. te reecken en tbeghinsel des Jaars van nieu Jaars dach af.

Genade si met u, ende vrede van God den Vader, ende onsen Heere Jesu Christo, die wil ons vertroosten ende becrachten met zynen heyligen Geest, op dat wy moegen staande blyven tegen den aanstoot des Duyvels, den genen die ons (als Petrus sey) omgaat als een brieschenden leeuw.

Had ic so veel pappiers, als ic oyt beschreven hebbe, ende tijt om schrijven, so en soude ic u die vruecht ende blijschap, die ic in my bevinde, niet connen gescryven. Ja mijn vruecht is onuitsprekelijc.

Maar N. is cranck, ende hy bidt dat ghy den Heere neerstich voor hem sout willen bidden, want hy is bereyt om int vyer te gaan, maar de vianden des cruyces en can hy niet wederstaan, want sy comen hem op met vernufte redenen, also haren Leermeester den Duyvel veel vernuftheyt weet, twelcke hy openbaarde aan onsen Salichmaker, doen hy hem quam tenteren inder woestijnen, gelijc int Evangelie staat geschreven, Heeft hy dan zijne vernuftheyt gebruyct aan onsen Salichmaker, so en ben ic niet bedroeft, al ist dat ic ooc een weynich strijts hebbe. Want lieve vrienden, sy zijn soo goet om wederstaan, waart dat sy redenen gebruycten, maar sy gaan hem al met logenen toe, want haren Vader loghenachtich is, gelijck haar onsen Salichmaker oock seyde, so hebben sy oock de natuere haars Vaders, de welcke sy aan my eensdeels gheopenbaart hebben, het welcke ick u niet al en can laten weten, maar ic hope dat my de Heere so veel genaden gheven sal, dat ick u een weynich schrijven sal, van den handel tegens die vleeschelijcke.

U sal believe te weten, dat Ronse ende Polet quamen des saterdaachs naa de noene inde ghevanckenisse, my tot haar ontbiedende. Doen ic by haar quam, vraachde ic wat haar begeerte was. Sy seyden: Dat salmen u seggen. Sy hebben my gevraacht na mijn ouderdom.

Ick seyde: Dat en weet ick niet, wilt ghy goet bescheyt daar van hebben, ghi sout dat moeten mijn moeder vragen.

Ronse. Segt ons so naa als ghijt weet.

Joos Kint. Tusschen twintich ende dertich Jaren. Doen schreef haren Schrijver: Tusschen dertich ende veertich Jaren.

Ronse. Wanneer waart ghy laatst te biechten?

Joos Kint. Waarom vraacht ghy dat?

Ronse. Ic begheert te weten.

Joos Kint. Ghy en hebt my niet doen vangen, ghy en weet wel hoet met my staat.

Antwoord. Wy en doen.

Joos Kint. Van wien zijt ghi, oft van wiens wegen zijt ghy tot my gecomen?

Antwoord. Van Gods wegen.

Joos Kint: Dat en geloove ic niet.

Daarna volgt een langdurig gesprek dat als volgt eindigt:

Polet: 'Laat horen of gij ook een hoopke zijt en wie uw leden zijn'.

Joos: Toen zeide ik vijf of zesmaal: *achter, gaat van mij satanas!*

En zij liepen toen allebei weg.

Toen zei ik: 'nu spreekt gij; in 't oordeel zal een Ander spreken'. Dus heb ik hen niet meer gezien.

Ik heb gehoord dat ik zeer gepijnigd zal worden, want ze menen van mij te weten al de gelegenheid. Maar ik betrouw op den Heere, dat Hij mijn mond bewaren zal. Dus, bid den Heere voor mij dat Hij mij wil bijstaan, want ze zijn dorstig naar veel bloed. Maar zij kunnen niet meer dan de Heere toelaat. Dus beveel ik mij in de handen des Heeren. En wat gij hoort zeggen, buiten deze brief, houd dat voor leugen.

Tot een teken der waarheid hoop ik deze brief te bezegelen met mijn bloed. Hiertoe geve God Zijn genade opdat er Zijn Naam door mag geprezen worden.

Terechtstelling van Mayken Boosers, dochter van Allaert Boosers te Kortijk, gehuwd met Olivier de Roo. Heeft omstreeks 1554 de volwassenendoop ontvangen in het Kortrijkse. Na 1558 was Mayken een van de meest vooraanstaande leden van de doperse kring in Doornik. *Zij werd in die stad op 18 september 1564 terechtgesteld.*

§ Een schoone Belijdinge ende troostelijcke Sentbrief van Mayken Boosers, ghevanghen wesende tot Doornick, daar si haar geloove met haar bloet bezeghelt heeft, ende is aldaar tot asschen verbrant, Anno 1564. Den. 18. Septembris.

De eewighe, ongrondelijcke genade Gods, ende de cracht des Heylighen Gheests, sy met u al te samen, mijn beminde vrienden ende Broeders.

Ick late u weten, dat ic ghesont ben naa den vleesche, maar na den gheeste mochtet wel beter zijn, want ick bevinde swacheyt in my, mer mijn hope staat op God, die den swacken sterct, den bedructen troost, daar mijn herte altijd na verlanget, om bequaam te zijn voor zijnen oogen, dat ick tot zijnen prijse mochte volbrengen het ghene dat hy in my begonnen heeft. Daarom bidde ic u mijn beminde B. dat ghy my niet en vergheet, so ick wel mercke dat ghy niet en doet, daar voor ic u seer bedancke, ende hope, de Heere sal u in zijn heylighe waarheyte bewaren.

Voorder laat ick u weten, dat de Heeren van my vraachden om te weten, wie dat met my gedoopt waren, ende offer niemant in de Stede en was, ende sy wildense weten by name ende toename. Ick seyde: Dat ick niet en weet, en can ick niet segghen. Ten mocht al niet helpen.

Sy seyden, dat my de Buel ontcleeden soude. Ick was beschaamt, ende badt haarlieden vriendelijck, dat sy my wilden gelooven, Ten baatte al niet. Doen seyde ick: u lieder wille geschiede, ende ic ontcleede my. Doen leyddense my tot de pijnbanc, ende bonden my om te trecken ende reken.

Doen seyde de Commissarius, dat icse haar noemen soude.

Ic seyde, dat ick dat niet doen en mochte.

Doen bonden sy my daar weder af, sonder yemant benoemt dies sy de hooge God ghelooft, maar Pier ende Jorge hebben sy al vanden eersten geweten, daarom moeste icse oock noemen, maar haar toenamen en wiste ick niet. Hier mede wil ick u den Heere bevelen, ende dat woort zijnder ghenaden. De Heere wil ons allen in eenderley ghelooove bewaren tot den eynde ons levens, Amen.

§ Noch eenen Brief aan haar Ouders.

Uit dat binnenste mijnder herten groete ick u, mijn beminde vader ende mijn seer geliefde moeder, met alle de gene die binnen uwen huysen zijn, u sal believen te weten, dat ick gesont ende onverandert van gemoede ben, de Heere sy eewich gheloeft, alsoo verhoep ick door Godts goetheyt, dattet met u oock staat. Voort so dancke ick u hertelijc van uwe vriendelijcke groetenisse, aan my gheschreven, waar van ick my seer verblijt hebbe, hoorende u ghemoet ende goede gonste, ende om der ghedachtenisse, soo wil ic u wat van mijn gevanckenisse schrijven.

Ten eersten, heeft my die Commissarius ghevraacht, hoe out dat ick was doen ick ghedoopt worde.

Ick seyde: Ontrent 23. oft 24. Jaar.

Sy vraachden, waarom ick dat hadde laten doen. Ick seyde: Om dat het God bevolen hadde. Sy vraachden, oft ick niet en wiste dat ick te voren al gedoopt was. Ick seyde: Ick en weet daar niet af, oock en heeft God sulcks niet bevolen. Sy vraachden, oft ick gheen Peters noch Meters gehadt en hadde. Ick sprac: Het mach wel zijn, sy mogen gestorven zijn. Doen seyden sy, men soude my Geleerden senden. Ic seyde: Ghy behoort wijs ghenoech te zijn, om tegen my te spreken, maar sy wouden Geleerder senden. Daar na hebben sy den Prochepape vande vrouwen Kercke gesonden, die quam aan ende seyde, waarom ick so langhe in zijn Kercke niet gheweest en hadde, ende dat hy gheen kennisse van my ghehadt en hadde. Ick seyde, dat ick my stillekens in huys gehouden hadde. Sy vraachden, waar mijn Kercke was. Ic seyde: Sy was haar onbekent, want waert dat ghyse wistet, ghy en soutse niet langer met vreden laten.

Wy hadden tsamen veel woorden vanden Doop. Ic seyde, dat Christus zijn Apostolen uitgesonden hadde in alle de werelt, ende leeren eerst alle volcken onderhouden, al dat hy haar beuolen hadde, ende haar doopen inden naam des Vaders, des Soons des heyligen Geests. Geen kinderen en connen leeren, maar wie gelooft ende ghedoopt wort, sal salich wesen. Doen seyden sy, dat de Apostolen heele Huysghesinnen hadden gedoopt. Ick seyde: Ja, dan hebben sy haar verblijt datse in God ghelooovich waren geworden, dat en conden de kinderen niet doen, God heeft de kinderen tot hem gheroepen, ende heeft geseyt, dat alsodanigen dat Hemelrijck toebehoort, maar hy en bevalse niet om te doopen.

Daar quamen sy voort met Adams sonde, hoe dat sy daar in gheboren waren. Ick seyde, dat Christus daar voor ghestorven waar. Ick vraachde haarlieden, oft sy de sonde met den Doop wouden afdoen, want de ionghe kinderen doch gheen sonde en hebben, daarom en connen sy de sonden niet sterven, ende verrijzen door dat Doopsel in een nieu leven. Doen seyden de Heeren: u seggen is: Wie ghelooft ende gedoopt wordt, sal salich wesen, ist niet? Ick seyde: Ja.

Doen vraachden sy, oft Christus niet van Maria vleesch en ware. Ick seyde, dat hem Maria vanden heylighen Gheest ontfanghen hadde, ghelijck de Engel tot haar sprack: De heylige Gheest sal van boven in u comen, ende de cracht des Alderhoochsten sal u omschijnen, daaromme dat Heylighe dat van u gheboren sal worden, sal Gods Sone ghenaamt worden.

Sy seyden noch eens, oft hy van haar gheen vleesch aangenomen en hadde, nadenmaal hy van boven niet ghebrocht en hadde. Ick seyde, dat ick Joannis getuychenisse wel geloofde, daar hy seyt: Dat woort is vleesch geworden ende heeft onder ons gewoont. Sy vraachden oft ick niet en geloofde, dat hy Marien Sone na den vleesche is, ende Gods Sone na den Geest. Ick seyde, dat hy Gods eyghen geboren ende eenige geboren Sone is, die van begin der dagen, sonder eynde des levens is, ende nu ten laatsten, so is hy door des heylighen Geests cracht van Maria geboren, Daarom en is hy niet vander aarden, aartsch gelijk Adam, ende en sal ooc niet tot Aarde keeren, want hy is de Heere vanden Hemel, ende hadde hi nu vleesch van onsen vleesche, so moeste hy

ooc de verganckelijcheyt sien, want God sprack: Ghy zijt Aarde ende sult weder tot aarde keeren, dan dat en was niet alleen van Adam, maar alle die van hem af quamen. Doen vraachden sy my, oft ick niet en geloofde, dat int Sacrament Christus vleesch ende bloet ware. Ic seyde: Neen, hy is opgeclommen, ende sit ter rechterhant Godts zijns Vaders. Doen vraachden sy, oft ic niet en wilde gelooven, dat alle de Heyligen inden Hemel zijn. Ic seyde: Dat ick niet gelesen en hebbe, en can ic niet verantwoorden, mer aldus vele heb ic gelesen: De gerechtige sielen zijn inde handen Gods, ende de pijn des doots en salse niet aanroeren. Daar en seyden doen niet veel op, Mer sy vraachden, wat ic hielde van Maria. Ic seyde, dat sy een suyer ende een heylich vat was, ende gebenedijt boven alle vrouwen want sy was weerdich den Soone Gods te ontfangen ende baren. Sy vraachden, oft ic niet en bekende, datter een Vageuyer is. Ic seyde: Van twee wegen vinde ick geschreven, de eene seer breed totter verdoemenisse, dander seer smal tot het eeuwige leven leydende. Noch vraachden sy, wat ic vanden Paus hielt. Ic sprac: Den Paus en kenne ic niet, maar isset zijn leeringe diemen hier hout, so houde ic hem zijnder leeringe gelijk. Daar hebben veel meer woorden gheweest, maar dese schrijve ick uit tijtcorringhe.

Vaart alle wel.

§ **Noch eenen Brief aan de Broederen.**

Mijn seer geliefde ende beminde broederen inden Heere, ick laat u weten, dat mijn herte wel getroost ende gemoet is, den Heere sy ewich lof, want hy bewaart ons door zijn rechter hant, ende helpt ons uit dat midden onser vianden, want sonder hem so waart met my verloren, want si so menigerley wijse my comen beuechten, geestelijc ende wereltlijc, also men desen Sondach heeft moghen sien, hoe Montsiuer Massaart met een Schepen, met noch een wereltlijck geleert man, de welcke my geacht hebben voor de alderleelijcste Secte, die oyt onder den Hemel geweest is. Mer doen ic haarlieden mijn geloove verhaalde, doen heb ick haar altemaal weenachtich gemaakt, also dat sy nauwe en conden spreken, ende ten laatsten zijnse vriendelijc van my gescheyden. Niet meer op dit pas, dan blijft den Heere altijd beuolen, die behoude ende beware u in zijn heylige waarheyt, Ick hope het sal corts met my gedaan wesen, want ick en heb niet liever, dan dat ic den Heere mochte behagen, ende salich sterven, Amen.

§ **Een Testament aan haar kinderen.**

EEN hertelijcke ende gonstige groete sy aan u lieden geschreven, mijn beminde kinderen, u moeder die nu om de rechte waarheyt in banden is, wilt doch hooren, want het heeft God also behaacht, dat alle die godsalich willen leven moeten vervolginge lijden. Dus ben ic wel te vreden ende getroost, dat de knecht zijnen Heere na volcht, zijnen gebenedijden wille moet met my geschieden, haddet hem belieft, hy soude dese banden wel belet hebben.

Mijn lieve kinderen, het heeft vanden beginne also geweest, dat de gerechtige lijden moesten, ende de ongerechtige altijd de overhant, maar haren dach sal haast comen, datse beclaghen sullen, ende van ellende roepen: Bergen valt op ons, ende Hue velen bedeckt ons voor het aansicht des Heeren.

Och lacy, als de gerechtige blincken sullen als de Sonne, ende de Godloose int eeuwige vier sullen gaan. Och beminde kinderen, ondersoect doch de Schriftuer, schiet u daar na, dat ghy hooren moecht dat lieflijcke woort: Coemt ghy gebenedijde, besit dat rijcke uws vaders, biddet den Heere om wijsheyt, ende leert Godt vreesen, so krijght ghy dat rechte verstant, en stelt u doch niet gelijc als de werelt, in hooveerdicheyt, in dansen, springen, en in ydel geclap; mer bewijset door u wandelinghe een Godsalich

leven, verciert u met de heylige vrouwen, ontfangt die scriftuer ende leeft daar na, op dat u siele salich worde, ende dat wi na desen tijt bi malcanderen comen, de Almachtige God, de coninc alder Coningen geve u zijn genade, na den rijcdom zijnder goetheyt, sterc te worden aanden inwendigen mensche, ende dat Christus in u herte woonen mach, ende die leyde u in alle waarheyt.

Ic bidde u mijn lieve kinderen, weest doch vreeszaam onder malcanderen, dat is een vreecht des Geests, helpt malcanderen gewillich sonder eenich tegenspreken, ende weest altijd den armen gedachtich, geeft willich van allen dat ghi hebt maact u vrienden vanden ongerechtigen Mammon, bemint dat eewich is, ende niet dat tijtlic is, soect dat Hemels, ende niet dat aartsch is, want alle vleesch is als gras, ende de heerlijkheyt des menschen als een bloeme des gras, dat heden staat ende morgen inden ouen geworpen wort, de heerlijkheyt des menschen vergaat, maar twoort des Heeren blijft eewich, en bemint niet de werelt, noch de dingen die daar in zijn, te weten, den lust der oogen, den homoet des levens, twelc niet en is van God maar vander werelt, ende de werelt sal vergaan met al dat daar in is, mer die den wille des Vaders doet, die blijft inder eewicheyt.

Mijn kinderen, doet na des Heeren wille, ic u moeder, hope u den wech voor te gaan, merct waar in, ende hoe ic u voorgaa, en wilt niet op des werelts eere sien, mer achtet eere te wesen om den naam ons Gods te lijden. Want hy die de alderopperste Coninc was, heeft hem niet geschaamt zijn heerlijkheyt te verlaten, ende is inder werelt gecomen, ende heeft den alder versmaatsten doot voor ons geleden, ende is sonder schult geslagen ende mismaact, dat daar niet geheels aan zijn gebenedijde lichaam was. So lief heeft hy ons gehad, ende daar mede ons een exempel achtergelaten, op dat wy zijn voetstappen sullen na gaan. Hy is dat licht dat in de werelt gecomen is, op dat alle die hem navolghen, niet in duysternisse en souden wandelen, maar dat licht des levens hebben: De Heere beschicke, dat u dat selve licht ooc omschijne, ende ghy daar in wandelt. Amen

§ **Noch een Briefken van dese selve Moeder aan haar kinderen.**

Mijn kinderen, ic groet u seer hertelijc, ende sende u lieder geschriften wederom, op dat ghy u Belofte meucht quijten, die ghy my daar in gedaen hebt, ende weest doch altijd onderdanich, die u onderwijsen tot gerechticheyt, ende straffen in u overtredinghe. Vaart wel, ende hier mede op deser Werelt. Adieu, mijn lieve kinderen, vrees Godt, schouwet alle quaat.

§ **Noch eenen Brief aan haar vader ende moeder.**

Mijn seer beminde vader ende moeder, ic gebiede my uit dat binnenste mijnder herten tot u, met bidden tot den Heere, dat hy u ende my troosten wil, met den troost des heyligen Geests, de belofte des Heeren, die hy zijn Jongeren beloefde te senden, ende seyde: Ic gaa tot den Vader, ende sal u eenen anderen Trooster senden, den welcken de werelt niet en can ontfangen, want sy en kent hem niet. Dus mijn lieve vader ende moeder, weest getroost ende verwacht met lijdtzaamheyt, wat de Heere met my doen wil, zijnen troost verwachte ick ooc lijdtzaamelijc, ende dat daar gepasseert is, en achte ic niet anders dan eenen wint, daar van ic geen swaricheyt en hebbe, de Heere moet geloeft wesen, op den welcken ic hope, want hy ist die den vernederden troost ende den hoveerdigen vanden stoel stoot, al ist hier nu druc voor oogen, so weten wy ymmers wel, dat de dach des Heeren haast comen sal, ende dan alle godloose wesen te niet gedaen sal worden, ende God die daar ordeelen sal sonder aansien der personen, ende geven een yegelijc loon na zijn wercken, dus mijn lieve ende seer beminde vader ende moeder, en wilt doch op mi niet dencken, laat doch den Heere zijn werc

volbrengen, ic hope dat hy my arme onwaardige voorsien heeft tot een offerande, die hem behagelijc sy, want ic heb gehoept op zijn goedertierenheit, ende dat hy niet met my int recht gaan wil, want soude hi my na mijn verdiensten richten, so ware ic de eewige doot weerdich, mer de Heere, hope ic, sal mijnder ontfermen.

Ic late u noch weten, hoe dat ic noch eenmaal voor den Deken gehaalt ben, maar elc behielt het zijne, ende int scheyden seyde hy tot my: Ist dat ghy in dit geloove blijft, so sydy eewich verdoemt. Ick seyde: Hoe spreect ghy soo? daar doch Godt oordeelen sal. Jaa seyde hy: Ic derf dat wel seggen, want het sal also gheschien. Doen volchde my meester Claas, ende vraachde: Waar heb dy u dus langhe verhouden, ick heb u lange gesocht. Ick seyde: nu hebby my ymmer. Ic en doe niet, (seyde hy) waart dat ghy in onse handen waart, wy souden u langher houden, dan dese doen sullen, is mijn beduncken. Hier mede wil ick u, mijn lieve vader ende moeder, den Heere bevelen, die u ende my bewaren wil totten eynde, maect geen droefheyt om my, maar verblijdt u, dat my de Heere weerdich kent, want dese mijne litmaten, die my de Heere gegeven heeft, wil ic om zijnent wille geerne verlaten. Vaart altijt wel.

§ **Noch eenen Brief aan de Vrienden.**

OCH mijn hertgrontlijcke, ende seer beminde B. ende S. inden Heere, ic groet u noch eens met des Heeren vrede, de selve by u te blijven tot inder eewicheyt, Amen.

Ick late u weten, hoe dat dese mijn vianden my noch altijt quellende blijven van het Doopsel, maar van de Menschwerdinghe Christi en seggense my niet. De Deecken verhaalde haar mijn gheloove, ende en vraachden my niet, dan oft ick oock gheloofde, dat Christus Davids Sone was. Ick seyde, dat hy de levendighe Gods Soone was. Och, och, sprack de Deecken. De Heeren vraachden: Stater niet geschreven uiten Zade Davids na den vleesche? De Deecken antwoorde haar, want daar en was gheen gehoor, hij hiet my dicmaal liegen, om dat ic hem wederstont, dat hy my niet betogen en conde, dat de Apostolen kinderen gedoopt hadden. Sy overvielen my alle gelijc, ende spraken, datter niemant int Hemelrijc comen en mochte, ten waar dat hy geboren worde uit den water ende Geest. Sy vraachden my metter haast, oft ic sulcx ooc niet en bekende. Ic seyde: De schrift en coemt den kinderen niet toe, maar den ouden, die daar ooren hebben om te hooren. Doen stonden sy op, ende seyden: Ghy voert een Opinie.

Aldus mijn lieve Vrienden, verwachtte ick morghen noch eenmaal voor haar ghehaalt te worden. Dus bidde ick u dat ghy den Heere voor my bidden wilt, dat hy mijnen mont wil regieren, tot zijnen prijs ende eere. Hier mede wil ick u eewich inde handen Gods bevelen, ende bidde vriendelijck, dat ghy mijn simpele schrijven ten besten wilt houden, want ick en soecke niet dan uit mijns herten eenvoudicheyt, Godt te behagen, want ick en wensche niet, dan, och mocht ick den Coninck der Coningen, ende den Heere alder Heeren dus in mijn beroepinghe behaghen, so waar ick wel ter saligher tijt gheboren.

Hier mede vrede, afscheydinghe, na desen tijt niet meer. Houdt dit tot een eewich Adieu.

§ Hier na is Mayken Boosers te Doornick tot pulver verbrant, ende heeft haar Siele begheven inde handen des HEEREN.

Hoofdstuk 5

De Hervormden in Rijsel in grote verdrukking

De geschiedenis van Rijsel begint met de stichting in de 11e eeuw door Boudewijn V, graaf van Vlaanderen, op een eiland in de Deule, vandaar de naam *Ad Insulam* (oorspronkelijke stichtingsnaam in het Latijn) of de vertalingen *Ter IJssel*, *Rijssel* of *L'île*, die alle naar *eiland* verwijzen. De aanvang van Rijsel wordt over het algemeen gezocht bij de stichting en bouw van het seculiere Sint-Pieterskapittel in 1055-1065. Rijsel werd de hoofdstad van Rijsels-Vlaanderen, het zuidelijke deel van het graafschap Vlaanderen. In 1297 werd de stad ingenomen door het Franse leger, na verwoede gevechten waarbij de inwoners, volgens de overlevering, een kudde varkens inzetten om een Franse aanval af te slaan. Na de slag bij Pevelenberg in 1304 werd Rijsel, samen met de rest van Picardisch Vlaanderen een deel van Frankrijk, tot de streek in 1369 als huwelijksge Geschenk aan Filips de Stoute geschonken werd. Toen zijn moeder Maria van Bourgondië in 1482 stierf, werd hij als vierjarige kleuter troongerechtigd, maar zijn vader oefende tijdens zijn minderjarigheid het regentschap over de Nederlanden uit. Als jongste van vier koningszonen kwam Filips niet in aanmerking voor de troonopvolging in Frankrijk. Als apanage kreeg hij van zijn vader in 1364 het hertogdom Bourgondië in leen, d.w.z. voogdij over een betrokken territorium om met de inkomsten in zijn onderhoud te kunnen voorzien. Filips trad in 1369 in het huwelijk met Margaretha van Male te Gent, enige dochter en erfgenaam van de Vlaamse graaf Lodewijk van Male. Via zijn echtgenote was hij nu erfgenaam van het rijke *Vlaanderen*, in die dagen het meest welvarende gebied in Europa.

Dr. J. Verheyden: De Hervorming in de Zuidelijke Nederlanden:

Omstreeks 1540 overschreed het Calvinisme vanuit Artesië de grenzen van de Spaanse Nederlanden en van 1543 af tekenden zich twee uitstralingscentra af; Rijsel en Doornik.

Dit voorbereidende werk werd gepresteerd door Taffin, Daniel Itero en een genaamde Antoine.

In 1544 had de gemeente te Doornik een zo grote uitbreiding genomen, dat ze de wens uitdrukte een predikant te bezitten die, naast zijn apostolaat ook zorgen zou voor een degelijke organisatie. Een verzoek werd in die zin gericht aan Martin Bucer, toenmalig predikant van de Straatsburgse gemeente. Deze vond ze Peter Brully, die onmiddellijk de hand aan de ploeg sloeg. Met woord en daad trad hij op te Doornik. Valenciennes, Dowaaï, Atrecht en Rijsel; deze "*Calvinistische provincie*" bestond bijgevolg uit; voor een gedeelte Frans en voor een gedeelte Nederlands grondgebied. De vervolging brak het eerst los op Nederlandse bodem; in November 1544 werd Peter Brully gearresteerd en reeds de daaropvolgende 19e Februari 1545 op de Grote Markt te Doornik verbrand.

Brully's aanhouding heeft niet alleen voor gevolg gehad, dat identische repressie-maatregelen werden getroffen in de door de Straatsburgse predikant bezochte plaatsen.

Het betekende bovendien voor de overheid de openbaring van een nieuwe geloofsleer, die een ernstige bedreiging bleek voor de grote Zuid-Nederlandse centra.

Het Calvinisme zal zich inderdaad heel snel over de Nederlanden propageren, het gemakkelijkst evenwel in noordelijke richting alwaar het graafschap Vlaanderen en

het hertogdom Brabant aanvankelijk de meest interessante arbeidsvelden blijken. De doordringing van de leer geschiedde traag in *oostelijke richting* en kwam in deze gewesten nooit tot volle ontplooiing. Een betrekkelijke uitzondering kan gemaakt worden voor het **hertogdom Limburg en het prinsbisdom Luik**. Daarentegen kenden **Luxemburg** en het Naamse nooit de machtige beweging, die eigen is aan de Hervorming op Zuid-Nederlandse bodem.

Drs. M. Backhouse: BEELDENSTORM EN BOSGEUZEN IN HET WESTKWARTIER 1566 -1568)

§ 1. Het was in het begin van de jaren veertig dat Calvijns leer vanuit Genève langs de Franse grens de Nederlanden bereikte. De steden Doornik, Rijsel en Valenciennes, steunpunten van de « nieuwe draperie » en voorposten van het Industriegebied, waren als eerste door de leer van Genève aangetast. Van bij het begin kende de nieuwe doctrine de grootste aanhang te Doornik, van waaruit de predikanten Pierre Brully en Guy de Bray hun tochten naar het Westkwartier ondernamen (A. L. E. VERHEYDEN, *Le Martyrologe protestant des Pays-Bas du Sud au XVIe siècle*, Brussel, 1960, pp. 109-111). De zich snel verspreidende Doopsgezindheid hinderde echter de Calvinistische opgang in sterke mate. De aanhang van de nieuwe leer bleef aanvankelijk zeer beperkt en het duurde tot ca. 1560 eer het calvinisme een massabeweging werd. Met de nabijheid van de Franse grens lag aan de basis van dit laatste, maar wel de vluchtelingenkerken in Engeland.

In 1578 belegerde de Gentse Overheid Rijsel, met bedoeling een Calvinistisch stadsbestuur te creëren, wat mislukte.

Zie voor het groot aantal terechtgestelden in Rijsel: **De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen, door Joh Decavele. O.a. blz. 471 e.v.**

... Voortgaande op inlichtingen die hij te Kortrijk van rederijker Ruffelaert de Cock, herbergwaard Joris Veys en Tytram Napes had kunnen loskrijgen, had de inquisiteur op 8 februari 1555 te Zwevegem Jan van der Cruen laten inrekenen. Nadien was het dorp buiten het nieuws gebleven, tot daar in 1562 een groep dopers aankwam die uit Hondschoote en Wervik de wijk had moeten nemen. Talrijke Zwevegemnaren sloten zich bij hen aan en verscheidenen trokken mee naar het veiliger geachte Halewijn, onder de jurisdictie van de kasselrij Rijsel. Samen met elf geloofsgenoten werden daar twee Zwevegemnaren, namelijk **Perceval van den Berghe en Kalleken de Wulf**, in het nieuwe toevluchtsoord aangehouden; ze bestegen respectievelijk op 17 maart 1563 en 21 februari 1564 de brandstapel te Rijsel 254.

Van Kalleken was het vermoedelijk dat Titelmans gegevens afperste over de achtergebleven groep in Zwevegem. In april 1565 bracht hij inderdaad een bezoek aan dit dorp om er niet minder dan drieëntwintig personen in te dagen onder beschuldiging van anabaptisme. Bijna allen echter hadden tijdig het gevaar zien aankomen en waren ondergedoken. Ze kregen ieder een enorme boete (200 gulden), te betalen uit de opbrengst van de verkoop der nagelaten bezittingen. Amand Ooghe en Ampleunis van den Berghe gingen niet mee op de vlucht met hun verwanten en vrienden. Met de hulp van vreemde gelijkgezinden, onder wie Willem Aertsz. uit Driel in Gelderland (broer van **Hendrik Aertsz**, die samen met **Ampleunis van den Berghe** te Rijsel terecht-

gesteld was), Jos van de Castele uit Rekkem, Jacob Mestdach uit Langemark en Karel Hannebeel uit Waasten bouwden ze een nieuwe broederschap op en lieten zich bij gelegenheid leiding geven door een doperse predikant. In april 1566 echter werd hun activiteit door Titelmans ontdekt.

Hoofdstuk 6

MARTELAREN TE RIJSEL

1. Robert Oguier, Johanna de moeder, hun zoon Boudewijn en de jongste zoon Maarten Oguier

JAAR 1556

Te Rijssel in Vlaanderen had in deze tijd de Heere Zijn Evangelie zo heerlijk geopenbaard, dat zich een grote menigte volks bij de gemeente voegde, om de stem van Christus te horen. Zij kwamen in het geheim samen, wegens de grote tirannie van de overheid, die het rijk van de antichrist met geweld staande hield, en volgden daarin het voorbeeld van de profeten ten tijde van koning Achab en van de vrome christenen in de eerste gemeenten.

Maar, aangezien de gemeente des Heeren dagelijks aanwies door de goede inrichting van Gods Woord te prediken, de armen en behoeftigen bij te staan, de zieken en ellendigen te vertroosten, vrede en eendracht onder elkaar te bevorderen, de christelijke straf of tucht te onderhouden, in alle noden de Heere te bidden, en Hem te danken voor de algemene welvaart, begon de satan door zijn werktuigen te razen. Want, toen de Minderbroeders dit hoorden, begonnen zij in hun predikatiën tegen zulke vergaderingen te schreeuwen, het volk op te ruïnen, en de overheden te beschuldigen, dat zij te slap waren in het vergieten van bloed, en in het verwoesten en verstoren van zulke christelijke gebruiken.

Toen nu deze heilige vergaderingen omtrent drie jaren waren voortgezet, barstte er in het jaar 1555 een vervolging los, zodat de vijanden voornemens waren de gehele vergadering gevangen te nemen, die door de valse broeders als verkocht was.

Op Zaterdag de 6de Maart, des avonds omtrent negen of tien uren, liet de beambte van Rijssel een aantal mannen in de wapens komen, en, aangezien er die avond op de gewone plaats geen samenkomst gebonden werd, viel hij met zijn gerechtsdienaren met geweld in het huis van Robert Oguier, een Godvrezend man, die zijn huisgezin, klein en groot, knechten en dienstmaagden, in de vrees des Heeren vooringing en onderwees.

Toen zij in het huis waren, doorliepen zij dat van boven naar beneden, en haalden de boeken voor de dag, die zij vonden, om die mee te nemen. Doch, die zij zochten, was daar niet, namelijk Boudewijn de zoon van Robert, die uitgegaan was om met enige gelovigen te spreken over Gods Woord, wat hij dikwerf deed. Als hij nu van daar weer naar huis ging, stond Maarten, zijn broeder, hem aan de poort op te wachten. Toen hij hem hoorde, zei hij tot hem: "Ga van hier weg, ik bid het u; gij kunt nu niet naar binnen gaan." Als Boudewijn dat hoorde, dacht hij, dat zijn broeder hem niet herkende en zei: "Ik ben Boudewijn, doe de poort open, ik wil naar binnen."

Dit bemerkten de gerechtsdienaren, lieten hem in, en zeiden: "Boudewijn, je bent welkom, want wij hebben hartelijk verlangd om u te vinden."

Hij antwoordde: "Ik dank u, mijn vrienden, gij zijt ook welkom, in Gods Naam, in ons huis."

Toen zei de beambte: "Geef u allen, in de naam van de keizer, als gevangenen over!" Zij lieten zich gezamenlijk binden, namelijk, de vader, de moeder en de beide zonen,

en lieten de beide dochters het huis bewaren. Toen zij 's nachts over straat werden geleid, riep Boudewijn met luider stem: *"Och Heere, geef ons niet alleen gevangen te worden om uwentwil, maar bewijs ons ook de genade, dat wij onversaagd en oprecht voor de mensen uw heilige leer mogen belijden, en die met de as van ons lichaam verzegelen, tot stichting van onze arme gemeente."*

Zij werden dan ook in de gevangenis geleid, waar zij wreed werden behandeld. Doch temidden van al het verdriet, dat men hun aandeed, loofden en prezen zij de Heere.

Toen zij voor de overheid van de stad gebracht waren, ondervroeg men hun aangaande hun leven en wandel, en zij zeiden tot de vader: "Aangaande u en uw huisgezin is ons meegedeeld, dat gij nooit de mis bezoekt, en dat gij ieder afraadt en verhindert daarheen te gaan. Bovendien is het ons ook bekend, dat gij in uw huis vergaderingen en bijeenkomsten gehouden hebt, waar men valse leringen heeft verkondigd tegen onze moeder de heilige kerk. In deze dingen hebt gij tegen het bevel van de keizerlijke majesteit gehandeld. Wat heeft u toch bewogen dit te doen?"

Robert Oguier antwoordde hem vrijmoedig, doch op zachte wijze: "Mijn heren, gij vraagt mij, waarom ik de mis niet heb bijgewoond, graag wil ik u dat zeggen. Het is, omdat men daar de dood en het dierbaar bloed van de Zoon van God en Zijn offerande ten enenmale vernietigt en als onder de voeten treedt; want in de brief aan de Hebreëen, in het tweede hoofdstuk staat: "Dat Jezus Christus met één offerande in eeuwigheid volmaakt heeft degenen, die geheiligd worden." Ziet, de Apostel zegt met één offerande, doch de priesters zeggen, dat zij Hem alle dagen in vlees en bloed offeren; dat doende, verloochenen zij de Heere, Die ons verlost heeft. Nergens in de gehele Schrift leest men ook, dat de profeten, Christus of Zijn apostelen ooit de mis hebben bediend, of daarvan hebben gesproken; wel hielden zij het avondmaal, waar alle christenen met elkaar gemeenschap oefenden, doch men deed er geen offerande. Leest de Schrift, en gij zult nergens vinden, dat men van de mis melding maakt. Zo is het dan duidelijk, dat zij door de mensen is uitgedacht, en daarvan zegt Christus, Matt. 15, vs. 9: tevergeefs eren zij Mij, lerende leringen, die geboden zijn van mensen." Wanneer dus ik of mijn huisgezin de mis had bijgewoond, zou Christus mij zeggen, dat ik Hem tevergeefs zou hebben gediend.

Voorts ontken ik niet, dat wij samenkomsten gehouden hebben met eerbare lieden, die de Heere vrezen; maar dit was tot niemands schade, en diende veel meer tot vermeerdering der eer van Jezus Christus. Het is wel waar, dat het mij bekend was, dat de keizer dit had verboden; maar aan de andere kant wist ik, dat Jezus Christus dit bevolen had. Maar ik mocht de een niet gehoorzamen, zonder de ander ongehoorzaam te zijn. Het is beter God te gehoorzamen dan de mensen, wat Petrus mij betuigt in Hand. 5, vs. 29."

Toen vroeg de overheid hem, wat men in die samenkomsten deed?

Boudewijn antwoordde daarop: "Mijn heren; als het u behaagt het aan te horen, zal ik het u in bijzonderheden meedelen."

Toen de heren dat hoorden, zag de een de ander aan, en zij zeiden tot hem: "Spreek."

Boudewijn, ontstoken van liefde tot verbreiding van Gods eer, begon aldus: "Wanneer wij allen in de Naam des Heeren zijn vergaderd, om zijn heilig Woord te horen, vallen wij allen tegelijk op de knieën, en belijden met ootmoedige harten onze zonden en overtredingen voor Gods mogendheid; daarna bidden wij, dat het Woord Gods oprecht en zuiver gepredikt en verkondigd mag worden. Wij bidden ook voor onze heer de keizer en al zijn raadsliden, opdat de gemeente in vrede mag geregeerd en de ere Gods verbreid worden. Zo ook wordt ook gij, mijn heren, niet vergeten, want wij

gedenken uwer als onze heren en overheid, en bidden onze goede God voor u en voor de gehele stad, opdat God u in alle deugden zegent. Ziedaar, wat wij daar doen. Dunkt u nu, mijn heren, dat wij zulk een groot kwaad doen met zulke samenkomsten te houden? Waar heeft men ooit gelezen, dat zij, die bijeenkomen om voor de bestuurders des lands te bidden, de dood waardig zijn? Waarlijk, men heeft dit nooit gehoord. Verlangt gij bovendien de gebeden te horen, die wij daar doen, ik ben bereid u die mee te delen."

Enige van de overheden gaven hem een wenk, dit te doen.

Toen viel Boudewijn in aller tegenwoordigheid ter aarde en begon zo vurig te bidden, dat zijn hart, zoals hij zelf heeft gezegd, nimmer zo brandde van liefde, noch sterkere ontroering vroeger in hem werd aanschouwd. Bij het horen en zien daarvan vloeiden bij velen van de overheden, die de grote vurigheid en de hevige gemoedsbewegingen bij zulk een jonge man opmerkten, de tranen uit de ogen. Opgestaan zijnde van het gebed, zei hij tot hen: "Ziet mijn heren, wat wij in onze samenkomsten verrichten."

Terwijl zij daar voor de overheid stonden, legden zij ook met hun vieren belijdenis van hun geloof af. Daarna werden zij weer naar de gevangenis gebracht, en korte tijd daarna wreed gepijnigd, om van hen te weten te komen, wie in hun huizen hadden verkeerd; doch zij verrieden niemand, dan hen van wie zij wisten, dat zij zich van hen gescheiden hadden.

Omtrent vier of vijf dagen later werden de vader en zijn beide zonen weer voor de rechters gebracht, en na vele woorden hun gevraagd, of zij zich aan de wil van de heren wilden onderwerpen.

Robert Oguier en Boudewijn zijn zoon zeiden op voorzichtige wijze, "Ja;" doch toen dit Maarten de jongsten zoon gevraagd werd, antwoordde hij, *dat hij zich aan hun wil niet kon onderwerpen, en zijn moeder gezelschap wilde houden*. Aldus werd hij weer naar de gevangenis gebracht, en de beide anderen werden veroordeeld om levend te worden verbrand.

Doch, voor men hen veroordeelde, terwijl de rechter op zijn rechterstoel zat, zei hij, toen hij hun volharding en lijdzaamheid zag: "Heden zal uw woonplaats zijn met alle duivels in het helse vuur." Toen daarna het doodsvonnis over hen was uitgesproken, werden zij weer naar de gevangenis gebracht en verblijdden zich in de eer, die de Heere hun bewijzen wilde, van *in het boek der martelaren te zullen worden opgeschreven*.

Nauwelijks waren zij in de kerker gekomen, of er kwam een menigte Minderbroeders, onder welke zich dr. Hazard en de pater van St. Clara bevonden, die onder het volk als heiligen werden geacht. Een hunner nam het woord en zei: "Ziet, het uur is gekomen, waarin gij uw leven zult eindigen."

De beide getuigen van Jezus Christus antwoordden: "Wij weten dit zeer goed; doch geprezen zij de goedheid van onze God, Die ons heden uit onze gevangenis wil verlossen, om ons in zijn heerlijk rijk te ontvangen."

Als een dienaar van de antichrist deed dr. Hazard zijn uiterste best, om hen van hun heilig geloof af te trekken, en zei: "Mijn vader Robert, gij zijt een oud man, ik smeed u, in dit laatste uur, toch uw ziel te behouden. En wanneer gij naar mij wilt luisteren, wend u dan naar mij, en alle dingen zullen zich ten beste schikken."

Robert antwoordde: "O mens, hoe durft u zo schandelijk de eer van de eeuwige God roven! Want uit uw woorden blijkt, dat gij mijn Zaligmaker wilt zijn, en mijn Heere Jezus Christus dat ambt ontstelen. Nee, nee, ik heb een enige Zaligmaker, Die mij zeer spoedig uit deze ellendige wereld verlossen. Ik heb ook een enige Leraar, Die de hemelse Vader mij bevolen heeft te horen. Ik begeer geen ander."

Toen de pater van St. Clara de volständigkeit van deze heilige man zag, zei hij tot hem: "Mijn vader, waarom antwoordt gij de hoge geestelijke aldus? Gij behoort u nu beter te laten raden dan ooit, en niet zo dwaas de goede raad te verwerpen, die men u geeft, want deze bedoelt de zaligheid van uw ziel. Reeds sedert lang heb ik u gekend als een kind van onze moeder de heilige kerk; maar nu bent gij een kind der verderfénis geworden. Doch, aangezien het nog tijd is, heb medelijden met uw arme ziel, die Jezus Christus verlost heeft."

Robert antwoordde: "Gij wekt mij op om medelijden te hebben met mijn arme ziel; ik dank u daarvoor. Want aldus zorg ik voor mijn zaligheid, dat ik, om de Naam Gods, mijn lichaam aan het vuur overgeef, en hoop nog heden bij Hem in Zijn heerlijkheid te zijn. Geheel mijn vertrouwen is op Hem, en al mijn hoop gevestigd op de dood Zijns Zoons; Hij geeft mij een waar geloof om zalig te worden. Want ik geloof alles wat de heilige profeten en apostelen hebben geschreven, en daarop wil ik leven en sterven."

Toen de pater dat hoorde, zei hij: "Deze schelm denkt, dat hij een christen is. Neen, neen, daartoe ontbreekt hem veel. Ga heen, gij hond, je bent onwaardig de christelijke naam te dragen. Men behoort u die naam te ontnemen, daar Gij uw God niet wilt belijden. Gij beroept er u op, dat Jezus gezegd heeft: "Die Mij verloochend zal hebben voor de mensen die zal Ik ook verloochenen voor Mmijn hemelse Vader. Het is recht jammer voor u en uw zonen, dat gij u allen tegelijk, met ziel en lichaam, voor de duivelen in de hel werpt."

Daarna scheidde men de oudste zoon (Boudewijn) van zijn vader, en bij die scheiding zei hij: "Mijn vrienden, ik bid u, mijn vader te willen verdragen, en hem niet aldus te beroeren. Hij een oud man en zwak van lichaam, verhindert hem niet de kroon der martelaren te ontvangen."

Toen sprak hem een andere Minderbroeder op zeer bestraffende wijze toe, en zei: Ga heen, gij schelm, het is om uwentwil, dat uw vader verloren gaat."

En zich tot de scherprechter wendende, gebood hij: "Pas op, pas op, beul, handel volgens uw ambt. Wij willen vanhier gaan, want alles is toch vergeefse moeite, zij zijn zo onder de macht van de duivel, dat het niet mogelijk is hen te winnen of van hun dwaling af te trekken."

Vervolgens werd de zoon van de vader gescheiden, in een andere kamer gebracht, zijn klederen uitgetrokken, en gereed gemaakt om zich op te offeren. Toen men hem het buskruit voor de borst hing, was er een, die zei: "Als je mijn broer was, verkocht ik liever al mijn bezittingen, en schafte brandstapels aan om je te verbranden; men bewijst je te veel genade."

Boudewijn antwoordde: "Ik dank u, mijn vriend. De Heere schenke u barmhartigheid."

Enige die daar tegenwoordig waren zeiden: "O God, men mag wel medelijden hebben met deze arme mensen!"

Er was een geleerde bij, die, daarop antwoordde: "Welk medelijden zoudt gij met hen hebben? Ik zou hun zoveel genade niet bewijzen, en zo zacht niet behandelen, om hun buskruit te geven. Ik zou hen roosteren, zoals men St. Laurens deed."

Terwijl men aldus met de zoon bezig was, waren de monniken bij de vader, die hem aanraadden ten minste een kruisje in de handen te houden, opdat het volk, zoals zij zeiden, niet zou morren. "Gij hebt toch uw hart tot God opgeheven," zeiden zij, "gij weet toch wel, dat dit slechts hout is." Toen bonden zij hem dat beeld in de handen.

Toen nu zijn zoon naderbij kwam, riep hij: "O mijn vader, wat doet gij? Zult gij in uw laatste uur een afgodendienaar worden?" Tegelijk greep hij het hem uit de handen,

waarin men het gebonden had, wierp het achter zich en riep met luider stem: "Dat doe ik, opdat het volk zich niet aan ons ergere, daar wij geen Christus van hout begeren; want wij dragen Jezus Christus in onze zielen, de levende Zoon van God, en in ons hart is met gouden letteren zijn heilig Woord geschreven."

Toen zij naar de strafplaats werden geleid, waren al de stadsdienaren in de wapenen, zoals bij het geleide van een vorst gewoonlijk plaats had. Op het schavot verzocht Boudewijn vrijheid aan de rechters, om zijn geloof voor het volk te belijden; doch hem werd geantwoord: "Ziedaar uw biechtvader, mijn vriend, belijd voor hem uw geloof." Aldus werd het hem niet toegestaan, en in plaats daarvan plaatste men hem op wrede wijze aan de paal. Toen begon hij de 17de psalm te zingen. Een van de Minderbroeders riep toen: "Hoort, hoort, mijn heren, welke dwalingen deze booswichten zingen, teneinde het volk te verleiden."

Boudewijn zei tot de monnik: "Och, beklaglijk mens, zegt gij dat de lofzangen van David dwalingen zijn? Maar het is uw oude gewoonte de Heilige Geest te lasteren."

Toen keerde hij zich tot zijn vader, die aan de paal gebonden werd, en riep: "Wees goedsmoeds, mijn vader, het zal weldra gedaan zijn."

Terwijl de scherprechter de vader vastmaakte, gaf hij hem een slag met de hamer op de voeten, opdat hij nader zou komen. De goede man riep: "O vriend, gij doet mij pijn; waarom handelt gij zo onbeleefd met mij."

Toen de monnik dit hoorde, zei hij: "Dit gespuis wil de naam van martelaren dragen; en, als men ben slechts een weinig aanraakt, schreeuwen zij, alsof men hen vermoordt."

Toen Boudewijn het kwaad zag, dat men zijn vader aandeed, zei hij tot de monnik: "Denkt gij, dat wij de smarten en de pijn van de dood vrezen? Nee, nee. Want, indien wij die gevreesd hadden, zouden wij onze lichamen niet aan de schandelijke dood hebben overgegeven." Bij herhaling sprak hij later: "*O God, o eeuwige Vader, laat toch het offer van onze lichamen U welbehaaglijk en aangenaam zijn, in de Naam van uw veelgeliefde Zoon.*"

Een van de Minderbroeders riep daarentegen: "Gij schelm, gij liegt. Het is uw Vader niet, maar gij hebt de duivel tot een vader."

Temidden van deze strijd sloeg hij de ogen hemelwaarts, en zei tot de vader: "*Mijn vader, zie, ik zie de hemelen geopend, en duizend miljoenen Engelen, die ons nabij zijn, en die zich verblijden in de belijdenis der waarheid, die wij voor de wereld hebben afgelegd. Laten wij ons verblijden, mijn vader, de heerlijkheid van God is ons geopenbaard.*"

De monnik riep daarentegen: "Ik zie de hel open en duizenden duivelen hier tegenwoordig, om u thans naar de hel te voeren."

In dat uur verwekte de goede God, die de Zijnen nooit verlaat, en bewoog het hart van een arm onschuldig mens die bij dit schouwspel tegenwoordig was, die, met medelijden vervuld, met luider stem riep: "Heb goede moed, Boudewijn, houd u vroom, uw gevoelens zijn goed, ik behoor tot de uwen." Na deze woorden ging hij van daar.

Toen nu het hout was aangestoken, en de vrome martelaars aan de benen reeds als verbrand waren veranderden zij door de hitte des vuurs niet, en spraken met elkaar. Uit het midden der vlammen riep Boudewijn: "Wees goedsmoeds, mijn vader, nog een weinig ellende, en wij gaan naar het eeuwige huis."

Toen hun lichamen geheel in de vlam stonden, hoorde men hen het laatst roepen: "*Jezus Christus, Zoon van God, wij bevelen U onze Geest*", en alzo stierven zij in de

Heere.

Omtrent acht dagen daarna werden **Johanna**, de moeder, en ook de jongste zoon **Maarten**, omgebracht. Doch de zware strijd en aanvechting, die zij voor die tijd uitstonden, is waardig, om te worden meedeeld.

Er waren namelijk een grote menigte monniken tot haar gekomen, om haar van het geloof te doen afvallen. En, om te beter hun doel te bereiken, zetten zij moeder en zoon ieder afzonderlijk. De moeder vielen zij het eerst aan, en wisten haar van het geloof af te trekken als een zwak vat. De vijanden der waarheid bedreven grote blijdschap over deze overwinning. Doch, toen het kleine hoopje gelovigen dit vernam, waren zij zeer bedroefd.

Maar de Heere zag hun droefheid, en vertroostte zijn volk weer. Want, op zekere tijd, als de monniken in de gevangenis kwamen, raadden zij de moeder, dat zij haar zoon van zijn gevoelens moest trachten af te trekken, wat zij beloofde te zullen doen.

Toen nu de zoon bij zijn moeder was gebracht, en vernam, dat zij was afgefallen, begon hij te wenen en te klagen, en zei: "Och, mijn moeder, wat hebt gij gedaan? Hebt gij de Zoon van God verloochend, Die u verlost heeft? Helaas, wat heeft Hij u misdään, om Hem aldus te onteren en te belasteren? Nu ben ik tot een ongeluk gekomen, dat ik het meest vreesde. O mijn God, waarom hebt gij mij zo lang laten leven, om te moeten zien, wat mijn hart doorsnijdt?"

Toen de moeder deze weemoedige klachten, en zulke verzuchtingen en dit wenen van haar zoon hoorde en zag, werd zij inwendig zeer bewogen, en wenende riep zij met luider stem: "*O mijn God, wees mij genadig, verzoen mijn misdaden om de verdiensten van Uw Zoon. Schenk mij vroomheid en kracht, om mijn eerste belijdenis op te volgen en te versterken, en laat mij volharden tot aan het uiterste mijns levens.*"

Korte tijd daarna kwamen de monniken, die haar zo jammerlijk hadden verleid, en meenden, dat zij nog dezelfde gevoelens had, als waarin zij haar hadden verlaten. Toen zij de monniken zag, zei zij tot hen: "Weg satan, gaat van hier weg; want gij hebt aan mij niets meer. Ik wil mijn eerste belijdenis ondertekenen. En kan ik dat niet met inkt, ik zal het met mijn bloed doen. Voortaan zal ik op vrome wijze het vat dragen, dat zo zwak was."

Toen de tirannen haar volharding vernamen, spoedden zij zich om haar te doden; en aldus werden zij beiden veroordeeld, om levend te worden verbrand. Hun as zou in de lucht verstrooid worden.

Als zij het vonnis hadden vernomen, en weer naar de gevangenis werden geleid, zeiden zij: "Geprezen zij de goedheid van onze God, Die ons altijd de overwinning geeft over al onze vijanden door Jezus Christus Zijn Zoon. Want dit is het gewenste ogenblik. De goede tijd is aangebroken."

"Nu, mijn moeder, laat ons in het scheiden niet vergeten de grote eer en heerlijkheid, die God ons aandoet, Die ons aan het beeld van Zijn Zoon gelijkvormig maakt. Denk aan hen, die Hem hebben nagevolgd, want zij hebben geen anderen weg bewandeld dan deze. Laat ons dan moedig toetreden, mijn moeder, en, de Zoon Gods volgende, Zijn smaadheid dragen met al Zijn martelaren. Door deze zullen wij ingaan in de eeuwige heerlijkheid van de levende God. Want door vele verdrukkingen en vervolgingen komen wij in het rijk van God. Dit zijn Petrus' woorden; zij kunnen niet liegen."

Een van de omstanders hoorde deze woorden, die deze niet kon verdragen, en zei: "Gij booswicht, nu ziet men eerst, dat de duivel uw lichaam en uw ziel vervult, zoals hij uw vader en uw broeder deed, die nu bij de duivelen zijn."

Maarten antwoordde vriendelijk: "Vriend, uw vervloeking is voor God en zijn

Engelen zegeningen voor mij."

Een ander zei tot Maarten: "Mijn kind, je bent dom, en niet goed te raden, want gij denkt het zelf te weten. Nochtans, ofschoon er vele mensen voor je geweest zijn, die niet geloofden, wat jij gelooft, en nooit tegen het geloof der kerk zich verzetten, zijn zij behouden. Maar jouw gevoelens zijn niet goed, want die zijn eerst voor korte tijd in zwang gekomen. Het ware geloof in Gods Woord is nooit teniet gegaan, ofschoon je het geloof en de leer van God haat."

Johanna, de moeder, hoorde deze woorden van de man, en zei tot hem: "Vriend, de weg, die tot het verderf leidt, zegt Jezus Christus, is breed, en velen zijn er, die langs dezelve ingaan; maar de weg, die tot de zaligheid leidt, is nauw, en weinigen zijn er, die dezelve vinden. Men ziet wel, dat wij een klein hoopje uitmaken, en geacht worden als onreinheid der wereld, wegens ons lijden is het duidelijk, dat wij ons op de nauwe weg bevinden. Doch deze weg zal ons naar het eeuwige leven leiden. Gij zegt wel, dat wij het geloof en Gods Woord haten. Waarlijk, dat zij verre. Want, wie is er toch onder u, die zijn lichaam om uw leer aan de vlammen zou willen overgeven? Het is dan wel een zeker bewijs, dat gij niet op de rechte weg bent. Al uw begeerte bepaalt zich tot uw buik, die ook uw God is; gij zoekt alleen uw gemak; ga uw leven en dat der priesters en monniken maar na. Doch wij begeren alleen Jezus Christus en Die gekruisigd, en geen andere leer dan die van het Oude en Nieuwe Testament. Zijn wij dan ketters, omdat wij slechts de leer der heilige profeten en apostelen geloven? Dat kan toch niet zijn. Daarom, overziet uw zaken goed; want gij meent te bezitten, wat gij niet hebt. Leest de Schrift, en gij zult zien, wie gij bent."

Er was een minnebroeder, die tot Maarten zei: "Overleg uw zaken goed, want uw vader en broeder hebben de zeven sacramenten der kerk beleden, evenals wij. En jij, die slechts een arme eenvoudige leerling bent, hebt een boze ketter gehoor gegeven, die je dit ingeblazen heeft, en hij meent wijzer te zijn dan alle leraars, die voor duizend jaar leefden."

Maarten antwoordde: "God wil niet, dat ik mijzelf prijs; doch Jezus Christus zegt Zelf, dat God deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen heeft, en ze de kinderkens geopenbaard. En de profeet Jesaja zegt, dat de Heere de wijze vangt in zijn wijsheid. En, wat gij daar zeide, dat mijn vader en broeder de zeven sacramenten hebben beleden, daarmee bewijst gij, dat men u niet kan geloven in alles wat gij zegt; want de satan is een vader der leugen. Is het u niet genoeg, dat ik u slechts zo veel belijd, als Gods Woord inhoudt, namelijk, de doop en het avondmaal?"

Terstond daarna kwamen de heren van Barras en Baufremes, die Maarten grote dingen beloofden, indien hij wilde herroepen en terugkeren tot de roomse kerk.

De heer Baufremes zei onder andere tot hem: "Mijn kind, ik heb groot medelijden met je, vooral als ik je jeugd aanzie. Zo gij u wilt bekeren, beloof ik je, dat je nooit deze schandelijke dood zult sterven. Ja, wat nog meer is, ik beloof je honderd ponden Vlaams te zullen geven;" en, terwijl hij dat zei, begon hij te wenen.

Doch Maarten antwoordde: "Gij biedt mij grote dingen naar de wereld aan, mijnheer, die ik toch niet acht. Meent gij, mijnheer, dat ik zo slecht ben een eeuwig koninkrijk te laten varen om een ogenblik aards leven? Nee, nee; het is nu geen tijd om van wereldse dingen te spreken, maar van de dingen, die de Heere mij bereid heeft in de hemel. Geen ander goed begeer ik. Ik vraag van u een uur stilte om te kunnen bidden en mijn God aan te roepen. Gij weet wel, dat het morgen acht dagen geleden is, dat mijn vader van deze wereld scheidde, en in die tijd hebt gij mij geen uur rust gelaten. De tijd, die ik had, was meer om te dromen dan om te slapen. Altijd was ik van acht of negen personen omringd, die met mij spraken, en wier bedoeling was, mij van deze

gelukkige dag te beroven. Wilt gij mij de kelk niet laten drinken, die God mij heeft ingeschonken? Ik bid u, hinder ons toch niet, ga toch heen, want ons uur is nabij."

Toen ontstond er eensklaps een geschreeuw: "*In het vuur, in het vuur met de schelm en vervloekte ketter.*"

Zij antwoordden: "Wij danken u, de Heere zegene u, en doe u uw misdaden belijden." Nu werd hun een weinig rust gegeven. Haastig liep Maarten naar enige broeders, die op wrede wijze gevangen zaten, en sprak hen, als van liefde brandende, aan: "Staat op, staat op, mijn broeders, grijpt moed, het is reeds gedaan, ik heb de laatste strijd geleden." Hij greep hen bij de hand, beval hen de Heere aan en zei: "Ik bid u, mijn broeders, vergeet de heilige leer van het Evangelie niet, en de goede vermaningen, die gij van onze broeder **Guido (de Bres)** gehoord hebt, bewijst, dat gij die in uw hart hebt ontvangen en niet met de oren alleen. Volgt ons na, wij gaan voor, en vreest niet, God zal u niet verlaten, Adieu mijn broeders," en alzo scheidde hij van hen. Kort daarna werden zij gebonden en ter dood gebracht.

Toen de moeder op het schavot geklommen was, riep zij tot haar zoon: "Klim op Maarten, klim op, mijn zoon!"

En, toen Maarten begon te spreken, zei zij: "Maarten, spreek luid, opdat men weet, dat wij geen kettters zijn."

Maarten wilde belijdenis van zijn geloof afleggen, doch het werd hem verboden. De moeder riep luid en aanhoudend, toen men haar aan de paal bond, en zei: "Wij zijn christenen, en wat wij lijden is niet om moord of dieverij, maar omdat wij niets anders willen geloven dan Gods Woord." Zij waren daar beiden vrolijk, en verblijdden zich in de Heere.

Toen de vlam in het stro gestoken was, verdroegen zij de vuurgloed standvastig, en terwijl zij hun ogen naar de hemel verhieven, riepen zij als met één stem: "*Heere Jezus, in uw handen bevelen wij onze geest,*" en alzo ontsliepen zij in de Heere.

Dit waren de vruchten van deze heilige gemeente. De anderen, die daar nog waren, vluchtten dagelijks meer en meer wegens de grote tirannie en wreedheid, welke men de gelovigen aandeed.

2. Jacob van Lo

JAAR 1561

(Luik volgt de voetstappen van Rijssel na. Beide waren machtige en rijke steden, waaruit de Heere door Zijn genade van de meest verachten naar het uiterlijke, die Hij verkoos, tot getuigen van Zijn waarheid trok, om de hoogmoed der wereldlingen van deze tijd te beschamen. A.v.H.)

De geschriften, die Jakob van Lo heeft nagelaten, als bezegeld met het vergieten van zijn bloed, zijn ons tot vertroosting gegeven, opdat wij naar zijn voorbeeld God met een ijverige begeerte zouden dienen, en in de samenkomsten van de godzaligen getuigenis geven van Zijn eenwig Woord.

Door de geschriften van Jakob van Lo zijn wij bekend geworden met de strenge vervolging in de stad Rijssel, in het begin van Januari van het jaar 1561. Ofschoon deze man een eenvoudig ambachtsman was, heeft hij zich nochtans door Gods bijzondere genade beijverd aan de gemeente van genoemde stad te schrijven de wijze,

waarop hij was gevangen genomen en al de vragen, die men hem deed en de antwoorden, die hij gaf. Wij hebben die hierbij gevoegd, tot een getuigenis van zijn leven, wandel en zuivere leer; en ook, opdat ieder bekend zou worden met de gaven, die God de geringen schenkt, en de ijver, tegenstand en standvastigheid, die genoegzaam waren om de vijanden te beschamen, maar ook als bijzonder geschikt tot vertroosting en opbouw van zijn kerk, zoals men zal kunnen zien uit de brieven, die hier volgen.

"Broeders en zusters in de Heere,

Het is u niet onbekend, dat op Woensdag de 29e of 30e Januari de beambte van de stad, in gezelschap van enige andere dienaren des morgens tussen vijf en zes uren in mijn huis kwam, en aan de deur, klopte, terwijl ik dacht, dat het mijn knechten waren, binnen kwamen en uit elkaar gingen. De beambte en een ander zochten onder en boven naar mijn boeken, en toen zij vonden wat zij zochten, leidden zij ons gevangen heen. Toen zij mij over straat brachten, zei ik bij mij zelf: "O Heere, niet alleen gevangen genomen te worden, maar ook te sterven, wanneer dit tot uw eer mag geschieden."

Toen wij op de markt kwamen, dacht ik, dat men mij naar de gevangenis zou brengen, maar zij brachten mij op het stadhuis, waar ik enige tijd vertoefde, voor de heren kwamen. Toen zij gekomen waren, groette ik hen vriendelijk. Zij bevalen mij in een andere kamer te gaan, waar ik mijn vrouw vond en drie of vier dienaren. Ik werd terstond geroepen, om te worden ondervraagd. De griffier vroeg mij naar mijn naam. Ik zei, dat ik Jakob van Lo heette. De bevelhebber van de stad, die mijn boeken voor zich had, vroeg mij, in hoeveel tijd ik niet had gebiecht. Ik zei, dat ik dit niet wist, dat ik dit niet onthouden had. Zij vroegen mij andermaal, of ik niet wist, of het drie of vier jaren geleden was. Ik antwoordde toestemmend. Toen mij gevraagd werd, waarom ik niet bij de priesters biechtte, zei ik, dat ik elke dag bij God biechtte, Die ik vertoorn wegens mijn zonden. Ik voegde er bij, dat ik daarin de profeet David navolgde, die zei: Was mij wel van mijn ongerechtigheid, en reinig mij van mijn zonden; want ik ken mijn overtredingen, en mijn zonde is steeds voor mij. Tegen U, U alleen, heb ik gezondigd, en gedaan dat kwaad was in uw ogen." En elders: "Mijn zonde maak ik U bekend, en mijn zonde bedek ik niet. Ik zei: Ik zal belijdenis doen voor de Heere; en gij vergaaf de ongerechtigheid mijner zonde." Waarom ik dus bij de priester niet biecht, het is omdat ik tegen hem niets misdaan heb, en omdat hij mij van mijn zonden niet kan genezen. Gij weet, mijn heren, dat de knecht de misdaad niet kan vergeven, bedreven tegen zijn meester. Veel meer zeg ik, dat, zo ik tegen iemand misdaan heb, ik mij met hem wil verzoenen, zoals mij Christus Jezus leert: "Zo gij dan uw gave zult op het altaar offeren, en daar gedachtig wordt, dat nu, broeder iets tegen u heeft; laat daar uw gaven voor het altaar, en ga heen, en verzoen u eerst met uw broeder." Al deze antwoorden werden nauwkeurig door hem opgeschreven.

De bevelhebber vroeg mij, hoe lang het geleden was, dat ik het sacrament des altaars niet ontvangen had.

Ik antwoordde andermaal, dat ik het niet wist. Het is toch wel vier of vijf jaren geleden, niet waar?" Ik antwoordde toestemmend. "Waarom woont gij dat niet bij?"

"Mijne heren," zei ik, "Ik verklaar hier voor u, dat ik niet anders zeggen wil noch staande houden, dan alleen wat in de canonieke boeken van het Oude en Nieuwe Testament vervat is; en, zo gij het goed vindt de Bijbel te gebruiken, zal ik het u bewijzen."

Enigen verlangden, dat ik zelf zou spreken en geen boek gebruiken; maar de bevelhebber liet mij een Bijbel geven. Ik las hem voor uit 1 Kor. 11, betreffende de

instelling van het avondmaal, en verklaarde hun ieder woord. De bevelhebber zei, dat dit niet in strijd was met het sacrament des altaars, wat de priester iedere dag bediende.

Ik zei hem, dat men het volk een beet brood toonde, en hun liet geloven, dat dit het lichaam des Heeren is, werkelijk en lichamelijk, tegen de leer van Christus Jezus, die bij Mattheüs, in het 26e hoofdstuk, het brood *Zijn lichaam* noemt, als een teken daarvan en bij wijze van spreken; want dat het brood, dat gegeten wordt, ons lichaam onderhoudt en voedt, en ook het lichaam en het bloed van onze Heere Jezus Christus onze zielen voedt en onderhoudt tot het eeuwige leven. Dit alles werd ook door de schrijver opgetekend.

Men vroeg mij, of men niet bidden moest voor de overledenen, en of ik mijn burens niet bijstond in de lijkdienst. En, aangezien ik juist het 25ste hoofdstuk van Mattheüs opengeslagen had, las ik hun over het toekomstige oordeel, teneinde hun te bewijzen, dat wat betrof de levenden, die overblijven zullen, de een ten leven, en de andere ten dood zal gaan.

Zij drongen mij zeer te antwoorden, of ik daardoor wilde besluiten, dat er slechts twee wegen waren. Ik was een weinig, verstoord, en antwoordde: "Gij wilt mij een antwoord ontlokken, om mij daarop te veroordelen; maar ik zal ook het voordeel hebben, dat, indien gij mij oordeelt, gij ook het Woord des Heeren zult oordelen."

Daar ik zag, dat zij volhielden om van mij te weten te komen, of men voor de doden mocht bidden, en of er slechts twee wegen waren, herinnerde ik hun, dat Christus zegt: "Voorwaar, voorwaar zeg Ik u: die Mijn woord hoort, en gelooft Hem, die Mij gezonden heeft, die heeft het eeuwige leven, en komt niet in de verdoemenis, maar is uit de dood overgegaan in het leven." Verder: *Die in Hem, gelooft, wordt niet veroordeeld; maar die niet gelooft, is reeds veroordeeld;* en ik haalde nog andere plaatsen der Schrift aan.

Toen zij zagen, dat ik niets anders bijbracht dan getuigenissen der Schrift zei de bevelhebber, dat het een hachelijke zaak voor hem en mij zou zijn, indien er slechts twee wegen waren. Ik vroeg hem, of hij niet wist om welke reden de Zoon van God in de wereld gekomen was.

"Waarom dan?" vroegen zij. Ik haalde de plaats aan uit de eerste brief van Timothéüs, "Dit is een getrouw woord, en aller aanneming waardig, dat Christus Jezus in de wereld gekomen is om zondaren zalig te maken, van wie ik de voornaamste ben."

Zij wierpen mij tegen, dat God hen niet allen tegelijk zalig maakte, maar dat Hij hen reinigde.

Ik antwoordde, dat, wanneer God hen allen niet in dezelfde tijd zalig maakte, dat dit alleen was, omdat zij in de Zoon van God niet geloofden maar dat Hij hen allen zalig maakt, die in Hem geloven, en dat Hij hun van stonde aan het eeuwige leven geeft. Daarna vroeg men mij, of ik niet geloofde, dat er een vagevuur was.

Ik antwoordde hun tamelijk scherp: Ja zeker.

Welk vagevuur? vroegen zij.

Ik had de Bijbel nog in de hand, en las hun de plaats voor uit de brief aan de Hebreëen, "dat Christus Jezus door Zichzelf de reinigmaking onzer zonden heeft teweeggebracht; en voegde er uit de brief van Johannes bij, "dat het bloed Zijns Zoons ons reinigt van alle zonden." Niet alleen hier, maar ook elders, verklaarde ik van woord tot woord het gelezene.

Zij wierpen mij ook voor, dat ik op een visdag vlees had laten gereed maken. Ik antwoordde, dat ik uit de heilige Schrift wist, dat al wat God geschapen heeft goed is, en dat niets behoeft verworpen te worden, wanneer het met dankzegging genoten wordt, maar dat ik er mij van onthield, om niemand ergernis te geven. Want Paulus

zei, dat hij liever in eeuwigheid geen vlees wilde eten, dan dat hij een broeder zou ergeren.

Daarna vroegen zij mij, of men op de heilige dagen ook in mijn huis werkte.

Ik zei, dat dit soms had plaats gehad, om in de behoefte van mijn werklieden te helpen voorzien, maar dat men op Zondag niet werkte.

Toen zij mij aangaande de samenkomsten ondervroegen, zeiden zij mij, dat ik de predikant was, doch ik ontkende dit. Zij hielden vol, dat ik niet ontkennen kon samenkomsten gehouden te hebben op St. Vincentsdag. Zo iemand bedroefd en verslagen was, dan was ik het; want, toen ik hen dus hoorde spreken, was ik genoodzaakt hun te belijden, dat ik des avonds vijf of zes personen bij mij ten eten had gehad.

Zij vroegen mij toen, wie dat waren. Ik was droevig en bedremmeld, omdat mij enige minder bekende namen niet in de gedachte wilden komen. Toen zij zagen, dat ik zo lang draalde om te antwoorden, zeiden zij, dat ik niet liegen moest, "daar gij," zeiden zij, beloofd hebt de waarheid te zeggen. Zodra ik mij herinnerde, dat het een avondmaal geweest was, noemde ik er enige.

De bevelhebber zei, dat hij bij zulk een avondmaal nooit geweest was. Vervolgens vroegen zij naar onze broeder **Guydo**, en noemden hem zoals gij wel weet.

Ik antwoordde hun, dat ik enkele malen in zijn gezelschap was geweest. Hoe," zeiden zij, "hij is toch herhaalde malen in deze stad geweest, en hield dan talrijke vergaderingen!"

Verder spraken zij over de zesde vervolging, en zeiden, dat ik menigmaal in het gezelschap van **Robrecht Oguier** geweest was.

Ja, zei ik, en wel omdat wij allen van een geest waren. Toen zij mij vroegen, wie mij zo goed onderwezen bad, antwoordde ik, *dat het Christus Jezus was.*

Ziehier beknopt meegedeeld, wat er bij de eerste ondervraging heeft plaats gehad, terwijl ik veel met stilzwijgen ben voorbijgegaan, wat niet nodig was te worden bericht. Ik weet niet, wanneer zij mij weer zullen ontbieden. Iedere dag wacht ik verleiders; doch ik heb geen plan met hen te spreken, als er geen heren bij tegenwoordig zijn. Mijn begeerte, om u de wijze van behandeling mijner zaak toe te zenden was niet groot, en ik zou dit ook niet gedaan hebben, indien ik niet had gedacht en er mij van verzekerd hield, dat gij dat verlangen zoudt, waarbij gij niet zoudt letten op de welsprekendheid en de wetenschap, maar alleen op de geringe gave, die onze Heere Jezus Christus mij geschonken heeft.

Ontvangt het dan, mijn broeders en zusters, met zulk eert goed hart, als ik het u toezend. Ik bezegel het nu met inkt; bidt God met mij, dat Hij mij de genade verleent het met mijn bloed te bezegelen in de vuurvlammen, indien het Zijn wil is. Geschreven in haast, de 3^e Februari 1561.

Uw broeder, Jakob van Lo, een gevangene in Jezus Christus in de gevangenis te Rijssel, in Vlaanderen.

" Als de tijd zal gekomen zijn, maakt dan mijn vrienden met dit geschrift bekend."

Een andere brief van Jakob van Lo, gezonden aan de Godzaligen, waarin hij hen vermaant steeds in hun christelijke roeping te wandelen, niettegenstaande al de kwellingen, die de vijanden hun zoeken aan te doen.

"Mijn zeer lieve broeders en zusters in Christus Jezus!

Aangezien het de goede God en barmhartige Vader behaagd heeft, mij de genade te verlenen mijn eenvoudige belijdenis voor u op te tekenen, en ik slechts weinig papier en inkt bezit, heb ik goedgevonden u deze kleine brief te schrijven en wel, omdat ik de

gunstige gelegenheid daartoe niet meer verwacht. Door de liefde tot uw welzijn en zaligheid word ik gedreven; mijn mond en hart spreken tot u, terwijl ik u bid, in de naam Gods en door de zachtmoedigheid en goedertierenheid van onze Heere Jezus Christus, dat gij wandelt, zoals het behoort, in het beroep, waarin God u geplaatst heeft, en zorg te dragen om te wandelen naar het Evangelie van onze Heere Jezus Christus.

Weest in een dele geschokt door de tegenpartijders; want, wat zij denken ons verderf te zijn, is ons een verzekering van zaligheid. *Want ons is uit genade gegeven in de zaak van Christus, niet alleen in Hem te geloven, maar ook voor Hem te lijden.* Ik ondervind het nu reeds vijf of zes dagen, dat ik hier in de gevangenis ben, die in het vierkant slechts vier treden groot is, en waar ik niet meer licht kan ontvangen dan door twee kleine spleten, die zo nauw zijn, dat men er nauwelijks een vinger in steken kan. Niemand spreekt mij aan. Van dag tot dag, van uur tot nut, wacht ik op de pijnbank te worden uitgerekt, en bovendien een uiterst gestreng vonnis, om levend te worden verbrand.

Het zijn verschrikkelijke zaken voor het vlees, en nochtans weet mijn God het, dat er niets dan vreugde en blijdschap in mij is, als ik denk aan de beloften van onze Heere Jezus Christus en ik mij de woorden van Petrus herinner, die zegt: "Maar gelijk gij gemeenschap hebt aan het lijden van Christus, alzo verblijdt u: opdat gij ook in de openbaring Zijner heerlijkheid u mag verblijden en verheugen. Indien gij gesmaad wordt om de naam van Christus, zo bent u zalig; want de Geest der heerlijkheid, en de Geest van God rust op u. Wat hen aangaat, Hij wordt wel gelasterd, maar wat u aangaat, Hij wordt verheerlijkt." Ik smaak een vertroosting, die alle verdriet te boven gaat.

Broeders en zusters, wacht u wel, om u te scheiden wegens enig kruis en lijden, dat u zou kunnen overkomen, van de gemeenschap van Jezus Christus; integendeel, vermaant elkaar en neemt elkaar bij de hand, en zegt tezamen: "Komt laat ons opgaan tot de berg des Heeren, tot het huis van de God Jakobs, opdat Hij ons lere van Zijn wegen. Laat ons tot Hem uitgaan buiten de legerplaats, Zijn smaadheid dragende. Want wij hebben hier geen blijvende stad, maar wij zoeken de toekomstende." En zoals de apostel ons vermaant: "Daarom dan ook, alzo wij een wolk van getuigen rondom ons hebben liggende, laat ons afleggen allen last en de zonde, die ons lichtelijk omringt, en laat ons met lijdzaamheid lopen de loopbaan, die ons voorgesteld is. Ziende op de oversten leidsman en voleinder des geloofs, Jezus."

Mijn broeders en zusters, laat ons op deze woorden wel acht slaan. Soms zei hij (namelijk **Maarten Oguier**): "Komt, laat ons gaan," en op een andere tijd, toen hij grote haast had: "Laat ons lopen, ontwaakt, ontwaakt uit uw traagheid, en laten wij ons aan de dienst des Heeren overgeven." Aldus herinner ik u de woorden van onze broeder, die voor mij gemarteld is, die dikwerf zei, dat het geen tijd was om te slapen noch zijn gemak te houden, als wij, uw leden, in lijden en verdriet verkeren.

Maar ik bid u, als wij bij u kwamen, zouden wij u niet slapende vinden, dat is te zeggen, geheel en al overgegeven aan uw aardse bekommernissen? Zouden wij dan niet tegen u moeten zeggen, wat Christus tot Zijn discipelen zei: Kunt gij niet één uur met Mij waken? Waakt en bidt, opdat gij niet in verzoeking komt." Staat op dan, broeders, bidt voor de arme gevangenen van Jezus Christus, en dat deze spreuk steeds in uw oren klinkt: "Gedenkt der gevangenen, alsof gij mede gevangen was."

Ik beveel u mijn arme vrouw en zuster, vergeet haar niet in uw gebeden; en, zo het gebeuren mocht, dat zij uit haar gevangenschap verlost wordt, beveel ik haar u andermaal; want om de getuigenis van Jezus Christus heeft zij al haar bezittingen, zoveel zij had, in gevaar gesteld. Doet niet met haar, zoals ik wel eens heb zien

handelen met zulke arme weduwen, die men van allen troost beroofde. Helpt haar, mijn broeders, houdt haar bij u, en toont haar, dat Christus haar een man beschikt heeft, want haar vrienden zullen haar in geen dele weer willen ontvangen, zoals gij weet, dat zulke onwetende lieden zich Christus schamen. Mij aangaande, ik stel mijn zaak in Gods handen, en beveel mij iedere dag in uw gebeden aan. Mijn plan was u uitvoeriger te schrijven, doch de tijd heeft mij ontbroken. Ik heb goede hoop, dat God mij tot een geschikte steen zal maken voor Zijn gebouw, wat ik hoop te verkrijgen door onze Heere Jezus Christus, aan Wie lof zij, prijs en ere, van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen.

Ik dank u voor uw brieven en goede vermaningen, en verzoek u er dikwijls te mogen ontvangen. Bovenal zeg ik u: bidt voor ons, want het is slechts een begin. Ik verwacht, dat zij mij eerstdaags zullen pijnigen, wat ik hoop geduldig te verdragen, vooral door de gebeden, die gij voor mij tot God zult opzenden. Tenslotte beveel ik u in Zijn bewaring en bescherming, aan Wie ere zij in eeuwigheid. Amen.

De 3de Februari 1561."

De tweede ondervraging en de antwoorden van Jakob van Lo, waarin vele punten der Schrift worden verklaard en uitgelegd.

"Zeer geliefden in Christus Jezus, daar het Gode behaagd heeft mij de genade te hebben bewezen, u mijn eerste ondervraging toe te zenden, verleent Hij mij ook nu de genade, u de tweede te doen toekomen, teneinde gij de volharding zien zoudt, die Hij mij schonk in mijn eerste belijdenis. Zo gij verlangt alles uitvoerig te vernemen, wat er bij mijn onderzoek heeft plaats gehad, dan zou de tijd mij ontbreken, want van even na twee uren stond ik voor hen tot des avonds na half zeven, zodat, toen ik weer in de gevangenis gebracht was, de klok zeven uren sloeg.

Zij deelden mij een uitvoerig bericht mee van een brief uit Frankfort, en vroegen mij, of ik hen niet kende, die daarin gemeld werden, en wie meester François van der Riviere was en meester Willem Houbraecke.

Ik antwoordde hun, dat zij dienaren van de gemeente waren te Frankfort.

Zij vroegen mij, wat een dienaar was.

Ik zei, dat dit iemand was, die gekozen en geroepen is met toestemming van het gehele volk en bevestigd door oplegging der handen.

Zij vroegen mij, wat het ambt van dienaren meebracht.

Ik antwoordde hun, dat dit bestond in het Woord te prediken, de sacramenten te bedienen en andere behoorlijke diensten te verrichten.

Toen zij mij vroegen naar de christelijke tucht, zei ik, dat die werd uitgeoefend door de predikanten en de ouderlingen.

Zij vroegen mij, of er hier geen predikant was.

Ik antwoordde daarop niet rechtstreeks, uit vrees van ongunstige gevolgen.

Verder vroegen zij, wie ik hier als overste erkende.

Ik antwoordde: God en de rechters.

"Welke rechters?" vroegen zij.

Ik zei, dat zij het waren, en dat de rechters door God waren aangesteld, wie wij moesten gehoorzamen in alles, wat niet tegen Gods wil strijdt.

Zij toonden mij een klein geschrift, dat broeder **Guydo** voor mij had opgesteld, waarin hij een verklaring geeft van het 5e hoofdstuk van de brief van Timothéüs; ik bedoel dat gedeelte, waarmee pausgezinden de priester en kloosterbeloften willen bevestigen, en zij vroegen mij, waar ik dat gehaald had.

Ik zei te Antwerpen. En omdat dit geschrift hun beloften *paapse beloften* noemde, vroegen zij mij, wat het woord *papist* zeggen wilde.

Ik zei, dat er iemand mee bedoeld wordt, die handelt en leeft naar de bevelen van de paus.

Toen zij verder vroegen, wie die waren, zei ik hun, zij die tegen Gods Woord handelen.

Zij zeiden, dat St. Pieter dan tegen God gehandeld had, omdat hij paus te Rome was.

Ik antwoordde, dat zij mij dit niet met geschiedkundige zekerheid noch met Gods Woord konden bewijzen.

Toen mij gevraagd werd, waarom ik de predikers van hier niet ging horen, antwoordde ik, omdat zij de zaligheid door de bloedstorting van Christus de lieden niet verkondigen, maar wel door de werken. Niet, zei ik, dat ik de werken afkeur, want men moet die doen, omdat zij door God bevolen zijn; maar zij zijn ons niet ter zaligheid nodig, om daardoor het eeuwige leven te verwerven, want door het geloof worden wij zalig. Ik herinnerde hun, wat geschreven staat in het 3e hoofdstuk van het Evangelie van Johannes: "Alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem, gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe."

Zij wierpen mij daarop voor, wat in het laatste oordeel zal worden gezegd: "Komt, gij gezegenden Mijns Vaders. Toen Ik hongerig was hebt gij Mij gespijzigd, en toen Ik dorstig was, hebt gij Mij te drinken gegeven," enz. "Ziet gij wel," zeiden zij, hoe de werken tot onze zaligheid nodig zijn?"

Ik antwoordde hun, dat, zo zij goed letten op de woorden van Christus, zij niet zonden zeggen, dat het door te werken is, daar Hij zegt: "Beërft het koninkrijk, dat u bereid is voor de grondlegging der wereld." En voorzover Hij van de werken melding maakt, spreekt Hij van de zodanigen, die door het geloof geschieden, menigmaal toeschrijvende, volgens de wijze van spreken der Schrift, aan het geloof, wat de werken toekomt, en aan de werken, wat het geloof toekomt.

Toen zij mij vroegen of ik nooit het avondmaal gehouden had, antwoordde ik min of meer twijfelachtig, ofschoon ik dit deed met tegenzin, opdat ik niemand in ongelegenheid zou brengen.

Zij kwamen vervolgens terug op het eerste punt, waarnaar zij mij gevraagd hadden bij het eerste onderzoek, te weten, naar de biecht, en vroegen mij, of ik nog bleef bij hetgeen ik daarvan gezegd had op de dag van mijn gevangenneming.

Ik beantwoordde dit toestemmend. "Indien dit zo is," zeiden zij, "behoort men niet te biechten; dan vergaven de apostelen, volgens het gezegde in het Evangelie van Johannes, in het 20ste h.: "Wie gij de zonden vergeeft," enz., en wisten niet wie."

Ik zei hun, dat zij de tekst niet in zijn geheel aanhaalden; want er is gezegd, voor Christus op hen blies: "Ontvangt de Heilige Geest," om te bewijzen, dat zij uit eigen kracht niet vergaven, maar door de kracht des Geestes, die in hen was; en daarom komt deze macht niet toe, noch is gegeven dan hun, die de geest van God hebben, uit kracht van de prediking in de naam van Jezus, zoals men daarvan een voorbeeld ziet in het 2e hoofdstuk van de Handelingen der Apostelen.

Toen zij mij vroegen, hoe, nadat zij tot gemeente waren toegetreden, en in zonden vielen, zij dan vergeving van zonden zouden verkrijgen, antwoordde ik met de plaats uit Johannes' eerste brief: indien iemand gezondigd heeft, wij hebben een Voorspraak bij de Vader, Jezus Christus, de Rechtvaardige; en Hij is een verzoening voor onze zonden."

Verder vroegen zij mij, of de Heilige Schrift, dat is, het Evangelie van Matthéüs, Marcus, Lukas, Johannes en de zendbrieven der apostelen Gods Woord waren.

Ik zei hun, dat ik daarvan goed verzekerd was.

Zij vroegen mij verder, hoe ik daarvan verzekerd was.

Ik zei, dat ik de Heilige Geest in mij gevoelde, die mij daarvan verzekerde.

Toen deden zij mij naar mijn mening, een dwaze vraag, namelijk, hoe ik wist, dat het de Heilige Geest was, en wie het was, die mij dat gezegd had. Daarmee waren wij geruime tijd bezig. Ik beweerde voortdurend, dat deze zaak niet twijfelachtig was, en dat zelfs de ketters, die nu nog in de wereld zijn, hoe zij ook in gevoelens verschillen, nochtans erkennen dat het Gods Woord is.

Zij dreven de spot met mij en zeiden, dat dit een bloot verzinsel van mij was, aangezien Augustinus en anderen verklaarden, dat zij niet durfden zeggen, dat het de Goddelijke Schrift was, indien de kerk dit niet verzekerde.

Toen ik hun andermaal zei, dat ik mij daarvan verzekerd hield, riepen zij al spottende: "Wie heeft u dat gezegd?"

Ik legde hun de plaats voor uit Jakobus: Alle goede gave en alle volmaakte gifte is van boven, van de Vader der lichten afkomende, bij Wie geen verandering is of schaduw van omkering. Naar Zijn wil heeft Hij ons gebaard door het woord der waarheid." Verder, dat zij zich bewijst het Woord van God te zijn, omdat dit waar is; want wat het heeft voorspeld, geschiedt dagelijks. De Schrift zegt, dat zij die godzalig willen leven vervolging zullen lijden. Dit ondervind ik nu, en vele andere dingen. Christus vroeg aan zijn discipelen: Wie zeggen de mensen dat Ik, de Zoon des mensen, ben En zij zeiden: Sommigen Johannes de Doper, en anderen Elias, en anderen Jeremia, of een der Profeten. Hij zeide tot hen: Maar gij, wie zegt gij dat Ik ben? En Simon Petrus antwoordde: Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods. En Jezus zei tot hem: Zalig bent gij, Simon, Bar Jona, want vlees en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar Mijn Vader, Die in de hemelen is door zijn Geest." Ik zou nog veel meerdere bewijzen hebben bijgebracht, zoals Rom. 8, maar ik zag wel, dat ik er niet mee vorderde.

Toen zij mij vroegen, of ik nog staande hield, wat ik van het sacrament des altaars gezegd had, op de dag mijner gevangenneming, zei ik: ja. Zij zeiden mij vriendelijk, dat ik mij daarin vergiste; en om hun gevoelen te bevestigen, beriepen zij zich op de plaats 1 Kor. 11. vs. 27: "Zo wie onwaardig eet en drinkt, die eet en drinkt zichzelf een oordeel, niet onderscheidende het lichaam des Heeren." Ziet gij wel," zei de een tegen de ander, "hoe gij het loochent, dat Hij het zijn lichaam noemt?"

Ik antwoordde, dat ik volstrekt niet loochende, dat hij het Zijn lichaam noemde, maar dat men er op moet letten, hoe de apostel zelf het daar en elders brood noemt, en het brood Zijn lichaam, en wel omdat het teken de naam draagt van wat het beduidt.

Zij vroegen: "Wilt gij het duidelijker zeggen dan daar gezegd is: Hoc est enim corpus meum: Ziet daar is Mijn lichaam?"

Ik zeg niet, dat Hij zei: „Ziet daar," maar dat Hij zei: "Dat is," wat ik beken; maar dit slechts als "dit betekent" en bij wijze van plechtig spreken bedoeld is, zoals ik bij herhaling heb gezegd. Zulk een manier van spreken wij menigvuldig in de goddelijke Schriften, zoals Paulus zei "En de steenrots was Christus." Wat niet verstaan kan worden naar de letter, omdat Christus geen steenrots is, evenmin als Hij brood is. Verder, Joh. 10, vs. 9 noemt Hij zich *de Deur*; zoudt gijlieden nu willen zeggen, dat Hij een houten deur is, die men opent en sluit als aan de huizen? Men moet weten, dat Hij zich met een deur vergelijkt. En, als de heilige Schrift zegt, dat de Schriftgeleerden en Farizeeën de huizen der weduwen opaten, wilt gij dan beweren, dat zij de, wanden en muren gebruikten? De Schrift zegt uitdrukkelijk, dat zij de huizen opaten; intussen vat gij dit zo niet op, noch andere gezegden, die men in de heilige Schrift vindt.

Zij wierpen mij de plaats voor uit het 6^e hoofdstuk van Johannes: "Tenzij dat gij het

vlees van de Zoon des mensen eet, en Zijn bloed drinkt, zo hebt gij geen leven in uzelf."

Ik antwoordde hun dat daar geschreven staat, dat de Joden murmureerden, zeggende: Zal Deze ons Zijn vlees te eten geven?" Waarop Christus antwoordde: "Ergert ulieden dit? Wat zou het dan zijn, zo gij de Zoon des mensen, zaagt opvaren, daar Hij tevoren was? De Geest is het, Die levend maakt; het vlees is niet nut. De woorden, die Ik tot u spreek, zijn, geest en leven."

Zeer uitvoerig werd er over deze zaak gesproken, doch dit is het voornaamste.

Toen zij mij vroegen, hoeveel sacramenten er zijn, antwoordde ik: twee. Z

ij vroegen mij, of ik de volgende niet voor sacramenten hield: de heilige olie, of laatste zalving, het sacrament der priesterwijding en het sacrament van het huwelijk, aangezien ik gehuwd was.

Daarop gaf ik hun ten antwoord, wat geschreven staat Hebr. 13, vs. 4: Het huwelijk is eerlijk onder allen, en het bed onbevlekt; maar hoereerders en overspelers zal God oordelen." Ik belijd, zei ik, dat dit een heilige instelling van God is, en door Christus Jezus in Johannes 2 bevestigd. Op de vraag waarom ik de doop en het avondmaal veel meer voor sacramenten hield dan de andere vijf, aangezien de heilige Schrift die aldus niet noemt, werd ik gedrongen te zeggen, dat ik er geen zwaarigheid in zag die uit te spreken in namen, die onder ons in gebruik zijn.

Terstond namen zij mij dat kwalijk, en zeiden, dat ik dan metgezellen had.

Ik antwoordde hun, dat, als ik zei: onder ons, dat ik daarmee wilde zeggen onder hen en mij.

Zij vroegen mij, of ik nog staande hield, wat ik gezegd had van het vagevuur en van de gebeden voor de gestorvenen.

Ik antwoordde hun, dat ik niets gezegd had dan wat rust op het zuivere Woord van God, en dat ik het daarom staande hield.

Daarna lazen zij mij een lied voor, dat gemaakt was door een martelaar, in deze stad omgebracht, beginnende: *In 't jaar vijftienhonderd*" enz., en vroegen mij, wat ik daarvan zei, en of er thans nog zulke martelaren van Christus in de wereld waren.

Ik antwoordde toestemmend, en dat ik er in het vuur had zien verbranden.

Vele andere dingen hielden zij mij voor aangaande de eerste vervolging voor de laatste; en terwijl zij een papier voor zich hadden, spraken zij tot mij van een vergadering, gehouden in de Houtstraat. Zij drongen er ook zeer op aan om van mij te weten te komen, of ik met iemand van deze leer in de stad had gesproken. Ik zei, dat ik er over gesproken had met Guido ten huize van wijlen **Robrecht Oguier** en met meester François van der Riviere, te Antwerpen.

Voorts mijn broeders, bid ik u, in de naam Gods, dat niemand uwer bevreesd zij, want mijn voornemen is, met Gods hulp, zonder welke ik niets, maar waarmee ik alles vermag mij liever te laten verscheuren, dan iemand in gevaar te brengen. En, wat mijn vrouw aangaat, blijft bij haar, opdat niemand haar herkent, noch weet, dat zij in deze stad thuis behoort. Bidt God voor ons, om de verzekering van Zijn goede wil te onswaarts in ons te bevestigen, Groet de gemeente in mijn naam, die God bewaren mag van allen kwaad. Amen.

De 5^e Februari.

Uw broeder, Jakob van Lo,
een gevangene van Jezus Christus."

De derde ondervraging van Jakob van Lo, voor de overheid van Rijssel.

"Mijn zeer lieve broeders in de Heere, moet weten, dat op deze vrijdag, de 28e

februari, de overheid mij voor zich ontbood, die mij zei, dat, aangezien ik gehuwd was ik moest meedelen, waar ik gehuwd was en op welke wijze.

Ik antwoordde als op de dag van mijn gevangenneming te Antwerpen.

Zij vroegen mij in welk gedeelte der stad dit geweest was en of dit in de kerk was gebeurd, en door een priester.

Daar ik aan de zwakheid van mijn vrouw dacht, zei ik, dat dit een priester gedaan had, die een waar dienaar van God was, en dat het had plaats gehad in de gemeente Gods.

Toen zij mij vroegen, of men er de mis bediend had, antwoordde, ik ontkennend.

Verder vroegen zij mij, of de priester het koorkleed aan had. Ik zei er geen gezien te hebben.

Zij vroegen: "Wat deed men daar dan?"

Ik antwoordde, dat men er de belofte des huwelijks aflegde, de Naam des Heeren aanriep om Zijn zegen, en dergelijke handelingen meer, zoals men behoort te doen.

Hierin weet gij, mijn broeders, dat ik enigermate ontwijkend antwoordde, maar ik houd mij toch verzekerd, dat zij mij wel begrepen hebben, en dat ik dus gesproken heb in het belang van mijn naasten.

Daarna zeiden zij: "Gij vindt het toch niet kwaad, om de heiligen te aanbidden?"

Ik antwoordde, dat Christus, de hoogste Heere en Medicijnmeester, naar Wie de hemelse Vader ons heeft geboden te horen, ons heeft leren bidden: "Onze Vader, Die in de hemelen zijt," enz. Hij heeft ook gezegd dat alles, wat wij vragen aan Zijn Vader, in Zijn naam, Hij ons dat zal geven. Zij zeiden weer, dat men bij het aanroepen van de heiligen ook tot God bad, omdat zij tot God voor ons bidden en onze voorsprekers zijn. Ik wees hen op de plaats in Johannes: Indien iemand gezondigd heeft, wij hebben een Voorspraak bij de Vader, Jezus Christus de Rechtvaardige." Ik betuigde, dat ik mij aan die enige en zekere advocaat vasthield.

Zij vroegen mij, of men hen niet moest aanroepen.

Ik zei, dat, toen zij in de wereld waren, zij dat niet wilden toe staan zoals blijkt uit de Handelingen der Apostelen. Toen men Paulus en Barnabas ter ere wilde offeren en aanbidden, scheurden zij hun klederen en riepen: Mannen, waarom doet gij deze dingen? Wij zijn ook mensen van gelijke bewegingen als gij, en verkondigen ulieden dat gij u zoudt van deze ijdele dingen bekeren tot de levende God, Die gemaakt heeft de hemel, en de aarde, en de zee, en al hetgeen in dezelve is." Verder, in de Openbaringen, toen Johannes een Engel wilde aanbidden, en hem gezegd werd: "Zie, dat gij dat niet doet: ik ben uw mededienstknecht, en uwer broederen, de profeten, en dergenen, die de woorden dezes boeks bewaren; aanbid God." Verder, van Cornelius en andere, soortgelijke plaatsen; en dat zij naar mijn mening genoeg werden geëerd als men hen navolgt, in geloof, lijdzaamheid en liefde.

Zij vroegen mijn mening over het wijwater, en of ik de zegening der priesters niet achtte.

Ik antwoordde dat God allen gezegend heeft, en dat alles voor de reinen rein en zuiver is.

Vervolgens vielen zij mij weer aan over het avondmaal, en beriepen zich op de plaats uit Exodus 7, waar de staf van Aäron op Gods bevel veranderde in een slang. Wanneer nu, zeiden zij, de dienaren de macht hadden om de een zaak te veranderen in een andere, hoeveel temeer zal het woord van de Meester macht hebben het brood te veranderen in het lichaam. door de woorden van de inzegening?"

Ik zei, dat deze zaken niet gelijk stonden; want, dat, indien de staf veranderd was in een slang, zij geen staf meer was, en daarvoor ook niet meer werd gehouden; dat men in het sacrament niets ziet veranderen, maar het aanschouwt, zoals het tevoren was, en het dezelfde smaak, grootte en zwaarte had.

Aangaande de lichamelijke of wezenlijke alomtegenwoordigheid van Christus, weerlegde ik het, en zei, dat het lichaam van Christus in de hemel blijft tot de oordeelsdag, want dat er geschreven stond: *Want zo dikwijls als gij dit brood zult eten, en dezen drinkbeker zult drinken, zo verkondigt den dood des Heeren, totdat Hij komt.* En dat Petrus zegt: “Welken de hemel moet ontvangen tot de tijden der wederoprichting aller dingen, die God gesproken heeft door den mond van al Zijn heilige profeten van alle eeuw.” En Christus zei: “De armen hebt gij altijd bij u, maar Mij hebt gij niet altijd. Verder: Indien gij dan met Christus opgewekt zijt, zo zoekt de dingen, die boven zijn, waar Christus is, zittende aan de rechterhand Gods.” Daarenboven, omdat ik betuigd had niets te willen zeggen dan wat met de Schrift overeenkwam, vroegen zij mij, waar ik geschreven vond, dat men in het huwelijk verbonden moet worden door een priester.

Ik antwoordde, dat het Gods bevel was, dat, wat Hij had tezamen gevoegd, geen mens zou scheiden; dat Hij van de beginne het huwelijk van de beide eerste mensen had ingesteld. Aangaande de predikanten die trouwen, dat die, door hun roeping vanwege de overheid en het volk, waren aangesteld, om de naam van God aan te roepen, en dat dit niet tegen Gods Woord was.

Zij vroegen mij ook, waar de viering van de Zondag beschreven stond, aangezien de heilige Schrift daarvan niets vermeldt. Ik wees hen op de tien geboden, die van de Sabbat of rustdag spreken.

Om mij tegen te spreken, zeiden zij dat die de Zaterdag moest zijn.

Ik antwoordde, dat deze dag wel door de Apostelen zal verwisseld zijn. Zij ontkenden dit. En, daar ik hun hardnekkigheid zag en ook God mij niet meer herinnerde om hen in deze zaak te voldoen, sprak ik er niet verder over. Daarom, zo gijlieden iets voor deze beide zaken kunt bijbrengen, weest dan zo goed mij dat mee te delen.

Voorts bid ik u mij goede raad te geven, en wel of het u goeddunkt met deze verleiders, die ik verwacht, twistredenen te houden, daar zij mij vele tegenstrijdige dingen zouden kunnen voorleggen, waartoe ik mij niet heb kunnen voorbereiden. Wat mij aangaat, had ik mij voorgenomen te zeggen: Neen, mijn heren, gij hebt mijn belijdenis en geloof gehoord, wat ik bewezen heb, zoveel in mij was, met Gods Woord.

Mijn broeders, terwijl ik deze brief schrijf, heb ik onder mijn papieren goede waarschuwingen en leringen gevonden, om deze genoemde verleiders te beantwoorden. Ik ben daarover zeer verblijd. Bidt God voor mij. Wat u aangaat, weest sterk in de Heere en vrees niet. Ik ben bezorgd voor u, en vrees, dat gij uw samenkomsten door deze kleine verstoring zult nalaten. Weet u niet, hoe de apostel u vermaant, dit niet na te laten, maar veel meer te bevorderen, naarmate gij de dag meer ziet komen.

Och, mijn broeders, neemt acht op u zelf; weet u niet, dat uw dagen geteld zijn, en dat Hij, Die voor Israël waakt, niet slaapt noch sluimert? Zijn zij, die op u wachten, en u aan alle kanten zoeken te bespieden, niet aan de slaap onderworpen, of ten minste slaperig? Vertrouwt mij. Ik zeg dit niet om u in het gevaar te brengen, waarin ik verkeer; de Heere weet, hoe ik voor uw gelukzaligheid bid, maar ik vermaan u, om alle vrees en traagheid ver van u te doen, want zij mishaagt de Heere, Wie ik bid om u sterkte, standvastigheid en kloekmoedigheid en alle voorzichtigheid en wijsheid te verlenen, om uw roeping ter ere van God en opbouwning der gemeente op te volgen. Amen.

De 19^e Februari 1561 des morgens.

Jakob van Lo,

Gevangene in Christus Jezus. Bidt God voor mij."

Brieven van Jakob van Lo, waarin hij de Godzaligen te Rijssel bidt over zijn gevangenschap niet te oordelen dan met de voorzienigheid van God, en hen vermaant goede moed te hebben, en standvastig te blijven.

"De God der vertroosting, en de Vader der barmhartigheid, Die mij onwaardige in deze laatste tijden verkoren heeft, om van Zijn waarheid getuigenis te geven, heeft mij tot nu toe zulk een genade geschonken, dat ik met een goed geweten zeggen kan, dat ik zegevier temidden van mijn kleine kwellingen, die ik klein noem ten aanzien van Hem voor Wie, Die zo groot en onuitsprekelijk is, ik lijd.

Ik begin in mij de waarheid te zien van wat Paulus zegt: "God is getrouw, Die u niet zal laten verzocht worden boven hetgeen gij vermoogt, maar Hij zal niet de verzoeking ook de uitkomst geven, opdat gij ze kunt verdragen."

Welaan dan, mijn broeders, wat zou ons nu hinderen, daar wij zulke beloften van God hebben, om moed te scheppen en zonder vrees te zijn om te vallen in de handen der mensen? Want ik verzeker u, dat hier niet dan blijdschap en vertroosting is: God toch kennen wij in Zijn beloften als de waarachtige. En, opdat gij niet denken zoudt dat ik u met een te grote vermetelheid zou willen bedriegen, kan ik niet zeggen., dat mijn vlees alzo is gedood, dat ik geen aanvechtingen in mij zou gevoelen. Waarlijk, sedert ik hier gevangen zit, heb ik zeer zware gevoeld, die zeer bedenkelijk waren, zelfs, indien ik mijn vrouw had willen geloven, dat ik hier nu niet meer zou zijn, en mij van deze gevangenschap zou wensen verlost te zien. Maar hoe? God, die de ootmoedigen vertroost, heeft Hij mij lang in dezen strijd gelaten? Ik zeg u: nee; want, nadat ik alles bedacht had, kwam ik tot de overtuiging, dat ik hierin niet gekomen was bij toeval, maar door de heftige voorzienigheid en het bevel Gods. Hoe dat?

Daarom, toen ik buiten mijn huis was, wat meermalen gebeurde, tot twaalf, een uur toe, om het gevaar te ontwijken, waarin ik nu verkeer; ja, toen ik zelfs de gehele nacht uitgebleven was, zo geschiedde het in hetzelfde uur, toen zij mij kwamen gevangen nemen, dat ik weer thuis geweest was, en dat, al had ik ook de gehele nacht in vrees doorgebracht, in het uur toen ik gevangen genomen werd, ik juist toen in kalmte en vrede sliep.

Daarom dan, mijn broeders, verwerpt deze dele redenen als gij namelijk zegt: Ja, men zou wel te veel kunnen doen!" "Indien hij mij had willen geloven," zal een ander zeggen, "zou hij niet zijn, waar hij nu is; nu ziet hij, hoe het hem gaat." Ik zeg u, laten zulke woorden niet over uw lippen vloeien, en verwerpt zulke gedachten, een christelijk hart onwaardig.

Leert met mij in de school des Evangelies de voorzienigheid Gods belijden, Die alle dingen regeert, en laat ons God de tijd niet voorschrijven, en niet beweren, dat Hij niet zou kunnen beschermen dan op deze of die dag of op die tijd. Hij heeft de kinderen Israëls bewaard, die vervolgd en besprongen werden door Farao, en hen droogvoets door de Rode zee doen gaan; en was dit niet tegen alle menselijke verwachting? Zagen zij niet vervuld wat Mozes, de dienaar valt God beloofd had, te weten, dat zij niet vrezden moesten, en dat de Heere voor hen strijden zou? Wat meer is; toen zij de zee doorgedaan waren en in de grote woestijn kwamen, waar zovele vreselijke dieren, als leeuwen, draken, luipaarden, beren, tijger, een menigte slangen en andere wilde dieren waren, heeft God Zijn volk op zulk een moeilijken en gevaarvolle weg wel kunnen bewaren.

En nu, mijn broeders en zusters, is de arm des Heeren nu verkort, dat Hij ons niet voor het kwade zou kunnen bewaren, zoals Hij ten allen tijde Zijn volk gedaan heeft? Ik zeg dat, indien wij in het ware geloof voortgaan, Hij niet alleen machtig is om ons te

bewaren voor al onze vijanden; maar ook te midden van dit boos en onbekeerd geslacht, waaronder wij wonen, ons te doen wassen en toenemen.

Laat ons dan, mijn broeders, hem gedurig bidden, opdat Hij ons geleide in Zijn wegen, en wij tot Zijn eer de korte tijd van ons leven mogen teneinde brengen. Mij aangaande, ik zie, dat de verbreking van mijn tabernakel nabij is. Met Paulus zeg ik: "Ik houd mijn leven niet dierbaar voor mij zelf, opdat ik mijn loop met blijdschap mag volbrengen en de dienst, die ik van de Heere Jezus ontvangen heb, om te betuigen het Evangelie der genade Gods."

O, mijn vrienden! ja, nog eens, mijn vrienden! gij allen tezamen, aan wie de Heere Zijn kudde in bewaring gegeven heeft, spaart uzelf niet. Want als de grote Herder, onze Heere Jezus Christus, verschijnen zal, zult u uw loon des erfdeels ontvangen. Welaan dan, mijn broeders, bevordert met alle macht en ijver de opbouwning des Heeren, en wacht op anderen niet, maar een ieder van u ga in zijn roeping voort.

Voor het overige vermaan ik u allen in het algemeen, en ieder in het bijzonder, om wat hij van de Heere ontvangen heeft, voor Hem aan te wenden. Het is nu geen tijd zijn eigen voordeel te zoeken, maar dat van een ander. Wat belet u in uw roeping voort te gaan? Is het niet de liefde tot uzelf? Is het niet, omdat u uzelf zoekt? Oordeelt u zelf, opdat gij niet door de Heere geoordeeld wordt.

Zeer geliefden, deze brief heb ik u niet geschreven om u te ontmoedigen, maar om u moed te geven, en om u geheel tot de dienst van de Heere genegen te maken; want de tijd is kort en nabij. Nog slechts een korte tijd, en Hij die komen moet, zal komen en niet vertoeven. Bedenkt gij niet, wat Christus onze Meester zegt: "Als gij de vijgenboom ziet bloeien, weet dan, dat de zomer nabij is?" Derhalve, als gij de vervolging en de verdrukking ziet, zegt dan, dat die dag aanstaande is; en, aangezien wij reeds lang deze dingen hebben aanschouwd, weest dan op uw hoede, opdat gij niet wordt overvallen. Verder; niet genoeg kan ik de goede God voor al Zijn weldaden loven, die Hij mij bewezen heeft. Bidt steeds voor ons, want wij bidden voor u.

Hedenmorgen was ik bedroefd, en dit duurde tot de middag. Ik meende namelijk, dat God enige van onze broeders de vijanden in handen had gegeven, en wel daar men hede ochtend, omstreeks vijf uren, drie of vier gevangenen hier bracht; maar ik verheugde mij weldra, toen ik hoorde dat het dieven waren. De tijd ontbreekt mij verder. Laat ons moed vatten! Ik hoop zeer spoedig het einde te zien en tot mijn God te gaan.

De 6^e februari 1561.

Uw broeder,

Jakob van Lo."

Een brief van Jakob van Lo aan **Guydo de Bray**, waarin hij deze vermaant zijn plicht te doen en zijn ambt waar te nemen bij de kudde van Christus.

"Als ik nadenk, zeer lieve broeder, hoe Jona, een profeet en dienaar van God, door een zekere voorzienigheid in de zee werd geworpen, ontvangen en ingeslokt door die grote en vreselijke vis, daar beschikt door de wonderbare raad van God, zoals gij beter weet dan ik, en deze Jona zich op zee begaf om het bevel van God te ontlopen en om de vrees der mensen, meen ik ook, dat God de Heere mij verkozen heeft, en het lot is op mij gevallen, zoals het op Jona viel, ja, dat ik geworpen ben in de afgrond en in het diepste van de zee dezer wereld, en deze kerker zijn mond opengedaan heeft en mij ingeslokt, en al de baren en golven des Heeren over mij moeten heengaan, opdat daardoor het gevaar een einde neme. En, gelijk Jona dodelijk zondigde, toen hij wilde vluchten voor het aangezicht van de levende God, also belijd ik ook met mijn gehele

hart dikwerf tegen de Goddelijke goedheid te hebben gezondigd, zowel door onachtzaamheid, als door mijn onwetendheid en dergelijke dingen. En, gelijk de zee gestild werd, toen Jona daar in geworpen werd, alzo hoop ik ook, dat het onweer, dat opgekomen is, voor ditmaal zal worden gestild, en dat het nietig scheepje van onze vergadering zijn tocht volbrengen mag en behouden zal aankomen.

Daarom, mijn broeder, beveel ik u, geleid het zeker! En, daar mijn einde nabij is, gebruik ik temeer vrijmoedigheid u te vermanen om u getrouw en ijverig in uw bediening te gedragen, en u in alles en overal een voorbeeld, duidelijk voor God en de mensen, te betonen. Ik zeg dit niet, omdat ik aan uw standvastigheid of ijver twijfel, want ik ben getuige, sinds ik met u heb omgegaan, dat gij u temidden van de strijd gedragen hebt zoals het behoort; maar de zorg, die ik voor u heb, dringt mij u te vermanen als mijn welbeminde. En, ofschoon gij thans in de waarheid bevestigd bent, acht ik het nochtans een goede zaak te zijn, zolang ik nog in dit lichaam leef, u door vermaningen op te wekken.

Welaan dan, mijn broeder, schep moed, wees kloek van geest, en de Heere zal u een medehelper in uw bediening verwekken, en zal door u zijn werk doen gelukken, zoals gij reeds genoeg hebt aanschouwd. Verlaat Nederland niet, en zie niet naar hen, die de plaatsen zoeken om hun gemak te houden. Let op hetgeen Christus zijn Apostelen zei: "Ik zend u als schapen in het midden der wolven," en op meer dergelijke gezegden. Ik zeg dit niet, om de ware dienaren, die zich in verzekerde plaatsen bevinden, te lasteren en te misprijzen; maar ik zeg dit tot bloodaards, die niets dan hun gemak zoeken.

Overigens mijn broeder, heb acht op uzelf en op de gehele kudde, waarover u de Heere als opziener en wachter gesteld heeft, om zijn volk te leiden tot Zijn eer en tot opbouwning van Zijn gemeente. Ik heb u slechts beknopt geschreven, omdat ik bekende, dat het mijn bedoeling niet was u te schrijven, maar veel meer om te horen. Groet uit mijn naam allen, die in de bediening zijn, en zeg hun, dat zij zich vertroosten en moed vatten. Bid God voor mij, opdat Hij mij de genade verleent mijn loop te voleinden tot Zijn eer en tot opbouwning der gemeente.

Het daglicht begeeft mij, daarom moet ik eindigen.

De 8e Februari 1561.

Jakob van Lo, een gevangene van Jezus Christus, in de gevangenis te Rijssel, in Vlaanderen."

De gelukzalige uitkomst, die God Jakob van Lo, Zijn dienaar, schonk, op de 15e Februari 1561.

Bovenstaande brieven leggen voldoende getuigenis af van de waarheid van God die deze heilige man zeer standvastig voorstond.

Nu blijft er nog over te weten, hoe hij de waarheid, tot bevestiging en vertroosting der godzaligen, met zijn bloed heeft bezegeld.

Nadat hij vele aanvallen had weerstaan, die de overheid hem iedere dag aandeed, beval men enige minderbroeders om met hem te redetwisten. Om een goede glimp aan de zaak te geven, zonden zij vooraf een oud boek naar de gevangenis, tot een teken, dat zij daaruit hun bewijzen ontlenen wilden. Maar Jakob van Lo was niet zeer bekommerd, om hun te antwoorden, want al hun twistredenen bestonden, slechts in het geschreeuw, als woedende en dulle lieden: "*Vervloekt, vervloekt! In het vuur, in het vuur!*"

En, daar zij zagen dat hij hun bedreigingen en grote woorden zich niet zeer aantrok, werden zij zeer verbitterd, vooral omdat hij die versmaadde, en hij slechts antwoord gaf aan de schepenen van Rijssel, en wel op gemanierde en zachtmoedige wijze, maar toch met standvastigheid, wat zij hardnekkigheid van een verleider noemden, die,

zoals zij zeiden, voortsproot uit hovaardigheid en ijdele eer en om van zich te doen spreken.

Van Lo zei, dat hij in dit alles geen hovaardigheid zag noch de begeerte naar menseneer, maar veelmeer een afgrond van wereldse oneer, gepaard met een moedig tegemoet gaan van de dood, die hij verwachtte. "Ik haak," zei hij, "naar geen andere eer, dan naar die van mijn God, tot het voorstaan waarvan ik bereid ben tot de dood te strijden." Daarna werden al zijn boeken naar het minderbroedersklooster gezonden, om die te onderzoeken. Onder die boeken was een Bijbel, te Genève gedrukt, die veroordeeld werd om te worden verbrand.

Toen deze heilige persoon veroordeeld was om levend verbrand en zijn lijk tot as verteerd te worden, en hij zijn vonnis gehoord had, riep hij met luider stem: "*O Heere, reken hun deze zonde niet toe, want zij weten niet, wat zij doen!*"

Het genoemde vonnis werd ten uitvoer gebracht de 15e Februari, in het jaar onzes Heeren 1561. Omstreeks vier uren des namiddags werd hij naar de strafplaats gebracht, waar hij zich zeer standvastig gedroeg, terwijl hij voortdurend voor zijn vijanden bad.

Toen hij als naar gewoonte met ketenen was vastgemaakt, spotte een van zijn rechters met hem, en was zo onbeschaamd te zeggen: "Ziet hem daar in grote eer aan zijn tafel; hij heeft ook zijn servetten," waarmee hij de ijzeren ketenen bedoelde.

En aldus verdroeg hij de schande en de bespottung der wereld, om in de vlammen zijn ziel aan de Heere Jezus Christus op te offeren, en wel met zulk een ijver, dat zij, die hem hadden veroordeeld, daardoor overwonnen, in de war en verbaasd waren.

3. Paulus Millet, bijgenaamd de Ridder

JAAR 1564

De gevangenen doen de uitverkorenen in hun zwakheden gevoelen, dat God hun een algenoegzaam Vader is, Die hun de volmaaktheid van al Zijn beloften betoont.

Mr. Paulus Millet, bijgenaamd de Ridder, bedienaar van het Evangelie in Nederland, en voornamelijk te *Rijssel*, in Vlaanderen, behoorde in zijn tijd tot de minderbroeders orde te Doornik, en gedroeg zich daar tamelijk goed en eerzaam, vooral wanneer men de plaats, de poel en de wilde dieren in aanmerking neemt, onder wie hij woonde.

Behalve de moeilijke post, die hij bekleedde, om de jonge kinderen te onderwijzen, predikte hij ook van tijd tot tijd. En, ofschoon hij dit deed op dezelfde wijze als de anderen, viel hem toch dikwerf, van die tijd af, wat uit de mond, dat zeer nabij de waarheid was, en hij openbaarde, wat de anderen zozeer trachtten te verbergen. Ook de herinnering waardig is, als iets wat zelden plaats had, dat, wanneer er enige misdadigers moesten ter dood gebracht worden, hij bij hen geroepen werd, en hij dus de gaven bezat hen gepast te vermanen en te onderwijzen, voor en gedurende de uitvoering van het vonnis, tot groot nut van de misdadigers en het volk.

Eindelijk openbaarde hij zijn hart aan een minderbroeder, een van zijn metgezellen, zodat een hunner, *Willem Cornu* genaamd, van wie wij boven gesproken hebben, dit vernam, en zij samen daarover spraken, en besloten zich te verwijderen, onder belofte van niet terug te keren.

Nadat zij alzo de monnikenorde hadden verlaten, zond men hen met brieven aan enige lieden gericht naar Rouaan, waar toen de waarheid in het openbaar werd gepredikt, teneinde hen, na onderzoek van hun geschiktheid naar verstand en hart in de dienst te gebruiken, wanneer dit nodig was.

Korte tijd daarna werd Paulus door de gemeente te *Valenciennes* ontboden, en

nadat hij door de predikanten van Rouaan onderzocht was, vond men, dat hij de gemeente Gods van enige dienst kon zijn, waarom hij ook daarheen gezonden werd. Maar, daar hij iemand was van een eerlijk karakter, en niets tegen zijn overtuiging wilde doen, verontschuldigde hij zich hij herhaling, zelfs toen hij te Valenciennes gekomen was, voor men hem het ambt van dienaar wilde opdragen; en, zich tot zulk een betrekking ongeschikt gevoelende, verzocht hij de genoemde gemeente, om hem, voor zij hem die bediening toevertrouwde, voor enige tijd naar Parijs te willen zenden, om zich daar te oefenen. Men sprak er over en zij kwamen overeen, hem te zenden. Doch, aangezien men daar de heilige Schrift niet zo onverdeeld aanwendde als te Orleans, ging hij daarheen, teneinde daar meerdere bekwaamheid op te doen dan hij nu bezat. Hij vertoefde daar gedurende het hele beleg van *Orleans*, en hield bezig met prediken, maar ook om arbeiden aan de vestingwerken van de stad. Gedurende deze tijd zag men, dat hij een ware vrees tot God en liefde tot Diens Woord in het hart had, vooral omdat hij boven de arbeid, die hij met anderen verrichtte, groot gebrek leed, en wel met lijdzaamheid en onderwerping, zonder te klagen.

Nadat de vrede van de ene kant door de prins van Condé en van de andere zijde door de opperbevelhebber gesloten was, vond hij goed, volgens de raad der predikanten van Orleans, die hem een bewijs van goede handel en wandel medegaven, naar Nederland te aan, en wel omdat het aantal gemeenten daar zeer toenam. Toen hij te Valenciennes gekomen was, deelde hij de reden van zijn komst mee, en wel uit kracht en onder overlegging van de getuigenissen, die hij had. Men stond hem toe daar te prediken, totdat de gemeenten met onderling goedvinden daarin verandering zouden brengen, hetwelk kort daarna plaats had. Toen *al de gemeenten van Nederland* waren vergaderd, om de zaken te beslissen, die de ere Gods en het kerkbestuur aangingen, bevestigde men hem, niettegenstaande zijn verontschuldiging wegens zijn onbekwaamheid tot zulk een taak, in de dienst.

Daarna was hij voornemens in het huwelijk te treden, en huwde dan ook een eerbare dochter, Maaiken genaamd, die wegens de godsdienst Armentières, waar zij geboren was, had verlaten.

Sedert hij echter gehuwd was, men weet niet hoe dit kwam, begon hij de moed te laten zakken, en kreeg verdriet, en wel ten gevolge van enige vrees, die hem bevangen had, zodat hij op alle mogelijke middelen peinsde om naar Frankrijk te geraken. Men moest hem eindelijk zijn ontslag geven, onder voorwaarde echter, dat hij zich steeds aan de Nederlandse gemeenten verplicht zou rekenen, en wanneer men hem weer ontbood, hij gehouden zou zijn, zonder enige verontschuldiging en uitstel terug te komen.

Met zijn vrouw van Antwerpen vertrokken, waar hij in de vergadering³ tegenwoordig was en hem zijn ontslag gegeven werd, kwam hij te Rijssel, om daar voor zijn vertrek zijn zaken te regelen. Doch God, Die alle dingen tot Zijn eer kan wenden, beschikte het anders dan genoemde Paulus dacht.

Toen hij namelijk op het punt stond van te vertrekken, was hij voornemens met zijn vrouw de avond door te brengen bij zekere Matthys, een Godvrezend man en diaken van de gemeente, die toen, ter oorzaak van de godsdienst, door de rechterlijke macht te Rijssel zeer gezocht werd. Zijn bureu, die wisten, dat hij die avond thuis was, gaven dit aan de geestelijke van de stad te kennen, die het spoedig aan de rechters meedeelde, opdat deze gereed zouden zijn, wanneer hij die nodig had. En, aangezien zij zeer laat aten, en Paulus bedacht, dat het niet geraden was, hem zo laat naar huis te

³ Waarschijnlijk de classisvergadering in 1562?

laten brengen, zei hij tegen Matthys, dat hij deze nacht bij hem blijven zou. Matthys deelde hem het bestaande gevaar mee, en zei, dat hij beter doen zou daar niet te blijven slapen, aangezien anders de een noch de ander zeker zou zijn, en dat er soms in één uur meer kon gebeuren dan in honderd andere. Doch hij kon Paulus niet overreden heen te gaan.

Op de tweede Pinksterdag, omstreeks twee of drie uur in de nacht, kwam aan het huis van Matthys de procureur des konings in het gebied van Rijssel, vergezeld van gerechts dienaren, die zacht aan de deur klopten. En, daar zij bemerkten, dat men zich niet haastte om open te doen, verbraken zij een venster en klommen er door en deden zo de deur open.

Zo spoedig echter hadden zij het venster niet verbroken en de deur opengemaakt, of Matthys en zijn vrouw waren reeds achter uit het huis ontvlucht. Paulus, die met zijn vrouw bleef liggen, had ook wel een middel kunnen vinden om weg te komen, behalve als God hem daartoe de moed gegeven had. Toen de gerechtsdienaren zagen, dat zij, die zij zochten, hun ontlopen waren, begonnen zij onder en boven te zoeken. En in de kamer gekomen zijnde, waar Paulus met zijn vrouw vertoefde, vroegen zij aan de zuster van Matthys, wie deze man en vrouw, die daar bij elkaar lagen, waren. Zij zei, dat hij een koopman uit Frankrijk was, die daar was blijven slapen. En, daar hij redelijk goed Frans sprak, dachten zij, dat dit, zo was, en durfden hem niet gevangen nemen, zonder eerst mondeling vrijheid daartoe gevraagd te hebben aan de geestelijke, die hun beval hen gevangen te nemen.

Terwijl enige naar de geestelijke gegaan waren, waren er anderen tot zekerheid, dat hun de prooi niet ontgaan zou, in de kamer achtergebleven. Niettegenstaande dit, stond zijn vrouw toch op, hield zich, alsof zij enigermate ongesteld was, ging naar beneden, waar zij niemand vond, liep het huis uit, en ontkwam alzo het gevaar.

Paulus werd rechtstreeks naar het kasteel van de stad gebracht, en spoedig werd hem gevraagd, vanwaar hij was, wat hij deed, en wat hij in de stad gedaan had en vooral in het huis, waar hij gevangen genomen werd. Hij antwoordde rondborstig, en verklaarde hem, wie hij was en in welke bediening hij zich oefende. Op het horen daarvan waren zij zeer verwonderd, en bovenal omdat zij hem zo verstandig en gepast hoorden spreken.

Terwijl hij op dit kasteel was, waar hij lang genoeg vertoefde, liet men niet na bij herhaling monniken bij hem te zenden, om met hem te redetwisten; doch het was vergeefse arbeid, aangezien God hem tegen hen derwijze hielp, dat zij niets aan hem hadden, en niets op hem konden winnen.

Kort daarna werd hij naar Doornik gebracht, en daarin de gevangenis gezet van het bisschoppelijke hof, welke een zeer onaangename kerker was, zoals men uit zijn brieven zien kan. Onder grote aanvechtingen en pijnigingen bleef hij daar geruime tijd, totdat hij weer naar Rijssel gebracht werd.

Andermaal betrad hij daar de gevangenis, terwijl hem een minderbroeder werd toegezonden, Desbonets geheten, die deze Paulus zeer aanporde om zijn gevoelens te herroepen, die hem zelfs het gemoed bewoog, zodat Paulus hem bad hem met vrede te willen laten, of over andere dingen met hem spreken.

Op zekere dag, toen Desbonnets hem vroeg: gelooft gij niet, dat, na het uitspreken der woorden van inzegening over de offerande het brood in het lichaam van Christus verandert? Antwoordde Paulus hem: "Indien ik een onwetend mens was, zoudt gij mij kunnen wijs maken wat gij wilde; maar, daar gij weet, dat ik op uw manier er meer dan duizend heb geofferd, die op het altaar werden gedekt door het kussen van de mis, waar zij 's nachts door muizen en ratten werden verslonden, waarom vraagt gij mij naar zulke zaken, alsof ik niet wist, hoe het er mee gaat?"

Teneinde te beter met zijn aanvechtingen, die hij niet alleen van buiten of van zulk volk had te doorstaan, maar die hij ook inwendig gevoelde en te overwinnen had, bekend te worden, is het nodig enige brieven te laten volgen, die hij gedurende zijn gevangenschap schreef, en waaruit ook de lezer zien kan, hoezeer deze Godzalige martelaar door de Heere was begaafd, opdat wij volgens zijn voorbeeld in dergelijke tegenspoed en aanvechtingen standvastig en oprecht zouden zijn, zoals een waar christen betaamt. En, aangezien er een groot aantal van deze brieven bestaan, willen wij slechts beknopt de inhoud van de meest uitvoerige meedelen, terwijl de andere waardig zijn in hun geheel in dit boek te worden opgenomen, daar zij vervuld zijn van rijke christelijke vertroosting.

Als een getrouw dienaar, die niet moe wordt zijn plicht te doen en te onderwijzen, schreef hij aan de gelovige broeders te Rijssel, dat, zo dikwerf een christen Gods hand op zich voelt drukken, hij daarom niet mag twijfelen noch mistroostig worden, maar daarover zich behoort te verblijden, als die weet, dat het van de hand des Vaders komt, Die niet wil, dat Zijn kind verloren gaat, zodat zulke kastijdingen tot ons nut zijn, omdat zij ons opwekken en God leren kennen, Die wij vergeten hadden.

Hij bad hun en vermaande hen ook om niet op te houden voor hem te bidden, daar hij zag, dat hij de dood niet kon ontgaan, noch de verschrikking van door zo vele vijanden te worden besprongen; dat zijn zwakheid behoorde versterkt te worden door gedurige gebeden der gemeente, dat zij de liefde onder elkander moesten beoefenen, en elkaar zo beminnen, dat er nimmer tweedracht onder hen ontstond; dat zij met een oprechte ijver tot God moesten bezielde zijn, tot Zijn eer en heerlijkheid; dat zij in onschuld aan de jonge kinderen moesten gelijk zijn; dat zij zich wachten zouden in hun zonden te blijven, en God om genade moesten aanroepen; eindelijk, dat zij gedachtig moesten zijn aan de goede vermaningen, die hij hun gedaan had.

Door een andere brief deelde hij hun mee, dat hij begonnen was een geloofsbelijdenis te schrijven, en hun die toe had willen zenden; maar dat hem de tijd niet vergund was die te eindigen, daar zijn dood aanstaande was; dat de begeerte van zaligheid, die hij voor allen gevoelde, de reden was, waarom hij hun zo dikwerf de vrees des Heeren en de vermaningen, die hij gedaan had, herinnerde; dat hij de hulp van boven zeer nodig had, daar hij zwak en verlegen was, en door hun gebeden de genade der standvastigheid van God zou mogen verkrijgen.

Van alle andere brieven zijn de onderstaande, om hun beknoptheid, hier bijgevoegd; waarvan de een gericht is aan zijn vrouw, en de andere aan een juffrouw van dat land, die hij in de heilige Schrift had onderwezen.

"Genade, vrede en barmhartigheid zij u van God de Vader en de Heere, Jezus Christus tot in eeuwigheid. Amen.

Mijn zeer lieve en welbeminte vriendin, ik groet u met geheel mijn hart, en bid u geduldig te zijn in moeilijkheden, waarin het God behaagd heeft ons te doen verkeren. Ik bid Hem, dat het Zijn goede wil zij, dat ten beste te willen keren, tot Zijn eer en onze zaligheid.

Ik verwonder mij, dat ik zo zwak ben, en word ontevreden op mij zelf; want, zodra ik mij de dood voor ogen stel, en besluit die te willen ondergaan, zo verflauwt mijn geest; ik doe niets dan beven, zodat ik geheel mistroostig word. In die ogenblikken zucht ik wel duizendmaal naar de hemel, tranen vloeien zonder ophouden uit mijn ogen, als ik de zwakheid van lichaam en ziel gevoel, en verval daarbij tot zulk een vertwijfeling, dat de lust, die ik behoorde te hebben om bij Christus te zijn, veel van mij wijkt, en ik nauwelijks de mond kan openen om Hem aan te roepen. Daarom

smeek ik u, ten allen dag voor mij tot God te bidden, dat het Hem behagen mag, mij niet te verlaten. Hij, Die de stomme kan doen spreken, is het, Die het willen en volbrengen geeft, en zonder Wie wij niets kunnen.

Ik weet en erken, dat, indien Hij ons aan onze boosheid en ellende overliet, ja, al verdoemde Hij ons ook, Hij ons geen ongelijk zou aandoen. Bid Hem met geheel uw hart, om gedachtig te zijn aan Zijn grote barmhartigheid, en mij niet te oordelen naar verdiensten. Zo het hem behagen mag mij tot het einde te beproeven, Zijn wil geschiede; doch, Hij verlate mij niet, en door Zijn genade hoop ik geduldig te zijn. Wanneer Hij met mij in het gericht wil treden, veroordeel ik reeds mijn ongerechtigheid. Indien Hij mij in het verderf en de afgrond wil storten, belijd ik, dat Hij steeds rechtvaardig zal zijn, en bevonden zal worden naar recht te hebben gehandeld, en hen zal overwinnen die Hem tegenspreken. Met Job bid ik Hem, dat Hij met Zijn krachtige en verschrikkelijke arm het dorre blad niet wil vervolgen, noch met Zijn verterend vuur het stro genaken. Indien het Hem behaagt, zal Hij Zich over mij ontfermen en mij genadig zijn; Hij zal mijn broosheid te hulp komen, mij tot Zijn eer gebruiken, of Hij zal mij verlossen.

Vat moed, mijn lieve vriendin, en wacht u te vallen in de handen van deze grijpende wolven, want men heeft er verwonderlijke pijnigingen uit te staan. Ik wens naar de dood, en kan die niet vinden, zoals ik verlang dat die mij overkomt. Gods werken, zegt David, zijn wonderbaar en Zijn oordelen onbegrijpelijk; dit heb ik gevonden en vind het nog.

Voorts vaar ik wel en beter dan ik wel gedacht had, zodat ik mij daarover verwonder, daar ik in het begin zo zwak was; maar het is Gods werk, Die doet, wat Hem behaagt, ziende op het einde, dat Hij bevolen heeft.

Wat u aangaat, troost u in God, laat hem begaan, en word niet ontroerd over hetgeen Hij met mij doen zal, daar Hij mij voor een van Zijn uitverkorenen houdt, mij bijstaat, en mij leidt door Zijn genade tot een zalig einde mijner ziel. Al de kwellingen acht ik niet, die ik geleden heb, en die ik nog verduren zal; en er is niets, dat mij verschrikt dan mijn broosheid en vrees. Bid daarom vurig voor mij, opdat ik niet zo bevreesd noch weekhartig zij, en in het geloof niet zou blijven volharden.

Nu, de Heere zegene en behoede u. Ik twijfel niet, of gij hebt zeer geweend, en houdt deze ellende onder ons voor een algemene. Doch grijp moed, en troost u in de Heere. Zo Hij met u is, is alles goed.

Mijn grootste droefheid is de vrees, die ik gevoel, dat Hij mij wegens mijn zwakheid, die niet gering is, zal verlaten. Ik vrees zozeer tegen Hem te hebben misdaan, als slechts mogelijk is; en ik ben, zoals ik u gezegd heb, zo krank, dat ik mij zelf niet kan beheersen. Zie, in welke vrees ik verkeer. *O God, Die ik met alle zinnen en met alle krachten bemin, kom uw arme dienaar te hulp, en verlaat hem niet, opdat hij een van de Uwe en een der minste van uw gemeente, blijven mag. Ik heb U lief, Heere, Gij weet het, en zoek Uw eer te verbreiden; geleid mij, waar Gij mij hebben wilt, al was het ook in de dood. Gij kent, o God, mijn hart, en de wil, die ik heb om een van de Uwen te zijn. Och sterk mij, mijn God, en vervul mij met standvastigheid, opdat ik niet dwaal. Uw wil geschiede en niet de mijne.*

Onze Heere en Zaligmaker Jezus Christus geve u Zijn genade en vrede tot in eeuwigheid!

Ik twijfel niet, mejuffrouw en geliefde vriendin, of gij was enigermate bedroefd en geschokt, omdat ik nu in de handen van de vijanden des Evangelies gevangen ben. Want ik weet zeer wel, dat gij mij toegenegen bent, en zeer graag mijn vermaningen, om in de vrees des Heeren te wandelen, aangenomen hebt, omdat gij mij altijd hield voor wat ik wenste te zijn, namelijk om oprecht te wandelen, zonder

geveinsdheid en huichelarij. Doch, nu gij ziet, dat ik tot het einde toe gekweld en geplaagd word, alsof God mij had verlaten, zou ik mij niet verwonderen, indien de satan, die een vijand van onze zaligheid is, u niet van gedachte zocht te veranderen, namelijk om mij voor een geheel andere aan te zien, teneinde u daardoor zover te brengen, om mijn goede vermaningen, die ik u gedaan heb, te misprijzen en te verachten.

Terwijl ik hierover nadacht, mejuffrouw, vond ik goed u deze te schrijven, niet met het doel om mij te rechtvaardigen, of u te doen geloven, dat ik zonder zonde ben. God wil niet, dat ik zo verblind zou zijn mij zelf niet te kennen, want ik weet, dat er niets goed in mij is, en dat ik door vele gebreken heb misdreven. Mijn bedoeling is dus om u in de Naam van God te bidden, altijd moed te vatten, en tegen al de aanvechtingen van de duivel op uw hoede te zijn. Dank God, dat Hij u onder de wolven en vijanden van Zijn heilig Woord heeft bewaard, en wees verzekerd, dat Hij u verder bewaren zal. Zijn heilige Engelen hebben zich rondom u gelegerd, opdat zij u niet zouden hinderen; vertrouw dan op Hem. Lees de 91^e Psalm, en volg de raad, die daarin allen gelovigen gegeven wordt. Bezwijk niet wegens een geringe vrees, want God zal u niet boven vermogen laten verzocht worden. Ik weet wel, dat er een wonderbare verzoeking bestaat, als wij de wereld zien zegevieren, en zij, die ten enenmale tot zondigen geneigd zijn, alles naar hun wens hebben, en als wij aan de andere kant zien, dat zij, die in Gods vrees zoeken te leven, het water der bitterheid met volle bekers moeten drinken. Als wij de verwarring in de wereld zien, waarbij de onschuldige verdrukt en wreed geplaagd wordt, worden wij dikwerf uit bitterheid des harten gedrongen met David te zeggen: "Is er een God in de hemel, Die dit ziet en dat verdraagt? Zie, hoe de bozen zegevieren en de anderen klagen." Men moet daarom toch niet morren, maar zwijgen; want het is het lot van Gods kinderen om te lijden.

Vestig steeds uw geloof op Gods Woord en niet op de mensen; de mensen kunnen feilen en liegen, maar God is waarachtig en de waarheid. God heeft u vele weldaden bewezen, zie toe, dat gij die niet vergeet, en wel uit vrees, dat Hij u onder de verworpenen zou laten. David zegt, dat zij, die in Zijn dienst niet getrouw zijn, noodwendig moeten vergaan. Bid God u te sterken; leer gestadig Zijn wil kennen, en zorg, dat gij die doet. Vlied, zoveel als gij kunt, de zonde. Verontschuldigt u nooit over enige misdaad, maar beklaag u steeds voor God met droefheid, berouw en ware verbetering; want berouw te hebben zonder zich te verbeteren, is spotten met God. Ik beveel u dikwerf Gode aan, om u als een van Zijn kinderen te willen aannemen, en u de genade te bewijzen Hem goed te gehoorzamen. Draag van uw kant zorg Hem te dienen en te eren, en doe dat niet met geringe ijver, maar met grote liefde en vurige genegenheid. Wanneer gij in uw zwakte en rouw gebrek aan moed gevoelt, en gij moet bekennen het goede, wat gij graag verrichten zoudt, niet te kunnen doen, schrei dan en ween, zie opwaarts naar de hemel, en zeg met Paulus: "Ach, ik ellendig mens, wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods?"

Zo weet dan, mejuffrouw en goede vriendin, dat er nooit iemand zo volmaakt was, die niet altijd gebreken in zich ontdekte. Wil daarom de moed niet opgeven, maar u veel meer versterken, en bedenken, dat de profeten en apostelen ook zwakke vaten waren en God met hen medelijden heeft getoond. God laat ons in onze zwakheden, opdat wij steeds reden zouden hebben ons te verootmoedigen, en wat wij niet bezitten van Hem zouden begeren, als van de Rentmeester alles goeds. Indien gij uw zwakheid gevoelt, is dit reeds een goed begin; benaartig u die nog beter te leren kennen, want dan zal zij ootmoed in u opwekken. *Die zich vernedert, zegt Christus, zal verhoogd worden.*

Ik bid u, mejuffrouw, geen dag te laten voorbijgaan, zonder iets te leren, wat tot de bevordering van Gods eer en uw zaligheid dienstig is; in het andere geval is de tijd

verloren te achten. Want alles, wat gij tot Gods eer zult bevorderen zal niet vergaan; maar wat gij aan het lichaam zult doen zal verteren. Geef acht op uw zaak: en maak u aan de wereld niet gelijkvormig, uit vrees van met haar in het verderf te storten. Ik zeg u dit niet, opdat gij een monniken- of nonnenleven zoudt leiden, die hun leven inrichten volgens de instellingen der geveinsde lieden, en die door de listigheid des duivels zijn verzonnen; maar alleen om te zorgen met al uw krachten en uw geheel gemoed in de vrees en naar, de geboden Gods te wandelen. Wees sterk in het geloof, en zorg, dat dit met alle deugden zij versierd. Bid voor mij, opdat mijn geloof in deze strijd des geestes en des lichaams niet bezwijkt; want ik zie wel, dat de scheiding niet lang meer zal uitblijven, daar ik in handen ben van zulke wrede vervolgers.

Groet zeer van mij al onze broeders en vrienden. Dat Maiken u aanbevolen en zij uw dienstmaagd en vriendin zij. De Heere blijve met u."

Na al deze aanvechtingen en beproevingen, was de dag, door God bepaald, gekomen, om aan deze zijn knecht overwinning en rust te geven. Het doodsvonnis werd hem meegedeeld, en de uitvoering daarvan door de vreselijke smarten van het vuur bereid. De lieden van Rijssel hadden daarbij voor ogen een spiegel van de wonderbare kracht, en de goedheid van God. Zij hebben hem gezien, die vroeger de dood zozeer vreesde, die zo tegen het vlees gestreden en vreselijk geklaagd heeft, die zich beklaagde over de scheiding van zijn vrouw, *met wie hij slechts omtrent negen maanden geleefd had*, aldus versterkt en bemoedigd, dat de pijnigingen bij hem bijna geen afgrijzen opwekten; hem, die er vroeger bleek en lijkkleurig uitzag, toen blozend en met een vergenoegd gelaat! Waarlijk, een opmerkelijk teken, dat God hem de hand had toegereikt, en nog toereikte, teneinde hem geheel overwinnaar over zijn vijanden te maken.

Toen men hem uit de gevangenis haalde om naar de strafplaats te gaan, bad hij gedurig om hem toe te staan slechts vijf of zes woorden tot het volk te spreken, wat hem geweigerd werd, onder bedreiging dat, indien hij tot iemand anders dan tot zijn biechtvader, die de minderbroeder Desbonnets was, sprak, men hem een bal in de mond zon stoppen; en daarmee nog niet tevreden, lieten, zij hem onder ede beloven te zwijgen.

Toen Desbonnets hem zei en vermaande aan zijn zaligheid, te denken, zijn dwalingen te verloochenen en tot God terug te keren, antwoordde Paulus hem, dat hij reeds sedert lang van zijn zaligheid verzekerd was, en dat hij daarop vertrouwde en steunde; en, wat de dwalingen aanging, verklaarde hij er geen te koesteren.

Zijn ogen opwaarts heffende, bad hij tot God en zei: *"Heere, sterk voortdurend Uw knecht teneinde toe. Heere bewaar Uw knecht steeds onwankelbaar in het geloof!"*

En aldus biddende gaf hij de geest, de 12^e December 1564, en stierf even standvastig als christelijk.

4. Jan Disreneaux

JAAR 1565

Dat de hoge ouderdom de bejaarden niet belet een oud misbruik te laten varen, wat zij lang voor de ware godsdienst hebben aangezien, betuigt ons hier Jan Disreneaux, die minstens zeventig jaren oud was.

Want, ofschoon hij in de oude bijgelovigheden van het pausdom oud geworden en als verdronken was, begon hij toch, zo spoedig de Heere hem met Zijn Heilige Geest vervulde, zijn levenswijze geheel te veranderen, en volgde zonder uitstel de

vergaderingen en predikaties, die hier en daar onder het gebied van Rijssel naar het zuivere Evangelie gehouden werden.

Hij gaf er daarbij niet om in een land te wonen, waar men dikwerf de christenen verbrandde; zo dierbaar was hem in zijn oude dagen het Woord Gods. De gelovigen, die in de nabijheid woonden, en de ijver van de vrome man zagen, verheugden zich zeer, en dachten aan de grote Vader van het huisgezin, Die hun voorzegd had, dat Hij velen tot Zijn wijngaard roepen zou, zelfs bij de avond, bij zonsondergang. En, ofschoon hij lezen noch schrijven kon, was hij niettemin zoveel zekerder in zijn gemoed, zodat hij geen moeite noch gevaar ontzag.

Toen nu God de tijd bestemd had, om hem als een getuige van Zijn Zoon Jezus Christus te doen optreden, kwam de overheid van Rijssel om hem gevangen te nemen, naar Rijssel over te brengen, en hem daar te vonnissen. Alzo nam hij afscheid van zijn dochter en vrienden, en gaf genoeg te verstaan, dat dit het laatste afscheid zijn zou, daar hij wist, dat hij sterven moest. De dienaren, die hem gevangen genomen hadden, en zijn hoge ouderdom in aanmerking namen, verzochten de priester van het dorp voor hem te willen spreken, en hem een goed woord te verlenen; maar, gelijk de wolf medelijden heeft met de schapen, zei ook de priester, dat de oude grijsaard reeds lang de dood verdiend had.

Toen hij nu gevangen genomen was, en aangaande zijn geloof ondervraagd werd, beledigde hij openhartig zijn geloof naar de Schrift. En, zo de priesters en de monniken ooit hun best deden om iemand te winnen en van het ware geloof afvallig te maken, deden zij dit aan deze vrome man. Doch zij wonnen niets op hem; hij zei hun met weinige woorden, dat hij wilde volharden in de belijdenis, die hij reeds voor de vierschaar had afgelegd. En, daar hij zag, dat zij niet nalieten hem te kwellen, zei hij tot hen: "Gij breekt uw hoofden en verdoet uw tijd. Denkt gij, dat ik om een rok, die ik misschien nog zou kunnen verslijten, mijn Zaligmaker wil verloochenen?"

Op de 21e Februari 1565 werd hij veroordeeld om op de markt te Rijssel te worden verbrand, doch dit ontstelde hem niet, daar hij in zijn voornemen bleef volharden. De goede God, Die nooit de Zijnen verlaat, matigde zijn pijnigingen zeer; want velen getuigden, dat hij reeds door de damp was gestikt, voordat het hout ontstoken was, zodat hij niet veel gevoel van het vuur had.

Toen een priester, die daarbij stond, zag, dat hij op de levende niets kon winnen, begon hij luid van de dode tot het volk te roepen, dat men voor hem niet moest bidden, omdat, zei hij, hij verdoemd was. Zulke woorden braakten gewoonlijk zodanige bedriegers uit, om aldus Gods martelaren verachtelijk te maken bij het beklagenswaardige volk.

5. Jan Buisson, koopman

JAAR 1565

In die tijd werd ook iemand, Jan Buisson genaamd, een koopman, te Rijssel in Vlaanderen geboren, gevangen genomen. Ofschoon hij weinig van de evangelische waarheid wist, was hij met een vurige ijver en christelijke standvastigheid door God begaafd.

De Heere wilde hem vooral gebruiken om getuigenis van Zijn heilige Naam voor de inwoners van de stad Antwerpen af te leggen. Deze stad was een rijke koopstad, en daarom evenals Corinthe, vervuld van ijdelheid, pracht, wellusten, gierigheid en onverzadigbare begeerlijkheid. Deze man had de waarheid in de geheime

samenkomsten der gelovigen leren kennen. En, nadat hij in de gevangenis gebracht was, verdedigde hij de leer der evangelische waarheid tot aan zijn dood, waarom hij ook ter dood veroordeeld werd. Doch, aangezien de vijanden de waarheid vreesden, dat zijn terdoodbrenging oproer in Antwerpen verwekken zou, werd hij des nachts, tussen één en twee uren, in de gevangenis onthoofd.

6. Pieter Klein, van Hondscote

1565

Nadat Pieter Klein, een wever van Hontschootsesayen, de zuivere leer des evangelies voor de overheid en het gehele volk beleden had, werd hij te Rijssel verbrand.

7. Simon Willemsz. En Jan Denijs

1565

Simon Willemsz., een wever van wollen stoffen, en Jan Denijs, een jonkman van tweeëntwintig jaren, en een lidmaat van de geheime gemeente, die om der vijanden wil in de stad Rijssel gevangen gehouden werd, werden samen levend verbrand, terwijl men hun ballen in de mond stopte, opdat zij niet tot het volk spreken zouden.

8. Simon Hermansz.

1565

Simon Hermansz., een kleermaker, werd aangeklaagd, omdat hij geruime tijd geleden iets tegen de roomse kerk zou gezegd hebben. En, nadat de getuigen op het stadhuis in zijn tegenwoordigheid gehoord waren, werd hij veroordeeld om te worden onthoofd. Zij namen hem de hoed van het hoofd, en hij werd blootshoofds weer naar de gevangenis gebracht. En, daar hij nog niet terstond zou sterven, zonden zij enige barvoetermonniken tot hem, opdat hij bij hen zou biechten, of om hem volgens hun gewoonte te pijnigen en te kwellen. Deze godzalige man behandelde hen nochtans zo, dat zij zagen, dat hij niet was, waarvoor zij hem hielden.

Toen deze monniken terugkwamen bij hen, die hen gezonden hadden, zeiden zij, dat deze Simon *de allergrootste ketter van allen was*.

Toen de beampten der stad dit vernamen, zonden zij hem zijn hoed terug, tot een bewijs, dat zij het uitgesproken vonnis wilden uitstellen en een nieuw rechtsgeding tegen hem beginnen. Intussen had Simon gelegenheid om zijn zaken te beschikken, zijn vrienden te troosten en te versterken, en trok zich de martelingen en de aanstaande dood in het geheel niet aan.

Na drie dagen werd ander vonnis over hem uitgesproken, namelijk, dat hij levend verbrand zou worden. Aldus had deze getrouwe dienaar van God te Rijssel temidden der vreselijke vlammen een zalig einde.

9. Willem Touwart

JAAR 1569

Willem Touwart, koopman in galanterieën, geboren te Rijssel, kreeg ook, als de beide bovenstaande, het vonnis om levend te worden verbrand. Doch God beschikte het derwijze, dat dit vonnis met een andere wijze van sterven werd verwisseld, om aldus de overwinning der Zijn te bewijzen in het verschil der smarten, die zij verduren

moesten.

Deze Godzalige man was hoog bejaard en meer dan twaalf of vijftien jaren had zijn huis gediend tot kerk van de gelovigen te Rijssel.

Toen hij in het jaar 1561 daaruit gebannen werd, ging hij voor enige tijd naar Doornik, wat hij echter ook verlaten moest, en ging wonen te Amiens en te Onondier, in Picardië, teneinde het Evangelie te horen.

Daarna keerde hij naar de zijnen terug en zette zich neer te Antwerpen, waar hij, na daar geruime tijd te hebben gewoond, eindelijk met de beide bovengenoemden werd gevangen genomen.

Van zijn talrijke brieven, die hij gedurende zijn lang gevangenschap schreef, willen wij de volgende meedelen.

"Beminde broeders en zusters in Christus Jezus, ik dank onze goede God zeer, dat ik mij nu in deze duistere gevangenis meer vertroost en gesterkt vind dan toen ik een openbaar koopman was. Ik spreek naar de geest, want, wat het lichaam aangaat, dat is niets dan rook en damp.

Daarom, mijn vrienden, indien het ook gebeuren mocht, dat gij om de Naam van Christus werd gevangen genomen, vreest daarvoor niet, en ook niet voor hen, die het lichaam doden, want zij kunnen niets meer dan dit. Verschrikt niet, aangezien dit het loon is, wat alleen goede krijgers van ons Hoofd Christus is beloofd. Wie de rug biedt, zal daarbij niet winnen, maar die op vrome wijze zal strijden, zal eindelijk een kroon, niet van goud of zilver, maar der onsterfelijke heerlijkheid als loon ontvangen. Wij zeggen dit vergankelijke leven vaarwel, dat vol is van allerlei verdrukkingen en moeilijkheden, om het eeuwige te beërven. Wij verlaten een leven vol van wenen en klagen, om in een eeuwige gelukzalige blijdschap hiernamaals met Christus te leven. Zou men ook wel betere verandering kunnen ondergaan? O liefelijke marteling, daar zij ons rijk en lofwaardig maakt in spijt van ons eigen vlees. En, wat hebben wij ons ook te beklagen, aangezien onze hoogste Heere en Meester ons zo opzettelijk heeft gezegd: "Wie Mij navolgen wil, verloochene zichzelf, en neme zijn kruis op en volg Mij." Laat ons dan dragen, laat ons dragen, zeg ik, en met een verheugd gemoed, het kruis van Christus, opdat wij worden levend gemaakt in de tegenwoordigheid van de hemelse Vader. Want het is ons niet alleen gegeven in Christus te geloven, maar ook voor Hem te lijden; en, zo wij met Hem lijden, wij zullen ook met Hem worden verheerlijkt.

Let toch, mijn lieve vrienden op Zijn goedheid te onswaart. Hij zendt ons geen moeite toe, of de vreugde gaat ermee gepaard. "Uw droefheid," zegt Hij, "zal in blijdschap worden veranderd." Laat ons dan van ons verwijderen al de beletselen van deze boze wereld, al waren zij ook onze vaders, onze moeders, onze zusters, mannen, vrouwen of kinderen, ja ons eigen leven. Laat ons alles verkopen, wat wij hebben, om deze kostbare Parel te bezitten.

O, hoe gelukkig gevoel ik mij! Hoe gelukkig zijn zij, die geroepen worden om te lijden, en hun leven te laten om de belijdenis van de naam van Christus. De eeuwige Zoon zal ook hun naam belijden voor Zijn Vader en Zijn Engelen. Zij zullen bekleed worden met witte klederen, en blinken als de zon in het rijk van hun Vader, en vervuld worden met blijdschap in de tegenwoordigheid van het Lam, en vrucht des eeuwigen levens bezitten, die hun bereid is van voor de grondlegging der wereld. Laat ons de ogen gericht houden op de grote beloften van onze Heere Jezus Christus, die Hij doet aan hen, die volharden tot het einde.

O, hoe gelukkig zullen wij zijn, wanneer wij van dit lichaam des doods zullen verlost zijn, en met God leven! Laat ons dan God gedurig bidden, opdat ons geloof worde

vermeerderd.

O, mijn zeer beminde, weest gedurig mij, die zich in de handen van de antichrist bevindt, gedachtig in uw gebeden; denkt aan de gevangenen als uw medegevangenen. Bidt zonder ophouden, want de duivel, onze vijand, is steeds bij ons om ons te doen vallen. Gij weet ook dat ons vlees een bijzonder grote vijand van ons is; maar ik vertrouw vast, dat onze goede God dit werk niet in mij begonnen heeft, of Hij zal het ook volbrengen. Ik. beveel ulieden Gode aan."

De ouderdom van deze Godzalige man, die reeds lang, in alle godzaligheid was onderwezen, was een voorname troost voor allen, die hem in zijn handel en wandel hebben gekend.

Hij ontving ook hetzelfde vonnis als **Marcus en Jan le Grand**, te weten, om op dezelfde dag levend te worden verbrand.

Toen de beul kwam om hem, voor men hem naar de strafplaats bracht, de handen te binden en de mond te stoppen, zoals men aan anderen had gedaan, wilde God hem op een andere wijze doen sterven. Hij viel namelijk in grote flauwte, ten gevolge van de zwakheid zijns lichaams, dat ruim tachtig jaren oud was. Men bracht hem weer naar de gevangenis, verdrook hem daarna in een vat, terwijl zijn lijk naar Berchem op het galgenveld werd gevoerd.

10. Pieter Motte

JAAR 1600

In het jaar onzes Heeren 1600 werd Pieter Motte, een wolwever, geboren te Mouvans, niet ver van de stad Rijssel, wegens de belijdenis van de Hervormde godsdienst, gevangen genomen. Na enige tijd gevangen te hebben gezeten, werd hij in het openbaar op een schavot te Rijssel met roeden gegeseld en uit de stad gebannen.

Later werd hij weer gevangen genomen, en in hetzelfde jaar opgehangen en verworpd.

Hoofdstuk 7

Martelaren uit enkele andere plaatsen in het vroegere Waals Vlaanderen

Steenwerk (officieel: *Steenwerck*) is een dorp in Noord-Frankrijk in Frans-Vlaanderen en de Franse Westhoek. De gemeente telde in 1999 iets meer dan 3000 inwoners.

Merris (vroeger Merries) is een dorp in de Franse Westhoek, in het Franse Noorderdepartement. De gemeente heeft bijna 1000 inwoners.

Belle is een stad in Noord Frankrijk. Zie voor de reformatie in Belle: **De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen, door Joh Decavele**; o.a. blz 392

Einde 1554 leidden raadsheer Jacob Hessels en deurwaarder Sybrand Claissone, in samenwerking met de inquisiteur, een grondig onderzoek naar de activiteit van de teruggekeerde vluchtelingen in het gebied Belle-Armentières. ... De verdachte was afkomstig uit Watrelos maar woonde op de markt te Belle, van waaruit hij bijna dagelijks naar Armentières trok. Toen hij op 10 december 1554, dank zij de inlichtingen van bspieders die zijn huis te Belle een week lang in het oog hadden gehouden, door deurwaarder Claissone van zijn bed werd gehaald, trof men in zijn kast talrijke ketterse geschriften aan. Hij werd naar de gevangenis van Ieper overgebracht. Na méér dan een jaar voorlopige hechtenis werd hij op 1 januari 1556 door de inquisiteur tot eeuwige opsluiting veroordeeld. ...

De procureur-generaal van de Raad van Vlaanderen liet in november 1555 aan de nieuwe vorst Filips II weten, dat de teruggekeerde emigranten in de streek van Belle en het Land van Alleu sinds minstens één jaar nachtelijke bijeenkomsten organiseerden en op grote schaal ketterse geschriften verspreidden. In de schuren van Jacques Prevost en Pieter Anoot te Steenwerck kwamen regelmatig twintig tot vijftig (andere bronnen gewagen van „plus de cent cinquante”) personen samen om er te luisteren naar de Bijbellezingen en predicaties van de droogscheerder Loys de Sandre. Er moet toen in die streek reeds een zekere organisatie hebben bestaan, want toen de gerechtsdieners in januari 1555 een inval deden in het huis van één der verdachten, werden op een minimum van tijd een veertigtal geloofs genoten gewaarschuwd. Alleen al te Steenwerck noteerde de procureur- generaal de namen van 55 verdachten. De inquisiteur van zijn kant verrichtte arrestaties te Belle, Reninge, Boeschepe en Reningelst. Maar hoezeer de bevolking intussen in de greep van de nieuwe religie was geraakt moge bijvoorbeeld blijken uit de smeekbede van de religieuzen van het hospitaal Sint-Antoonius te Belle, die er hun beklag over deden dat de aalmoezen, bijna hun enige bron van inkomsten, zeer sterk verminderd waren, o.m. cause des sectes d'hérésies".....

Hij had verder wel vernomen dat er conventikels waren gehouden te Belhout, maar de geruchten als zouden daar 600 tot 800 personen aanwezig zijn geweest vond hij sterk overdreven. De magistraat van Belle van zijn kant sprak van hoogstens 24 personen, voornamelijk afkomstig uit Steenwerck en Stegers (Estaires) Maar zullen de Bellenaars zelf zich wel zo afzijdig hebben gehouden van de protestantse bijeenkomsten als de magistraat liet voorkomen? We weten in elk geval dat in 1559

minstens 17 inwoners van Belle opgespoord of vervolgd werden onder beschuldiging van ketterij.

1. Carolus de Bruijne

JAAR 1568

Carolus de Bruijne, geboren te Steenwerke, en woonachtig in het gebied van Merries, in West-Vlaanderen, was een landman van beroep. Nadat hij ook, in het jaar 1566, door de prediking van het heilige Evangelie de leer van God en van zijn Zaligmaker Jezus Christus met zijn gehele hart had aangenomen, was hij zeer ijverig in de opbouw en bevordering van Gods kerk. De Heere schonk hem ook rijkelijk de goede gaven, van Zijn Heilige Geest, die hij zeer naarstig besteedde, en dat niet alleen in de tijd, toen Gods heilig Woord in het openbaar werd gepredikt, maar hij nam ook de predicatie, toen deze door een bevelschrift verboden was, 's nachts en op andere tijden zeer getrouw waar, en stortte ook zijn geld teneinde vrijheid van de christelijke godsdienst te verkrijgen.

In het jaar 1567 werd hij ook daarom in de stad Belle gevangen genomen, waar hij gedurende negen maanden onder grote vrijmoedigheid en volharding gevangen zat. Op vrome wijze weerstond hij ten allen tijde de aanvechtingen en plagerijen, die hem en de anderen gevangenen gedurende zijn gevangenschap door de priesters en monniken werden aangedaan. Dit bleek openlijk in de stad Belle, en wel op de 18e Februari 1568, waar hij op het schavot niet alleen op een heerlijke wijze zijn geloof beleed, maar ook zeer vrijmoedig de omstanders en toeschouwers aansprak, en met gepaste woorden uit Gods heilig Woord vermaande, zoals hij dit als een begaafd en vrijmoedig man doen kon. Na eindelijk zijn gebed te hebben gedaan, liet hij ook zijn bloed met het zwaard vergieten.

2. Gillis Vertrecht

JAAR 1568

Gillis Vertrecht, mede te Merries, in West-Vlaanderen, geboren en woonachtig was insgelijks een landman van beroep, die tot het jaar 1565 een zeer groot liefhebber en vriend was van priesters, monniken en dergelijke geestverwanten, en zich ook zeer ijverig betoonde in de pauselijke afgoderij.

In het jaar 1566 behaagde het echter God de Heere het licht van het evangelie over hem te doen opgaan, hem daardoor de ogen des verstands te openen, en de ware kennis van zijn zaligheid in Christus Jezus te schenken. Hij kweet zich dan ook met grote ijver, en sloot zich niet alleen bij de gemeente van Christus aan, maar heeft ook zijn geringe gaven, daar hij geen geleerd persoon was, tot nut der kerk van Christus aangewend, niet alleen in die tijd, toen Gods heilig Woord in het openbaar gepredikt werd, maar ook nadat het door een bevelschrift van de regering was verboden. Hij woonde ook 's nachts de geheime vergadering bij, en ontbrak er geen enkele maal. Voor zijn gevangenneming verbergde hij geruime tijd op een geheime wijze de predikant, Johannes Danielis genaamd, en betaalde ook een som geld tot verkrijging van vrijheid van de christelijke godsdienst. Hij werd daarom ook in het jaar 1568 met de bovengenoemden in de stad **Belle** gevangen genomen, waar hij negen maanden in de kerker zat. Gedurende die tijd had hij vele aanvallen te doorstaan, die hem zeer moeilijk vielen, aangezien hij een onwetend man was, en niet lezen of schrijven kon.

Hij werd ook zeer gekweld door de pastoor van Merries, Mailart de Veje genaamd; en, daar deze zijn peet was, raadde deze hem te dringender en te ernstiger aan zijn geloof te verzaken, waartoe ook procureur-generaal van Vlaanderen, Pieter le Coc genaamd, mede zijn best deed, aangezien Gillis Vertrecht zijn schout was van een heerlijkheid, die hij te Coc bezat, in het gebied van Merries, de heerlijkheid van de Waerde genaamd.

Al deze aanvallen en aanvechtingen weerstond Gillis op vrome en vrijmoedige wijze, zoals ook in het openbaar bleek in de stad Belle, waar hij op de 18e Februari 1558 op het schavot zijn geloof, naar de gave, die hij van de Heere ontvangen had, beleed, en aan alle omstanders vrijmoedig betuigde, dat hij in dit geloof wilde leven en sterven, zoals hij ook toonde, toen hij, na zijn gebed gedaan te hebben, zijn bloed gewillig met het zwaard liet vergieten.

3. Jan Schakele

JAAR 1568

Jan Schakele, geboren en mede woonachtig in het gebied van Merries en ook een landman van beroep, was een eenvoudig en geschikt man, die met tijdelijke goederen ruim was gezegend. In het jaar 1566 nam hij de leer van het heilige Evangelie als de leer van zijn zaligheid aan, en volhardde daarin naar de mate der gaven, die God hem verleende. Hij beijverde zich zeer om de kerk Gods te helpen opbouwen, en verstreekte ook, als de bovengenoemden, geld tot verkrijging van vrijheid van de christelijke godsdienst van de koning van Spanje.

Maar juist daarom zat hij, evenals de bovengenoemden, negen maanden gevangen. Onder alle aanvallen en moeilijkheden van priesters, monniken en andere vijanden der waarheid, die dikwerf de gevangene kwamen kwellen, volhardde hij op vrome, vrijmoedige en standvastige wijze in zijn geloof, zoals dit in het openbaar te Belle bleek, en wel op de 18^e februari 1568, toen hij op het schavot zijn geloof vrijmoedig beleed, en de omstanders betuigde, dat hij bereid was in dat geloof te sterven, zoals hij dan ook, na zijn gebed gedaan te hebben, vrijwillig zijn bloed liet vergieten met het zwaard.

4. Marcus van Waerde

JAAR 1568

Deze Marcus van Waerde was ook geboren en woonachtig in het gebied van Merries, en oefende het landbouwersbedrijf uit. Hij was een verstandig overlegend man, mede met tijdelijke bezittingen bedeeld, die ook de leer van het heilige Evangelie in het jaar 1566 met grote ijver aannam, en dat standvastig beleed, aangezien God de Heere hem rijkelijk met Zijn Geest versterkte in vele goede gaven.

Door vurige ijver gedreven, bevorderde hij zeer naarstig de uitbreiding van Christus' kerk, niet alleen toen Gods heilig Woord in het openbaar werd gepredikt, maar hij deed dit ook na het verbod 's nachts, en daarna, zo dikwerf de gelegenheid zich daartoe aanbood. Hij had ook van zijn bezittingen veel over voor de vrijheid van de christelijke godsdienst.

Met de bovengenoemde martelaren werd hij, in het jaar 1567, in de stad Belle gevangen genomen, waar hij ook met hen, gedurende negen maanden, met grote vrijmoedigheid en standvastigheid zijn geloof beleed, en zich tegen alle priesters, monniken en andere vijanden der waarheid beschermde. Menigmaal toch kwamen zij hem en zijn medebroeders in de gevangenis bezoeken, en poogden dan met vele

woorden en aanvallen hen van hun geloof te doen afvallen; doch hij weerstond hen op echt vrome wijze en, aangezien hij een welsprekend en begaafd man was, en goed ervaren in de hoofdzaken van de christelijke godsdienst, stopte hij menigmaal de vijanden der waarheid zeer dapper de mond, en overtuigde en bestrafte hen wegens hun pauselijke afgoderij, zodat hij ook eindelijk op de 18^e Februari 1568, in de stad Belle ter dood veroordeeld werd.

Toen hij, evenals de genoemde martelaren, op het schavot was gebracht, beled hij vrijmoedig en gepast zijn geloof, en bevestigde dat met de heilige Schrift. Zeer treffend sprak hij ook de omstanders aan en vermaande hen, wat de beambten niet goed konden verdragen, zodat deze de scherprechter herhaaldelijk aanspoorden met de voltrekking van het vonnis voort te varen. Ten laatste verzocht Marcus te mogen bidden, en daarna liet hij vrijwillig en vrijmoedig met de andere martelaren zijn bloed met het zwaard vergieten.

5. Maarten Clerewerck

JAAR 1568

Maarten Clerewerck, geboren en wonende in het gebied van Merries, te Belle-Ambacht, in West-Vlaanderen, was een landman van beroep, door God gezegend met tijdelijke middelen en eenvoudig in zijn levenswandel.

Toen God naar Zijn barmhartigheid, het licht van het heilige Evangelie in Vlaanderen in het jaar 1566 liet opgaan, en Zijn heilig Woord korte tijd in het openbaar gepredikt werd, nam hij dit aan, en richtte zijn leven daarnaar eenvoudig in, teneinde de kerk Gods daar te helpen opbouwen. Aangezien in die tijd door de graaf van Egmond en andere heren een plan werd geopperd, om de koning van Spanje vanwege het land een geschenk te doen van enig geld, teneinde daardoor voor enige tijd de ingezetenen van dat land vrijheid van godsdienst te geven, wat echter niet dan bedrog was, en geheel anders uitkwam, zoals later gebleken is, bracht Maarten Clerewerck, alsook enige anderen, die hier onder volgen daartoe enig geld, en wel in handen van hen, die daartoe in dat gebied waren aangesteld.

Bovendien woonde hij de prediking van het Goddelijke Woord naarstig bij, om welke reden hij in het volgend jaar, 1567, in de stad Belle werd gevangen genomen, en daar tussen de acht en negen maanden gevangen zat. En, daar hij zich niet liet overhalen om zijn aangenomen godsdienst te laten varen, waartoe hij de gehele tijd van zijn gevangenschap, door priesters en monniken, als ook door vele familieleden, werd gedrongen, en onder dit alles in de christelijke godsdienst standvastig bleef, werd op de 4den Februari 1568 in de stad Belle het doodsvonniss over hem uitgesproken, en wel om te worden onthoofd.

Op zijn sterfdag beled hij in het openbaar op het schavot zijn geloof, en, nadat hij overluid had gebeden, liet hij zijn bloed met het zwaard gewillig vergieten.

6. Antonius Caron, Reinholdina Fransz de l'Estre en anderen uit Kamerijk

Kamerijk Frans: Cambrai, is een stad in het Noorden van Frankrijk, die vroeger bij Waals Vlaanderen behoorde. Aan het einde van de middeleeuwen kwam de stad steeds sterker onder invloed van de Bourgondische hertogen, die door hun

expansiepolitiek de stad territoriaal haast omsingelden. In 1543 voegde Karel V de stad bij de Habsburgse Nederlanden. Hij liet aan de rand van de stad een nog bestaande citadel bouwen, op de heuvel waar vroeger de Sint-Goriksabdij stond, om de stad tegen de dreiging vanuit Frankrijk te verdedigen. In 1559 werd de kerkelijke indeling in de Nederlanden hertekend (als een maatregel van de katholieke contra-reformatorische politiek na het Concilie van Trente) en Kamerijk werd de zetel van een aartsbisschop.

De Hervorming schoot ook in Kamerijk wortel, maar de antichristelijke machten hebben haar geheel uitgeroeid.

JAAR 1562

Onder hen, die Kamerijk verlieten, om de tirannie van Maximiliaan van Bergen, bisschop daar, te ontgaan, was ook zekere Antonius Caron, die daar geboren en een linnenwever was, alsmede zijn vrouw **Claudia** en **Reinholdina Fransz de l'Estre**, de vrouw van een koopman te Kamerijk.

Deze begaven zich naar Mondier opdat zij in de hervormde gemeente leven en zich in de christelijke Godzaligheid oefenen mochten. Doch, toen zij op zekere tijd naar Peronne (stad in het noorden van Frankrijk, aan de rivier de Somme) wilden reizen, werden zij verraden en gevangen genomen, en kwamen eindelijk in handen van de bisschop, die geen moeite spaarde, om hen door de wereldlijke overheid, die naar welgevallen kon oordelen, ter dood toe te doen vervolgen. Antonius Caron bleef standvastig in de belijdenis der zuivere leer, en liet zich noch door de bedreigingen van deze bisschop, die hem met een gruwelijke dood dreigde, noch door de smekende woorden van de handlangers der priesters tot herroeping bewegen. Hij had zich reeds vroeger geruime tijd in standvastigheid geoefend, en was met geheel zijn hart een vijand van de dingen, waardoor de waarheid Gods werd verduisterd.

Reinholdina was reeds vroeger, om de leer van het Evangelie, gevangen genomen; maar aangezien zij toen slechts een flauwe indruk van de ware kennis ontvangen had, heeft zij uit menselijke zwakheid herroepen. Doch toen zij weer de bisschop in handen gevallen was, maakte zij haar afval weer goed, en betuigde, wat zij in Frankrijk uit de predicatiën van het Goddelijke Woord onthouden had, namelijk, dat zij noch door bedreigingen van de dood, waar de rechters haar mee verschrikten, noch door de smekende woorden van haar vijanden, van de ware belijdenis des Goddelijke Naams kon worden afvallig gemaakt.

Eindelijk werd zij, in de maand Juli van het jaar 1562, te Kamerijk, om Christus' wil, verbrand, en ontving in plaats van dit ellendige leven de eeuwige zaligheid.

Ingelijks is ook **Antonius Caron** in de stad Kamerijk tot aan zijn einde volstandig gebleven. Zijn doodsvonniss, namelijk, dat hij levend zou worden verbrand, werd op zo gruwelijke wijze uitgevoerd, dat ook aan de wreedheid van de allerbloedigste tirannen daardoor kon worden voldaan. Het ene gedeelte van het lichaam was reeds verbrand, toen het andere zich nog in de vreselijkste pijn bewoog. Doch temidden van deze martelingen hield Caron niet op de naam van God door Jezus Christus aan te roepen, waardoor vele omstanders zeer werden gesticht.